

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

CHRISTINE PLOV

LÆRERHJEM
OG
LÆRERINDELIV

Lærerhjem og lærerindliv

Christine Plov

Lærerhjem og lærerindeliv

*Erindringer fra Sønderjylland
1871-1920 .*

Udgivet af Niels H. Kragh-Nielsen

SØNDERJYSKE LEVNEDSLØB
Nr. 26
HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
AABENRAA, 1989

Udgivet med støtte fra
Nykredit
Lærerstandens Brandforsikring

ISBN 87-7406-047-3
Winds Bogtrykkeri ApS, Haderslev

Indhold:

Fædreneslægten	9
Mødreneslægten	12
Barnelivets fagre dage	15
Konfirmation og bort fra hjemmet	19
Lærer Lydiksen	21
Sorg, men også glæde i skolehjemmet	24
Udvandringsårene	27
Barn i hjemmet	29
Skoleforhold i firserne	31
Johan Christian Jakobsen, sognepræst i Starup	40
Mere udvandring	48
Ferien hjemme, mens far var kursist	54
Ungdomstid er grotid	59
Bort fra hjemmet: Det skønne sogn Rinkenæs	63
Ungdomsleg, dans og flirt	72
Min læretid	80
På seminariet i Augustenborg 1889-1892	89
Avnbøl – kan De tale dansk?	105
Godt begyndt er halvt fuldendt	115
Boligforhold	119
Gamle fru Friedrichsen	124
Oplevelser i tiden 1892-97 i Avnbøl	128
Vinteren 1892-93	131
Fremskridtstider	134
Fest og fryd	136
Til bryllup	142
Fra små stuer	147
Til fest i mit gamle hjem	149

Sang og klang	151
Rejser til Danmark	153
Nye tanker – nye mål	160
Skellet mellem dansk og tysk	162
Kvistrup	165
Tysk fremstød mod skolen	174
Ophold på Før 1899	178
Det store skridt tages	181
Forår og forventning	184
Septembersol over hovedstaden	187
Statens kursus – nye venner	192
På Askov højskole 1901-02	200
Søg, og du skal finde!	210
Vejleårene	215
Fra krigens tid 1914-18	217
Lang ventetid	221
Genforeningen	223
Besøg hos venner i Sønderjylland	226
Slutning	228
Efterskrift	231
Navneregister	233

Forord

At skrive erindringer er et voveligt foretagende, thi man bør stå ved, hvad man skriver, og fantasien kan tage magten fra én og styre pennen. Her skal fortælles om folk og tildragelser fra den tid efter 1864, da Sønderjylland var under prøjsisk herredømme, og til befrielsestunden slog 1920 og årene derefter.

Det blev mig til en behagelig tidsfordriv at nedskrive sådanne minder. Ensomhedsfølelsen blev derved slået på flugt. Man bedes bedømme det, som her fortælles, med skønsomhed og velvilje. Det hele var måske kun *småt*, men for mig blev det *godt* – ud fra dette skriver jeg.

Fædreneslægten

Min fader Thomas Sørensen Plov var født i Taps den 5. marts 1832 som søn af træskomager og husmand Anders Sørensen Plov og dennes hustru Ingeborg Christine Plov. Hun var fra Øster Lindet i det sønderjyske og var særdeles dygtig, hun syede for fremmede, vartede op ved bryllupper, gjorde tjeneste ved begravelser. I den store tid 1844-45, da de berømte folkemøder afholdtes på den nærliggende Skamlingsbanke, var hun med og skænkede kaffe for folk. Hun kunne på sine gamle dage fortælle interessant om sådanne oplevelser. Hun var født 1807 og begyndte sin skolegang det år, Danmark fik sin betydningsfulde skolelov 1814. Hun lærte at skrive i sand, men drev det aldrig vidt i skrivekunsten, jeg mindes hendes forsøg, som næsten var ulæselige. Men fortælle kunne hun, og hendes virke ude blandt folk havde givet hende lejlighed til at omgås alle og takkes dem. Der var tillige et smil og en livsglæde udbredt over hendes ansigt. Ved middagsbordet underholdt hun fader om tidligere dages oplevelser fra Taps, han fulgte opmærksomt hendes udførlige og gode skildringer af mørke og lyse tildragelser uden at trættes, selv om de tit kunne tabe ved gentagelsen. Vi børn lyttede altid uden at snakke med, det måtte vi nemlig ikke, og vi kendte fortællingerne fra gang til gang.

Bedstemoder havde sit soveværelse på loftet i Starup skole. Derfra var der en herlig udsigt over egnen, og solen skinnede ind ad det lille vindue om morgenen. Der var to senge, ud i et var de, under den skrå væg, der

lignede en blå himmel syntes jeg, fordi den var blåmalet. Der sov jeg. Og bedstemoder i den anden seng fortalte mig så mange ting om aftenen. Hun troede på forvarsler og forsikrede, at hun og hendes sypiger, når de gik hjem fra gården, hvor de havde syet, havde set ligskarer, der lydløst passerede, og de selv nødtes til at træde helt ned i grøftkanten for at redde sig. Altid skete der så et uventet og pludseligt dødsfald bagefter. Jeg spurgte tit: Ja, men, bedstemor, ser vi nu ikke mer sådan noget?, for hun havde gjort mig så bange, så jeg næsten aldrig turde gå i mørke op på loftet og hente kløvet træ, som gemtes i en krog der. Engang sagde hun:

Jeg tror ikke, vi skal se varsler i vor tid nu, for det er nu for uroligt, der sker ingen mirakler nu, men mange flere spektakler. Det kunne der vel være noget om.

Fader var hendes førstefødte, som hun fik, da hun var 25 år gammel, desuden kom der senere to døtre. Han voksede op, og forældrene har vel tænkt sig, at han kunne blive landmand og kom derfor ud at tjene hos bønderne i Taps. Men han kom hjem og fortalte, at han havde lyst til bogen; han ville på seminariet. Det vakte stor glæde i hjemmet og hver skilling, der kunne lægges til side, skulle bruges til hans uddannelse. Jo, vist så, der skulle spares! Der blev talt med præsten om forberedelsen, og senere blev fader øvelseslærer i det nærliggende Aller sogn ved skolen dér. 19 år gammel blev fader optaget på Jelling seminarium, det var 1851, og han læste der i to år til 1853.

Da han skulle begynde i Jelling, mente hans fader, at de begge nok kunne tage den til fods fra Taps til Jelling, det var ikke nødvendigt at køre. De fik hver en taske spændt på ryggen og vandrede fra hjemmet, den gamle med træsko på. Dengang kunne folk gå. De to læreår i Jelling omtalte fader med den største glæde og ærefrygt. Forstanderen var på den tid pastor Madsen.

Bedstemor har fortalt, hvordan de to gamle ved stor

*Ingeborg Christine
Plov (Bedstemor)
f. 1807, d. 1900.
(Foto: C. Paulsen,
Haderslev).*

nøjsomhed og adskillige afsavn fik udredet de penge, der skulle til for at få sønnens uddannelse betalt. Fader afbetalte den gæld rigelig, da hans moder, vor bedstemor, var i vort hjem i tyve år til sin død 1900. De sidste fem år, hun blev 93, var hun mærket af hjerneforkalkning.

Efter endt eksamen i Jelling fik fader plads som vikar i Rinkenæs og Graasten, senere blev han andenlærer i Hoptrup og derfra til Barderup, en stationsby syd for Flensborg, tæt ved Sankelmark i Angel. Men det blev kun en kort virksomhed her i de sprogblandede egne, thi snart blev der et embede ledigt i Hoptrup sogn, i byen Djernæs. Fader søgte det, og blev udnævnt til enelærer der 1857. Sognepræsten i Hoptrup var på den tid Jørgen

Vilhelm Marckmand, som kom til Hoptrup 1850, var rigsdagsmand 1849-52 og udgav 1860, året før sin død »Danskhedens skæbne i Slesvig«. Præsten og fader blev meget gode venner. Min broder Jørgen fik præstens navn med i sit og døbtet Jørgen Vilhelm Marckmand Plov 1868.

Mødreneslægten

Hoptrup ligger i et stort og smukt dalstrøg en mils vej syd for Haderslev. På bunden af dalsænkningen ligger ved hver sin side af landevejen den hvide kirke og den gamle præstegård. I vestlig retning fra kirken ligger der på bakken en stråtækt gård, omgivet af høje træer, den kan ses viden om, og man har fra dens vinduer eller nu veranda en dejlig udsigt over egnen, helt om til Sønderballe strand kan man se, og til en lille indskæring, der kaldes Slivsøen.

Det er en udflyttergård, og den fik på grund af sin skønne beliggenhed navnet »Skønholt«.

Der på den gård blev min moder født den 20. januar 1834. Hendes forældre hed Jørgen Vognsen og Maren Vognsen, selv døbtet hun Cathrine Marie Vognsen. Der var ni børn, af hvilke min moder var den ældste i flokken: Marie udvandrede til Australien, gift med en tysker Hurlbows. Kathrine til Californien og gift med en sønderjyde John Caltoft. Elisabeth kom til Aabenraa, gift med en hjulmager Schmidt. Nis fik gården efter forældrene. Bertil udvandrede til Australien, men vendte hjem igen og blev landmand og arbejdede i træ. Hans blev gardist i København, senere landmand og også træarbejder. Peder blev lærer og kordegn i Fredericia og den yngste i flokken Jørgen udvandrede til Californien og blev en dygtig farmer i nærheden af San Francisco. Det ses altså, at de børn har været besjælet af stor udlængsel og vir-

ketrang. De må regnes blandt de første sønderjyske udvandrere efter 1864. De få breve, der er efterladt fra dem, vidner om god oplæring, en smuk håndskrift havde de, og indholdet er præget af hjertelighed, kristen tankegang og ægte dansk fædrelandssind. De var alle stærkt grundtvigsk præget, og var i 1880 med til at danne de sønderjyske frimenigheder, den første i Haderslev under frimeinighedspræst Rasmus Thomsen.

Min moder Cathrine Marie udvandrede altså ikke, thi hun blev snart forlovet med brødrenes gode ven, andenlærer Th. S. Plov. De blev gift, da fader 1857 var blevet udnævnt til embedet i Barderup i Angel, men der var de altså kun knapt et år, da kaldet i Djernæs blev ledigt. Det var ikke at undres over, at de gerne ville tilbage til min moders fødesogn, da fortyskningen i Angel var i stærk udbredelse. Djernæs ligger overmåde smukt ud mod Lillebælt. Eggen er særdeles frugtbar, gård ved gård ligger tæt, omgivet af gode jorder. Midt i byen ligger skolen.

Intet under, at far og mor her i en kernedansk befolknings midte følte sig glade og tilfredse og tilmed i min moders hjemegn, hvor de var omgivet af slægt og venner. Det 1. barn, Maren Plov, var født kort før de drog fra Barderup 1858, men døde som tolvårig i Djernæs, det 2. var Jørgine Sofie Plov, det 3. Carl Sofus Plov, det 4. Ingeborg Marie Plov, og det 5. Jørgen Vilhelm Marckmand Plov. De fire sidste er alle født i Djernæs i de 10½ år fader var lærer dér. I slutningen af 1868, den 1. dec. fik fader embede som degn og førstelærer i Starup skole ved Haderslev.

Her fødtes jeg natten til fastelavnsmandag den 21. februar 1871 og døbttes Christine Kathrine Marie Plov. Tyve måneder derefter, den 27. oktober 1873, døde min moder, som ligger begravet på Starup kirkegaard. Så godt som intet er fortalt mig om min moder. Hun var svagelig i flere år, også da de i 68 kom til Starup. Hun var

Starup skole.

kun lille af skikkelse og havde et blidt og stilfærdigt væsen, hun kunne synge og havde megen sans for det poetiske. På hendes gravsten har fader ladet indhugge og henvise til ordene fra 2. korinth. 4, v. 17-18: »Thi vor trængsel, som er stakket og let, skaffer os en over al måde stor og evig vægt af herlighed, idet vi ikke ænser de synlige ting, men de usynlige, thi de synlige er timelige, men de usynlige er evige«. Hun måtte prøve megen sygdom, hendes ansigt blev tilsidst angrebet af lupus, i næsen og kinderne, hvad der bevirkede, at hun tit var grebet af tungsind. Hun døde 38 år gammel af en mavesygdom.

Min søster Jørgine var dengang 13 år og kunne senere fortælle mig, hvad jeg har gengivet. Det har stået for mig som en sandhed, at den moder, der dør tidlig fra en flok børn, er gået ind i de saliges bolig for i første række at bede for sine børn, og Gud leder dem, der bevarede

kærligheden til deres moder, selv om de ikke kan mindes hende. Der er usynlige bånd, vi ikke kender, de når fra jord til himmel, lad os kalde dem englenes himmelstige.

Barnelivets fagre dage

bragte sorg, men sorgen taget på ret måde forædler mennesker. Den må ikke få lov til at slå os ned, den skal drage os opad. Den er et englebud fra Gud om, at han elsker os og vil drage os til sig. Sorgen kan, således taget, få evighedsværdi. Hver gang der blev sagt, at ens moder var død, var det for mig som at blive lukket ind i en kirke og en god og forstandig kvinde kom og hviskede til mig:

*Lærer Th. S. Plov og
hans 2. hustru Kirstine
f. Hørlyck.
(Foto ca. 1880).*

*De fem piger: Fra v. Kirstine, Mathilde, Gine og foran Christine og Ingeborg.
(Foto: L. N. Christensen, Haderslev).*

Herinde går vi på himmelvejen op ad til dem, der gik forud, og som vi elskede. Men et barn bliver snart glad igen. Det fik en grænseoverskridende evne, fantasiens nådegave, til at se alt i rosenrødt skær. Savnet kommer kun glimtvis hos barnet, mens det kan tære og nage hos den voksne gennem år og dag.

Hvad skulle degn Plov stille op med fem børn, der havde mistet deres moder? Således spurgte folk. Kvinderne sagde: Ja, han må jo se at få en kvinde i huset til at passe dem. Det var udvejen, og den fulgtes, idet han fæstede sin svigerinde Kathrine fra »Skønholt« som husbestyrerinde. Men det var ikke så let en sag, de ældste børn var for store og ville ikke altid følge hendes ret strenge opdragerprincipper. Og der var fuldt op at ordne

*De tre drenge: Fra v.
Jørgen, Carl og Jes.
(Foto: L. N. Christensen,
Haderslev).*

i huset efter hendes syge søsters bortgang, tøjet skulle gøres i stand, thi rigeligt var det ikke i lærerhjemmene på den tid.

Halvandet år sneglede sig hen. Så kunne fader indse, at det gik ikke alt sammen, som det skulle. Han måtte se at få sig en hustru igen.

Hende fandt han i det nærmeste nabolag, det var en enke, der havde været gift med smedemester Jessenius Rossen, hun hed Kirstine, født Hørlück og var født 1834 i Bevtoft sogn. I 8 år havde hun siddet enke og levet af den jord, der hørte til smedestedet, hvorimod smedien var lejet ud. Men hun havde tre børn, som hun førte med sig ind i 2. ægteskab: Mathilde Rossen 16 år, Kirstine Rossen 13 år og Jes Rossen 10 år. Brylluppet stod den 22. august

1874. Det var således en stor flok sammenbragte børn, der nu fik hjem i skolehuset. Men det skal siges straks, at udkommet altid var det bedste mellem de 8 børn, iblandt dem var jeg den yngste. Gine og Kirstine var jævnaldrende født begge i maj 1861, og Carl og Jes var også på samme alder. Mathilde var den ældste og meget dygtig og hjælpsom ved alting i hjemmet.

Der var selvfølgelig stor forundring blandt sognefolkene over degnens indgåelse af et sådant ægteskab med alle de børn, der fulgte med. Nogle sagde: Kunne embedet forsørge denne flok? Andre: Var det standsmæssigt? Man så dengang op til degnen som den første i sognet – efter præsten i hvert fald. Men kritikken forstummede snart, thi økonomisk var der fordel ved det, da enkens jordlod på 5 tønder land blev lagt til skolelodden, og jorderne stødte op til hinanden, og at hjemmet nu kom i en god gænge, kunne enhver nok se. Enkekonen var en selvstændig og særdeles dygtig kvinde, der fik sat alt i orden både ude og inde, det kunne enhver også se. Svogrene fra Hoptrup så til at begynde med noget skeptisk på den nye kone i huset, men måtte snart bøje sig for hendes dygtighed og hele imødekommende væsen. Hun forstod at tale med sognets folk og de gamle slægtninge. Børnene var jo snart store og kunne komme ud fra hjemmet. Men agtelsen steg for hver dag, der gik. Der var respekt for arbejdet og dygtigheden. Alle vi børn skulle lyde, og der måtte ikke gøres forskel, vi nød ens ret og ens behandling. Maden var god og rigelig, hver havde en bestemt plads ved bordet og et lille arbejde at udføre bagefter. Landbedriften var nået på højde med de bedste i sognet.

Af drengene blev Jes Rossen sendt til en farbroder, som han havde i Jylland. Han var lærer i Sjørsløv ved Viborg og hed også Jes Rossen, og der var to sønner, nogle år ældre. Det var langt fra hjemmet dengang. Jes var 12 år, men det var til hans held, da han jo så kom i

dansk skole og lærte dansk og historie meget bedre end de tre Carl, Gine og Kirstine. Da han kom tilbage derfra, kunne han synge så mange danske sange, som ingen af vi andre kendte eller havde hørt. Vi fik dem snart lært. Det var især »Længe var Nordens herlige stamme« og »I vor barndom vi hørte kartovernes brag« og »Jyden han er stærk og sej«. Sammenlignede de to jævnaldrende drenge deres evner i dansk retskrivning viste det sig, at Carl, der var undervist i den sønderjyske skole, var foran Jes fra den nørrejyske skole i Sjørlev. Men til gengæld kunne Jes en hel del dansk historie.

Konfirmation og bort fra hjemmet

Efter sønderjysk lov skulle drengene have fyldt 16 år og pigerne 14, inden de blev udskrevet af skolen, senere kunne drengene klare det med de 15 år.

Mathilde var konfirmeret før moderens giftermål og fik straks plads hos fremmede. De to sammenbragte piger Kirstine og Jørgine blev konfirmeret samme dag og kom derefter ud at tjene. Gine på en herregård hos en tysker Mohrmann. Hun lærte ved den lejlighed at tale tysk, da det var hussprog dér. Fruen var god ved sine piger, men meget proper og nøjeregnende. Hun kunne finde på at prøve deres troskab ved, at hun strøede lidt hakket persille ind under sofaen om aftenen, for at se, om de næste morgen havde været der med fejekosten, og gik det galt, fik pigen en mild påmindelse. Hun var klar over, at man kommer længst med det gode.

Hendes mand var en stor modsætning til hende. Han var som de fleste tyske proprietærer stortalende og larmende i sit væsen. Han kunne blive uhyre hidsig og både bande og tordne. En meget varm dag sidst i maj havde

han drukket for meget øl i kroen og kom ud på marken for at se til sine folk; dér var noget, der ikke passede ham, og han fór op. I det samme styrtede han om, man troede det var en besvimelse, men det viste sig, at han var død. Der blev bygget et gravkammer på Starup kirkegård, hvor han blev gravsat. Senere gik det tilbage for slægten, børnene drog sydpå, og den sidste kunne ikke holde gården. Den blev solgt til en dansk mand – proprietær Clausen.

I 1878 fulgte så de to drenges konfirmation, Carl og Jes. Fader mente, at de vel nok kunne blive lærere, i hvert fald Carl, og han blev sendt til en by Branderup i Midtslesvig, som præparand og skulle dér tillige have undervisning hos sognepræsten. Jes blev hjemme et års tid for at lære det tyske sprog, da han jo stod tilbage i det, fordi han havde været i Jylland. Senere blev han præparand i Bøgeskov ved Christiansfeld. Men ingen af dem nåede ind til lærergerningen.

Carl følte sig særdeles veltilpas blandt den kerne-danske befolkning i Branderup og var med ved alle julegilder og fester, der tilbød sig, og præsten erklærede, at han var velbegavet og havde anlæg for lærerfaget. Men da han kom hjem i en ferie, erklærede han, at han ikke for al den del ville læse til tysk lærer, han var dansk i sjæl og sind og havde ikke lyst til at hjælpe til med det allerede den gang påbegyndte germaniseringsarbejde. Nej, så hellere blive landmand og slide på ærlig vis med jorden sådan, som han havde set det i Branderup. Han ville hellere læse danske bøger fra det lille sognebibliotek end slide med tysk grammatik.

Gine kom hjem og fortalte, at hun havde fået brev fra sin moster Kathrine i Californien, at man ønskede danske piger derovre, og at hun kunne tænke sig at rejse derover. Samtidig udvandrede der en bødkerfamilie, hvoraf én af døtrene havde været så gode venner med Gine i skolen,

og nu skulle de endelig følges ad ud i den store verden. Det skete 1877, at Gine fik lov til at rejse. Hun var da 16 år, kom først til sin moster, der blev gift med en sønderjyde John Caltoft, og senere til en anden familie. Men allerede som 19-årig blev hun gift med en mand fra Før, der hed Breckwoltdt. Han var oprindeligt sømand, blev senere farmer og til sidst lagerforvalter. Hun skrev stadig hjem og blandt andet også til Carl, at der var både arbejde og brød til ham i det skønne frugtbare Californien. Det var nok bedst, at han også snørede ranselen.

Carl kom hjem med det brev og viste fader det og føjede til: Det er nok bedst, jeg som så mange andre udvandrer, så slipper jeg for at gå tysk soldat!

Lærer Lydiksen

Jens Peder Lydiksen kom i 1875 til Starup som andenlærer. Han kom fra Tønder seminariums danske afdeling, var født 1854 som gårdmandssøn i Lerte ved Sommersted og var en særdeles dygtig og velbegavet ung lærer. Han spiste i hjemmet og boede i en lille stue og et kammer på loftet over skolen. Snart hørte han som en ny søn med til børneflokket og blev ven med drengene, især Carl, som han jo tillige var lærer for i Carls sidste skoleår, og på hvis udvikling han således fik stor indflydelse. Min fader var den gang midt i fyrrerne og havde allerede gennemgået et tysk kursus i Tønder, som de danske lærere, der havde aflagt ed til tyskerne efter 64, måtte underkaste sig.

Det gik så nogenlunde med at undervise på tysk, men der måtte to gange kursus til yderligere for at kunne blive helt sikker. Det var ingen let sag for disse ældre danske lærere at undervise på tysk og så, som skete senere hen, blive strengt inspiceret af en skoleinspektør.

Det var derfor en stor lettelse for far, da den unge dygtige andenlærer Lydiksen kom. Han fik overvejende den tyske undervisning, og far fik religion, dansk og regning. Senere hen i 1880 kom der en lærerinde frk. Kathrine Haugaard fra Haderslev til, som var tysktalende og uddannet på tyske skoler, men talte dansk tilige. Da blev skolen udvidet med en tilbygning.

Carl og Lydiksen blev gode venner, ja for livstid. Da der nu var tale om udvandring, tilrådede Lydiksen at lade Carl prøve vingerne ude i det fjerne Vesten på den anden side jorden. Tiderne var vanskelige for den dansksindede lærer, og det ville sikkert ikke blive bedre i de kommende år.

Det var rigtigt anet af Lydiksen, han fik selv erfaring for det, da han måtte forblive i sin andenlærer-stilling i Starup i samfulde sytten år. Årsagen var den, at han var dansksindet og ven med befolkningen. Skoleinspektør Stegelmann ville ikke forfremme ham. Omsider forsvandt den strenge herre sydpå, og den nye havde en anden mening om Lydiksens stilling. Læreren i anneksognet Grarup døde, og Lydiksen blev enelærer og degn dér 1891. Vi børn, der fik den lykke at gå i skole hos Lydiksen, kan aldrig udtrykke vor taknemlighed nok som for den gode, sunde, kristelige og danske vejledning, vi fik, og den kundskab og livsvisdoms fylde, han medgav os.

Lydiksen var forlovet med en frøken Marie Tram fra nabosognet Marstrup og fejrede sit bryllup med hende tre år efter, at han kom til Starup. Da han jo altid så at sige havde nydt sønnekår i skolehuset, og han og far var forbundet ved et inderligt venskab, der varede livet ud, så var det naturligt, at Plov og hustru tilbød ham at fejre hans bryllup. Det blev modtaget med stor tak. Man regnede med, at der ville blive et antal bryllupsgæster på op imod et hundrede. Der skulle derfor rejses et telt i skole-

*Jens Peder Lydixsen
(1854-1906), anden-
lærer i Starup 1875-91.
(Foto: Nis Schmidt,
Haderslev).*

marken lige over for huset, hvor der skulle spises og danses. Det var første gang vi børn havde lejlighed til at deltage i en bryllupsfest og, hvad der næsten var det morsomste, forberedelserne dertil.

Konerne fra byen kom med gode gaver »skikkels« eller »fond«, som vi kaldte det: Smør, æg, høns, hjemmebagt hvedebrød osv. Og så mødte de op med stort hvidt forklæde for, dagen før brylluppet, og hjalp til med bagning og borddækning. Det var en sand festglæde, man var grebet af. Alle var så fornøjelige og rundhændede, der vankede masser af smagekager, og kaffekedlen var aldrig kold.

Som ni-årig pige oplever man jo i fantasien meget mere end der virkelig er værd at opregne. For mig var høj-

depunktet, da folk sad bænket ved brudebordet i teltet. Bruden var så pæn og så så lykkelig ud, hun var i sort silkekjole, som var almindeligt på den tid, senere blev den hvide brudedragt taget i brug. Lydiksen, der kun var lille af vækst, men meget bevægelig, når han talte, så meget højtidelig ud, næsten som om han var til skoleeksamen.

Bordet var pyntet med blomster, mine store søstre havde købt en stor blomstrende klivia hos en gartner. Jeg havde aldrig set så smuk en potteplante. Det var ikke almindeligt på landet at købe blomster, og kvinderne forsøgte ikke at plante nye sorter, kun pelargonier, geranier, kaktus og andre. Men mine søstre vidste jo, at Lydiksen var en stor blomsterelsker og så skulle der ikke spares ved indkøb af brudegave. Ved indledning til dansen erkendte Lydiksen sin forsømmelighed fra drengeårene, han kunne ikke danse og fik det aldrig lært, fordi han helt undervurderede dansens glæde. En slægtning måtte danse brudedansen, og senere far, som var en god danser.

Lydiksen og hustru flyttede ind i min stedmoders hus og boede dér i de efterfølgende 14 år. Haven anlagde Lydiksen selv og havde et væld af blomster. Det var kun lavloftede stuer, men hyggeligt i alle måder. Naboforholdet var altid godt, og nøjsomhed i levevis var der de fleste steder, og hjælpsomheden var stor.

Sorg, men også glæde i skolehjemmet

I 1877, da Lydiksen kom til Starup, var det som drog både opmuntring og fornyelse ind i hjemmet, det mærkedes i det daglige, han spiste ved vort bord, han fik lov til at yde

sit bidrag til opdragelsen af os tre yngste børn. Der kom tit gæster, og samtalen blev livligere, tilmed blev de økonomiske kår også bedre. Dette skyldtes degnekonnens store dygtighed og udprægede ordenssans. Vi tre yngste børn var Ingeborg, Jørgen og Christine.

Det var blandt Plovs børn temmelig slemt med kirtelsyge. Carl fik kirtler ved halsen, de bulnede ud og efterlod et ar. Ingeborg og Jørgen ikke, men Christine. Jeg fik i alderen 10-17 år næsten hvert forår svulne kirtler ved hovedet under hagen. De skulle have været skåret ud, men en bekendt af os, en gartnerfrue i Haderslev, ville gerne gøre et forsøg med høomopathi, hvad hun da også fik lov til i et par år. Det hjalp, kirtlerne bulnede til, og en nat var der så gået hul, og væsken flød ud som fra en byld. Men fra mit fyldte 17. år meldte kirtelsygen sig ikke mere, jeg blev endogså meget stærk. Men anderledes stillede det sig med søster Ingeborg. I sit 12. år, 1877, begyndte hun at skranke, det var galt hele vinteren 76-77. Hun frøs, og sad altid ved kakkelovnen, var stille, havde ikke lyst til at lege og måtte tit blive hjemme fra skolen.

Hen mod foråret måtte hun lægge sig til sengs. Fysikus Madvig fra Haderslev undersøgte hende og konstaterede tuberkler, en meddelelse, der gik dybt hos far og ikke mindre hos den ny lærer Lydiksen, der havde undervist Ingeborg og nu så hende sygne hen. Vi andre børn måtte ikke så gerne komme ind til sygesengen alt for ofte, vel nok på grund af smittefaren. Men Carl ville derind. Han havde oppe hos bedstemoder på loftkammeret tømret en lille dukkestue sammen af cigarkasser og tapetseret den med blåt skrivepapir, nogle ark, far brugte til at lave præstens offersedler af, de skulle være blå for at være kendelige fra degnens de hvide. Med blyant havde Carl så streget et mønster af, så det så ud som tapet. Da far så dette lille mesterværk, købte han i Haderslev et dukkestuemøblement og ville overraske Ingeborg med det.

Da hun så det, smilede hun og flyttede stolene lidt, men så faldt hænderne trætte ned på det hvide lagen, og hun blev fugtig i øjet. Far måtte vende sig bort fra sengen.

I frikvartererne kunne det ske, at nogle skolepiger kom med en appelsin til deres lille syge veninde, en frugt der var noget nyt og sjældent dengang, ellers tit kom de med kager, som hun ikke kunne spise ret mange af.

Sygdommen forværredes, og ved skærsommertid, i juni måned 1877, lukkede den lille søster sine øjne blidt i døden. Vi søskende blev kaldt ind og stod og græd, vi havde aldrig set en død før – det gjorde et dybt indtryk på os alle.

Se vor lille søster ligge dér stiv og kold i den sorte kiste (som man brugte dengang)! Begravelsesdagen, da vor familie fra Hoptrup og sognets folk var kommet for at følge, ville stedmor have, at vi skulle lægge vor hånd på den dødes hånd til farvel. Jeg husker det gys, der rystede mig, da jeg berørte den hårde iskolde hånd. Dukkemøblerne blev gemt hen, thi far kunne ikke tåle at se dem i lange tider. Men det er jo dog således, at Gud har altid i sinde at høre menneskers suk, han vil aftørre tåren og trøste os. Sorgen vender han til glæde.

Således også i Starup skolehjem. Det følgende år 1878 kom der storkebesøg hos degn Plov og hustru efter fire års ægteskab, og det skønt stedmor havde nået de 44. Der fødtes dem den 17. oktober en stærk dreng, som i dåben opnævnedes efter stedmors 1. mand og fik navnet Jessénius Plov. Han blev eneste halvbroder til begge slags søskende. Den ældste halvsøster havde det år plads vesterude, hun kom straks hjem og blev barnepige. Og rørende var det at se hendes glæde over den lille halvbroder, som hun for alderens skyld godt kunne have været mor til. Det var en fryd uden lige den lillebror.

Udvandringsårene

En skare af sønderjysk ungdom udvandrede i tiden fra 1870-1890 til Amerika. Især var det de unge mænd; de vidste, at de ved tyveårsalderen kunne blive indkaldt til militærtjeneste i den tyske hær, og det ville de ikke for nogen pris. Der var i paragraf fem i fredstraktaten lovet sønderjyderne en fri folkeafstemning, om de ville tilhøre Danmark eller forblive under det lands herskere, der med vold havde erobret dem. Men afstemningen kom ikke, Bismarck ville ikke. Og efter at også Frankrig i 1871 havde tabt en krig og afstået Elsass Lothringen til Tyskland, mente man, at afstemningen vel næppe havde udsigt til at blive gennemført, i al fald ikke så længe kejser Wilhelm og Bismarck stod for styret. Og mange dygtige unge mænd havde mod på at drage langt ud i det fremmede, skønt de så godt som alle ikke havde mindste kendskab hverken til sprog eller egn. De havde kun deres kraftige næver og gode udviklingsmuligheder fra skole og hjem at tage med sig, og så rejsen betalt og en lille sum penge til at begynde med. De mange der udvandrede, trak store summer med sig og tillige deres gode arbejdskraft. Man har opgjort tabet af sådanne værdier til 150 millioner rigsmark. Det tab måtte sønderjyderne tage og tillige smerten og savnet af deres kære børns fravær, thi de kom vel aldrig mere tilbage. Der blev grædt uendelig mange tårer. Med hensyn til kvinderne var det en anden sag, de var særdeles velkomne i den nye verden i USA, thi dér var kun få kvinder; mændene måtte, når de fik egen husholdning, selv lave maden. Særlig var den nordiske kvinde stærkt efterspurgt. Hun var dygtig til husgerning, forstod sig på alt, og var af smukt udseende. Skandinaviske kvinder blev så at sige revet væk, det vil sige, gift med det samme, og det var forståeligt.

Men tilbage til sønderjyderne. Carl Plov besluttede sig til at rejse til Californien, hvor søsteren Gine var i forvejen, og hvor mange af Hoptrup-slægten opholdt sig. Den 20. juni 1880 forlod Carl sit hjem i Starup, efter at han var blevet udskrevet som syttenårig. Far og stedmor kørte ham til banegården i Haderslev, ingen af os søskende måtte komme med, det var alt for gribende, vi sagde ham farvel ved hjemmets dør. Far var så underlig tavs. En skare unge, også skolekammerater af Carl, og en lærersøn fra nabosognet rejste med. De pårørende flokkedes om deres egne, perronen var fyldt med afskedtagende mennesker. Ikke et øje var tørt, mange hulkede højt, som var det en sviende smerte, de følte. Vel var det ikke et kistelåg, der lukkede, men en kupédør, der på minutet skulle smækkes i. Og vel kunne den åbnes til et gensyn engang langt ud i fremtiden, men det var såre usandsynligt. Kun få vendte tilbage i de tider, det kostede alt for mange penge.

Dér stod de gamle tilbage og viftede med lommeørklædet – med gråd i øjet. Degn Plov og hans kone gik stille ud til deres vogn, der holdt ved banegården, de steg tavse til vogns. Hesten »Lise«, som Carl havde redet på, klappet og givet brød fra køkkenvinduet, gik i skridtgang. Heste er kloge, det var muligt, at den også følte, at den havde mistet en ven. Først uden for byen, på landevejen, blev tempoet småtrav.

»Det kan jo ikke nytte,« siger Plov stille, »at vi lader sorgen tage magten fra os, vor dreng kunne have bragt det vidt herhjemme – men vi vil ikke tvinge ham ind i noget.« De tav begge. Hestens sko sagde trip, trap på den hårde landevej. Stedmor syntes, det lød som: En dag, en dag, en dag, så kommer Carl tilbage!

Han kom tilbage efter 45 års fravær, men da lå Plov og hans kone under mulde. Og sådan var der mange, der havde håbet, men fik intet gensyn her på jord.

Barn i hjemmet

Min første erindring knytter sig til en dukkelise, som min stedmoder havde købt til mig, da hun drog ind som fars 2. hustru i vort hjem. Den var i fint tøj fra top til tå og stillet op i en sofa i stadsstuen. Hun har sikkert tænkt sig, at når jeg fik den, havde hun sikret sig min gunst med det samme. Det slog fejl.

Vi havde aldrig haft noget kunstigt legetøj. Fader mente, det hæmmede fantasien, vi skulle selv finde på. Dette var sikkert rigtigt, thi det kunstige fængsler kun en tid, så skal der nyt til, det koster og gør barnet fordringsfuldt og utilfreds. Noget helt andet er det at lege ved en sandbanke eller opstalde en række korte stænger i et hjørne ved huset – det forestillede en stor og god kvægbesætning: Hestene var de hvide skrællede stænger, og køerne de grå. Så bandt vi små stykker hyssing ved, det var tøjret, og trak dem til vands og på græs.

Men dukkelise, hun var temmelig stor og har sikkert været ret dyr, hun stod der i sin stiveste puds – jeg forskrækkedes, vendte kort om og løb min vej. Et menneskebarn skulle kunne røre sig, have minespil, smile, græde – hun dér var stiv og død!

Stedmor var nær gået bagover af forbavselse, det havde hun ikke oplevet før, hun tog dukkelise ganske stille og gemte hende i en skuffe, og vi så hende ikke de første par år, og så var det endda kun, når der kom fremmede børn, der ville have den slags leg. Den afsky for det kunstigt fremstillede menneske har fulgt mig bestandigt. Karikatur var min skræk, i cirkus, i miner og masker, i billeder, i revyer osv. Det levende, det sande menneskelige, det skønne, det symmetriske var min glæde. Nå, barnets drøm bliver vel tit spiren til manddomsvirket!

Senere hen legede jeg altid med drengene, jeg havde efter søster Ingeborgs død kun dem at holde mig til: Jørgen og senere »Jessénus' lillebror«. Men vore venner og naboer, smedens, havde en søn på alder med Jørgen, Peder hed han. De to var altid forbundsfæller imod mig sølle pigebarn. »Kvinden« blev så vist undertrykt ved arbejdet, når vi kørte hest og drev landbrug, altid skulle jeg være hest og trave og trække, så jeg var segnefærdig. De to vilde drenge, der var tre år ældre end jeg, fløj over stok og sten og lod mig i stikken. Og græd jeg i vrede og arrigskab, så lo de. Engang tøjrede de mig ude på Toften, og så løb de deres vej. Jeg stod længe og ventede, de kom ikke. Så gav jeg mig til at brøle i vilden sky. Endelig var der en snedker, som arbejdede inde i skolen, der opdagede mig. Han kom til hjælp og løste mit tøj og lovede at give de slemme drenge en ordentlig omgang.

Smedens havde to døtre, noget ældre end jeg. Vi var trofaste venner og legekammerater. Legen var af mere kvindelig art: »Komme fremmede«. I et bøgehegn ved smedien havde vi fået lavet tre stole ved at knække de nye grene. Selvfølgelig var det forbudt, men vi sad så herligt dér. I smedens stadsstue stod der et stort solidt klædeskab, hvor der hang kjoler fra oldemors tid, som pigerne udtrykte sig. Der var flere kjoler af hjemmevævet stof og så tykke og stive, at de næsten kunne stå selv. Men det mærkværdigste i skabet var en tingest af runde bøjler, jeg spurgte, hvad det var og rapt svarede de to: En krinoline, kender du ikke den? Nej! Den kom frem og blev prøvet, men også en af de hjemmespundne nederdele kom på, og oldemors hat og hendes franske sjal.

De to piger var så dygtige til håndarbejde; jeg blev spurgt af deres moder, om jeg ikke skulle lære sådan noget: »Hvad kan du lave?« spurgte hun. Og hvor var jeg beskæmmet. Men jeg syntes da alligevel, at jeg, som læste meget, havde fået et kig ind i en rigere verden,

bøgernes. Det voldte mig en hemmelig fryd og gav en vis overlegenhed.

Der hos smedens opbevaredes der også »Sprogfor-
eningens bogsamling«. Senere ydede sognerådet tilskud,
og man kaldte det sognebiblioteket. Det var for at bevare
det danske sprog i Nordslesvig.

Jeg elskede at læse og havde stadig en bog hjemme.
Men hvad der særlig tjente til at fremhjelpe det danske
sprog var ugebladene »Børnevennen«, »Husvennen« og
»Søndagsposten«. Fader holdt dem, trods små indtægter i
de tider. Og så udkom »Dannevirke« under et nyt navn
»Modersmaalet«, som vi holdt sammen med smedens, de
fik det først, så så det ikke så farligt ud. Et morsomt
Danmarks-rejsespil fulgte med »Børnevennen« med by-
navne og historiske begivenheder sat på rim. På den
måde lærte vi både dansk geografi og historie. Spilleuhel-
det kunne også ende med skænderi. Da kom stedmors
hånd og tog rejsespillet med ud i køkkenet.

Skoleforhold i firserne

Det skal straks siges, at skoleforholdene i det erobrede
Sønderjylland var velordnede, ja stod vel endogså bedre
til end nordpå på landet. Men hvad tyskerne tog fejl af,
var tempoet med fortyskningen. De kunne ikke vente, og
så kom overgrebene. Min skolegang falder i årene fra
1877 til 1885. »Lilleskolen« hvor de små gik, var gammel,
skummel og mørk med lange borde til seks børn. Der var
for knap med plads til de 65 børn, så der blev stillet en
havebænk ind, hvor rekrutterne sad, der skulle lære bog-
staver, store typer, sat op på et staffeli. Søster Mathilde
havde forsøgt at lære mig bogstaverne, det gik ikke, hun
gik ud til sin moder og sagde grædende: »Den pige får vist

aldrig noget lært.« Heldigvis tog hun fejl, da jeg kom ind i skolen til Lydiksen og kom under det rette disciplinære tilsyn, lærte jeg hurtigt navnene på de sorte figurer, der var sat op på række i staffeliet og snart tillige at få dem sat sammen med selvlydene til et virkeligt ord. Vi skulle række fingrene op, når der var nogle, der straks vidste svar. Det var næsten altid to: en pige, der hed Kirsten og mig, der var der først med hånden. Og da jeg jo kendte Lydiksen fra mit hjem, fordristede jeg mig til at løbe fra pladsen på havebænken og helt hen til ham med oprakt finger. Men et par ret strenge øjne med, ganske vist, et lille lunt smil bagefter, drev mig på plads igen.

1878 var der indført 12 timers tysk læsning om ugen og en begynderbog, den såkaldte »Fibel« fulgte efter. Den var udgivet af regeringsråd Schneider i Slesvig og havde på de første sider nogle billeder, hvorunder der stod et bogstav. Det første var en ørn, der har fanget en hare og er ved at rive i den. Metoden var den, at der skulle på tysk tales med børnene om billedet »Adler – Hase« og så skulle børnene kunne høre den dominerende selvlyd – a – og gennem øjet genkende den i et ord. På den måde bibragtes der rekrutterne tyske ord og bogstavøvelse. Det var »lydmetoden«, der senere fandt vej til Danmark også. Men den »Fibel« vakte stærk uvilje blandt den danske befolkning, thi ørnen havde jo altid været et afskyet symbol på tyskervælde, og når den nu stod først i bogen, og den flængede i harens kød, så måtte den stakels hare vel symbolisere det overvundne og tabte Sønderjylland! Og ingen mødre kunne hjælpe deres småbørn ved denne fonétiske fremgangsmåde med stavningen. Man fordømte bogen hårdere, end den vistnok havde fortjent. Om dr.theol. Schneider blev der fortalt, at han var en ædel og kristelig mand og en sjælden fin prædikant i Slesvigs domkirke. Han udgav senere et par tyske læsebøger, den mest kendte var »Kinderfreund«.

1880 indsattes der tyske kredsskoleinspektører, og tyskundervisningen mere end fordobledes. I Haderslev kreds var det hr. Stegelmann, der blev udnævnt. Han havde været præst i det sydvestlige Nordslesvig og talte dansk, men havde strengt pålæg om kun at tale tysk også til de gamle danske lærere, selv om det kunne knibe med forståelsen. De tyskuddannede sognepræster blev lokalskoleinspektører, med dem skulle lærerne også tale tysk, også privat, men det blev ikke overholdt, ofte, fordi de tyske præster selv havde nødig at lære det danske sprog bedre for at kunne prædike det. Kom det skoleinspektøren for øre, blev præsterne afsat som lokalskoleinspektører.

Senere følger så fagene historie og geografi, de skulle gives på tysk, naturhistorie knyttedes til anskuelsestimerne og »Heimatskunde«, d.v.s. hjemstavnslære også. Der skulle også gives lidt undervisning i fysik på tysk. Vejledning og planer udarbejdedes fra regeringskontorerne og tilsendtes skolerne. Derved kom der enhedsplaner frem, så tid, sted og opgaver i en uhyggelig grad var ens. Inspektøren kunne sidde hjemme på sit kontor og vide, hvad der taltes om i enhver skole i samme time. Og ville han overbevise sig, om man derude nøje fulgte plan og anvisning, så kunne han køre derud og overraske læreren. Var der kludder med enhedsbestræbelserne, gav han læreren en ordentlig omgang.

I hver skole skulle der i skuffen ligge en undervisningsprotokol, hvori der hver uge skulle indføres, hvad der var gennemgået af stof i de enkelte fag. Kom inspektøren så til revision slog han op i denne protokol og udpegede et emne, som måske var behandlet for en måned siden, derefter gav han så læreren karakter, som blev hemmeligholdt for vedkommende selv. Selv om han søgte til et andet embede, fik han aldrig sin duelighed at vide. Kun de ivrige fortyskningsmænd blev der set mildt til af in-

spektøren, enkelte af dem blev dekoreret med en tysk orden, sædvanligvis ville disse folk ikke gerne stå ved, at det havde »dryppet« på dem fra oven. Ekstrapenge var bedre, dem kunne de bruge, og det fik ingen at vide. Skolebøger blev lavet og indført tvangsvis, forældrene skulle selv betale dem. Det vakte megen modstand.

1883 kom der en sangbog »Liederbuch für Volksschulen«, indeholdende de mest udæskende tyske sange som: »Ich bin ein Preüsse«, »Schleswig Holstein meerumschlungen«, »Deutschland über alles in der Welt«. Næstes kan det ikke, at den tillige indeholdt smukke sange (Volkslieder). Men den bog vakte en værre harme i hjemmene, og i skolen ville børnene ikke synge disse udæskende sange. Hvad skulle en dansksindet lærer stille op? Sangene skulle læres, kom inspektøren og forlangte dem sunget eller fremsagt, lå der et hus, hvis børnene ikke kunne dem. En dansk lærer søgte af den grund sin afsked, pakkede sit gode tøj og rejste til Danmark med familie, hvor han snart fik embede. Børnene sang: »Ich bin kein Preüsse, will kein Preüsse sein«.

En anden bog, der blev indført, var en kort fremstilling af prøjsisk historie. Kurfyrster og konger og kejserne Vilhelm I, Frederik III og Vilhelm II med billeder af disse herskere samt hærførerne Bismarck og Moltke. De fik i bogen øjnene stukket ud. Bag i bogen var der geografi, naturhistorie og lidt fysik. Den kaldtes »Realienbuch«, alt var på tysk, men ellers var det en nogenlunde praktisk bog.

Men børnene afskyede den og kaldte den »æ Rallebog«, det skulle vel sige så meget som, at der var ikke fugls føde af åndeligt stof i den.

Til midt i firserne var der jo en god del danske timer i behold. I mine sidste skoleår havde jeg religion hos far. Han forstod at katekisere og lagde megen vægt på Luthers katekismus. Vi skulle kunne både forklaringerne og

en mængde bibelsprog, alt blev lært udenad. Dertil hele salmer, og vi sang både først og sidst. Far havde en smuk sangstemme og var jo organist ved kirken.

Tillige havde far danskundervisningen: Læsning og grammatik. Lydiksen havde stilskrivning, thi han var yngre og bedre i stand til at vække vor fantasi og fremstillingsevne mente far. Nu mange år efter synes jeg, at det var forbavsende, hvad der kunne præsteres af stile af os børn.

Den danske læsebog blev omarbejdet af præster og skoleinspektører først i firserne og godkendt af et skoleråd i Slesvig. Det var en enestående god bog, som gamle elever opbevarer i deres gemmer som et skønt minde, ja en kilde, hvoraf der kan øses livsvisdom. Den indeholdt stykker af vore danske digtere, især H.C. Andersen, Paludan-Müller, Chr. Winther, Hostrup o.fl. Tillige var der en mængde stof af kristelige tyske forfattere: Luther, Gellert, Ernst Morits, Arndt, Fichte o.fl. Men ikke en tanke med politisk tendens.

Vi læste, og vi genfortalte de smukke livfulde fortællinger, jeg mener, den bogs indhold har sat dybe spor.

Der er to ting fra de år i firserne, der er værd at frydes ved og lovprise for, og det er, at nogle af de gamle danske lærere blev i Sønderjylland, de aflagde eden, gik på kursus og tog møjsommeligheden med at lære det tyske sprog, og de blev på deres post, trods tvang og tort så tit, de var med til at bevare modersmålet, og ved den autoritet, der udstrålede fra deres troskab, slog de godt an blandt sognets befolkning og blev næsten førere. Den anden ting var, at den udmærkede danske læsebog blev bevaret indtil 1888 og satte dybe spor blandt 2. generation efter 64.

Ved skolen var der en større legeplads, men ved siden af den var kørevejen og til den anden side skolemarken. Her stod et gymnastikapparat med tre tove med ringe i,

ved siden af var der to klatrestænger. Drengene kunne entre op, men kun få af pigerne, thi skørterne var i vejen.

Det kunne ske, at drengene nedværdigede sig en enkelt gang til at lege med pigerne. De tog da hinanden i hånden, og pigerne i modsat retning, og så stormede de imod hinanden, slap hinanden, og drengene greb efter pigerne og holdt dem fast. De svageste dannede nye rækker i anden omgang. Der blandede sig en smule erotik i legen. De af pigerne, der syntes om en dreng og omvendt, havde forbavsende let ved at finde hinanden og lade sig fange.

Det kunne også ske, at der legedes »Tre mand høj« og »To frem for en enke«.

Enkelte drenge var storpralende, det var tit gårdmandsbørnene, deres sønner havde penge på lommen. Engang tog en dreng to guldmønter op og viste til de andre. Hans fader var hestehandler, og da far spurgte ham, hvorfor hans søn fik de mange penge, svarede han, at han selv havde givet ham dem, for at drengen skulle lære at omgås penge. Drengene brugte skældsord og grim tale, og var der en lille forskrækket pige, der flygtede og beklagede sig til læreren, råbte de »sladderkælling« efter hende.

Rim og remser var højt i kurs, her skal citeres på sønderjysk:

Slarrepot og fløeskæg,
de gik ned aa baj om æg.
Slarrepot fik ingen,
men fløeskæg fik to.

Søren kom kjørend
rund om æ mørring
i fløjelskaret
med skiren Margreth.

Æ præstpropper, de hopper som lopper,
de krøvler som lus, op te æ præstes hus.

Ved nytårstid gik børnene for dørene med rumlepotter
og sang:

Lille folk, luk æ dør op,
æ Rummelpot vil ind.
Der kommer et skif fra Holland,
de ha saa god en vind.
Styrmand vil vi hejse,
kaptejnen vil vi prejse,
sot æ sejl op i æ top
og gi vos lidt i vo rummelpot!

Hans vi de vans,
vi de vippe ka dans,
vi de vippe ka dippe,
godt Nytår for Hans.

Børnene kunne tigge en hel del søde sager sammen på
den måde, ja endogså æbleskiver og æbler og nødder.

Senere hen kom der danseskoler i kroerne på landet,
hvad der var gavnligt både for holdning og anstands-
øvelse. Det førte endvidere til, at der afholdtes små bør-
neballer omkring på gårdene, hvor børnene blev trak-
teret med kaffe og senere med skåret smørrebrød. En
fynbokarl, der kunne spille harmonika, leverede musik-
ken. Drengene i ældste klasse var langt dygtigere end
pigerne, de både skrev og tegnede meget smukt, og de
huskede flest navne både i historie og geografi. Enkelte,
også af pigerne, kunne skrive en nogenlunde rigtig lille
tysk stil, grammatikken blev meget grundigt indprentet.

Af nationale sange var der næsten kun én, de kunne:
»Vort modersmål er dejligt«. Endnu var »den blå sang-

bog« ikke udbredt, men far, der sang med klasserne, lærte os enkelte neutrale sange: »Hist, hvor vejen slår en bugt«, »Mildt over søen lufter herlige skov«, »Stræk din fod« og andre, især salmer.

Inspektør Stegelmann kunne dukke op så pludselig fra Haderslev, og som en stormvind fór han ind i klassen og tog straks plads på kathederet, og nu skulle der prøves i tysk stilskrivning. Han fortalte en lille kort historie på tysk, f.eks. om Columbus med ægget. Hr. Stegelmann var en meget repræsentativ herre med høj hvælvet pande og guldriller på næsen, en velklingende røst, der med pathos kunne hæve sig til tordenbulder, når det gjaldt det tyske R. Vi børn så mere på hans ydre og myndige fremtræden end hørte efter, hvad han fortalte. Heldigvis kunne vi historien om Columbus på dansk, og så oversatte vi den, så godt vi formåede det, til tysk. Nogle gloser havde vi naturligvis grebet i flugten.

Men, som den tysker kunne skælde ud, ja, lig en ridefoged terrorisere sine undergivne lærere, især dem, han mistænkte for at være danske – så brugte han tordenrøsten. En lille svagelig og puklet lærer gik i klassen med broderede morgensko en tidlig formiddag, da inspektøren trådte uventet ind. Tordenkilen slog øjeblikkelig ned, og stakkelen kunne ikke forsvare sig, han havde nemlig ligtorne, men kunne ikke huske, hvad de hed på tysk, nemlig »Hühneraugen«. Han tog imod skyllen i tavshed. Det gik hr. Stegelmann som så mange andre fortyskningsapostler: der kom en ond dag over dem med tilbageslag mod dem selv.

Inspektøren havde en ældre søster til at holde hus for sig, og hun var en tidlig morgenstund gået over i en tysk ven og nabos have og havde samlet en del nedfaldne æbler op, som skulle bruges til middagsmaden. Inspektøren var jo da venner med den nævnte tyske nabo, og så har den gamle frøken vel tænkt, at det kunne ikke spille

nogen stor rolle med et par nedfaldne æbler. Men Nemesis har et vågent øje og véd, hvor han skal falde ind. Tordenkilen blev slynget ud fra den anden side havehækken og episoden udviklede sig til en uanet katastrofe med trusler og sagsanlæg. Andre havde hørt det og fortalt det videre, det kom ud i byen, også gadedrengene fik fat på historien, og, hævn er sød, de skrev »æbletyv« på en port i nærheden af inspektørens bolig.

Denne sørgmuntre historie lagde en dæmper på inspektørens koleriske temperament, når han kom til lærerne. De kunne tillade sig at smile indvendig.

Der gik et par år. Da blev det galt med timeplanen, de foreskrevne danske religionstimer var på underfundig måde byttet om med tyske timer. Dertil kom overgreb her og der og tilsidesættelse af ansøgere til embeder. Bægeret blev fuldt, hr. Stegelmann måtte fortrække langt sydpå til Vestfalen. Hans eftermand var også en forhenværende præst, men af en hel anden støbning og tolerant over for sine lærere.

Da oprandt forfremmelsestimen for andenlærer Jens Peder Lydiksen fra Starup til Grarup. Senere blev skolen helt fortysket, der var kun 4 timers dansk religion tilbage, men stoffet skulle gennemgås igen i 2 tyske timer. Denne sørgelige ordning kom 1888. Mindet om Lydiksen blegnede ikke, han døde kun 52 år gammel, vistnok af overanstrengelse. Han var et følelsesmenneske og kendte barnet ud og ind og vidste, at forstanden skulle udvikles, men hjertet skal have sin part, og endda den vigtigste, det skal vækkes. Hans undervisning var derfor alle dage stærkt følelsesbetonet.

Det var en aften sidst i november, det vil sige mellem tre og fire i den sidste skoletime. Lydiksen havde haft historie med de største børn. Lektien var godt gennemgået, men der var endnu en snes minutter af timen tilbage. Da siger én af de største drenge: »Aa, må vi ikke

syng en dansk sang?» Lydiksen gik hen til vinduet og kiggede ud på vejen: Det kunne vel næppe tænkes, at skoleinspektøren var så sent på vej mod Starup skole. Han vendte sig om og spurgte drengen: »Hvad vil du gerne syng?» I kor råbte de: »Vort modersmål er dejligt«, og de sang den sang, ja med både andagt og styrke.

Lydiksen læste tit skønne danske digte af en bog med stift sort bind, vi kendte den på indbindingen »Dansk lyrik« stod der på ryggen, og havde vi været særlig flinke, fik vi et digt, da var der dyb stilhed. Men bedst forstod vi en jævn fortælling fra skolelærerlitteraturen, som dengang var ny. Der læstes kun tyve minutter, og lektien skulle altid klares først. En fortælling kunne derfor tage temmelig lang tid, og spændingen øgedes hver gang. Men bogen blev låst ind i et skab, og vi havde at vente, til der var tid til at afse til læsning. De danske læreres dåd glemmes ikke.

Johan Christian Jakobsen, sognepræst i Starup

De to sogne Starup og Grarup hørte sammen, hvad præstelig betjening angik og gør det fremdeles. Der er fire landsbyer i Starup: Lunding, Vandling, Brorsbøl og Løndt. Man siger, at kun skolen og den fjerntliggende kirke hedder Starup.

Efter 1864 kom der en ung tysk præst, som hed Jakobsen. Han var født i Klipleve sogn og var lærer ved latinskolen i Haderslev. Han var altså sønderjyde og talte et udmærket dansk, men tillige tysk, da han havde studeret i Tyskland. Han havde derefter opholdt sig i København og endogså været ordineret kateket ved Frederiks tyske kirke på Christianshavn. Han kendte Grundtvig og var

påvirket af ham. En stilfærdig og fintdannet præst var han, og han har sikkert aldrig drevet nogen som helst tysk propaganda. Men hans hustru, som var en urmagers enke fra Sønderborg, var meget tysksindet, skønt hun ikke kunne tale korrekt tysk. Hun mente som så mange andre købstadsfolk, at det var finest at være tysk.

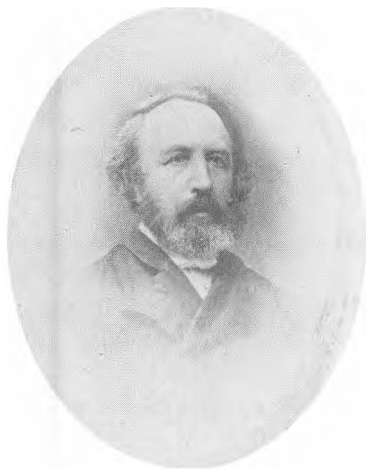
Og den ånd indpodede hun i sine to børn, en datter, som blev gift med en kaptajn og en søn, som studerede teologi. Det tog lang tid for denne, fordi han lod sig indfange af det vilde tyske studentertiliv, og evnerne var heller ikke synderlig store, og fliden endnu mindre. Men ved en lejlighed opdagede han selv, at han besad talegaver til at vække det jævne folk med. Det var ved et politisk møde i Tyskland, han sprang op på et bord og talte flammende ord, og mængden lyttede, og situationen var reddet. Da han endelig havde afsluttet sine studier, søgte han embedet i Skærbæk og en mand fra Starup, der havde slægtninge derude på vesteregnet, tog med derud og anbefalede ham til beboerne, han ville nok egne sig til at være der iblandt dem, han havde da også ladet sig forstå med, at præsten godt kunne lide den danske befolkning, og talte jo et nogenlunde smukt dansk.

Han blev valgt, men blev desværre én af Sønderjyllands allerværste fortyskningsmænd, havde mange vilde planer for og fik store summer fra regeringen til sine tyske foretagender, ja millionbeløb forødttes. Endogså til biskop mente tyskerne han kunne bruges, trods den dårlige vandel, han fristedes til ved de tyske drikkegilder.

Også med ham gik det kun til en tid, han kunne ikke redegøre for de mange penges anvendelse, han forargede, og til sidst blev han afsat og rejste til Tyrol. Efter sigende blev han dér frimenighedspræst til sin død.

Men tilbage til min fars gode ven pastor Jakobsen i Starup. De to kunne tale så godt sammen på det smukke danske sprog. Senere, da det blev pålagt præsterne at tale

*Pastor Johan Christian
Jakobsen, Starup.*

tysk med lærerne, sagde pastor Jakobsen til far: »Det kan vi jo gøre, når inspektøren kommer, ellers ikke.«

Præsten mødte til eksamen i skolen, det var kun en overhøring, thi skoleinspektøren havde jo tilsynet og behøvede ingen assistance. Men når pastor Jakobsen kom, så var der sat en lænestol ind i klassen, og hans blide og milde ansigt, mens han lyttede, opmuntrede os børn til at give gode svar. En tid var klasserne pyntet med granslyngninger, men så var der enkelte røde og hvide papirsløjfer stukket ind imellem – resultatet blev, at det blev forbudt med den slags pynt. Det var særlig religionen, præsten ville høre, og om vi kunne vore danske salmer. Det var forbavsende, hvad vi fik lært udenad af lange salmer. De gemmes og glemmes måske for en stor del, men når man som ældre tager bogen frem og læser dem igennem, så mærker man, at de, trods alt, lever i underbevidstheden.

1883 den 10. november var alle skolebørn tilsagt at

møde i kirken i anledning af 400-året for Morten Luthers fødsel. Vi sang lutherske samler, og præsten talte til os, mens vi stod i lange rækker på kirkegulvet. Han vidste godt, at vi var vel oplærte i Luthers katekismus. I samme anledning blev der skænket et stort olietryksbillede: »Luther og hans medarbejdere« til skolen. Det blev hængt op i den ældste klasse.

Efter eksamen kom præsten og skolerådet ind til os til kaffedrikning. Det var noget af det festligste, syntes jeg. Der var jo mest muligt stadset op i de små stuer, og bordet dækket med de fine gamle kopper, som vi havde et dusin af, og som vi skulle være meget forsigtige med. Desuden var der nogle forskellige antikke par, der var gemt fra bedsteforældrenes tid, de var tykkere, og dem var vi ikke så ængstelige med at tage af bordet. Vi børn opholdt os i den anden stue, men fik pålagt at være stille, sædvanligvis kiggede vi i en bog, men læste ikke, vi lyttede til samtalen derinde fra gæsterne. Og en sådan lytten var særdeles belærende for os børn, fordi det var gode samtaler og tit isprængt ægte dansk humor. Til gengæld blev far og stedmor tit indbudt til kaffebesøg i præstegården, ligeledes Lydiksens. Sædvanligvis var det søndag eftermiddag efter gudstjenesten i Starup.

Præstefruen kunne undertiden ikke skjule sit tyskeri, hun talte tysk til datteren, skønt stedmor ikke forstod en smule tysk, og hun var stolt af »mein Sohn in Scherrebek«. Da sendte hendes ægtefælle et advarende blik om at tale dansk. Han selv talte aldrig til far om denne søn. Heldigvis oplevede præsteparret ikke katastrofen med »Skærbæk-præsten«.

Det var en gammel hyggelig præstegård, men beliggenheden så nær ved fjorden, næsten i vandskellet, gjorde, at der var både fugtigt og koldt, så flere præster har sat deres helbred til dér. Den sørgelige skæbne ramte også pastor Jakobsen. Han blev angrebet af gigt i lænden og fød-

derne, så han ikke uden hjælp kunne rejse sig fra en stol og gå over gulvet. Der blev gjort alt, hvad der kunne gøres med baderejser i syden, men uden bedring. Til sidst kunne fødderne ikke bære ham, han sad i en kørestol og måtte de sidste 8 år af sit liv bære den tunge skæbne at være aldeles afhængig af andres hjælp. Præstens havde stor landbedrift, som blev forestået af en og samme mand i mere end en snes år, desuden var der pige og husjomfru. Og i årene fra 1887-94 nødtes den gamle svagelige præst til at holde unge hjælpepræster, som kom fra præsteseminarieret i Haderslev og sædvanligvis opholdt sig i Starup et år eller to til de fik embede. Enkelte af dem var tyskfødte og skulle tilegne sig det danske sprog, det krævede et stort arbejde fra deres side at lære en prædiken udenad i et andet sprog. Fra den tid skulle der tales dansk i præstegården, for at de unge præster kunne øve sig i talesproget. Dermed drog der ungdom og nyt livsrøre ind i præstegården.

Præstefruen døde først, hun var betydelig ældre end præsten. Datteren, som var gift med kaptajnen, blev enke. Han blev skyllet over bord i Nordsøen, da en orkan rasede. Hun var hjemme og plejede faderen, men blev senere gift igen med en hjælpepræst, der fik embede i Nordslesvig.

Præstens og fars venskab voksede og vedvarede til det sidste år, de begge tog deres afsked 1894. Engang imellem skulle den gamle præst prædike. Han blev i sin kørestol kørt over til kirken, det tog nogle minutter, og straks var fader ude ved kirkedøren og tog imod ham. To mand løftede kørestolen op over trappen til våbenhuset og kørte den op foran alteret. Far, der var stor og stærk, greb under præstens arme og løftede ham over i en lænestol, der stod parat. Det var rørende at se på, de to, der havde tjent i kirke og skole, de var sande venner og havde delt sorg og glæde med hinanden, de gav nu, ifølge skæbnens

hårde tilskikkelse, hinanden omfavnelser, som børn kunne gøre det.

Starup kirke ligger en halv mil fra Haderslev og omtrent lige så langt fra byerne Vandling og Lunding. Folk derfra har lang kirkevej, dette forklarer, at det tit har været sløjt med kirkebesøget, især om vinteren, når folk skulle gå fra landevejen, et stykke vej uden hegnslæ, ned til kirken. Jeg husker, hvor træt og forkommen fader kunne være, når han kom fra kirke hjem til skolen, det tog tyve minutter at gå dette stykke vej, og så var det opad hele vejen til skolen.

Kirkegården er ualmindelig smuk og velholdt med mange stedsegrønne buske og regelmæssige hække og gør næsten et sydlandsk indtryk.

Der er en grav, der skal omtales, den ligger tæt ved indgangen. Det er præsten Ludvig Christian Müllers grav. Han var præst og seminarieførstander for Snedsted og Ranum, én af Danmarks allerbetydeligste banebrydere for den danske folkeskole og dansk histories fremstilling ved mundtlig fortælling. Hans helbred var svækket, og han søgte derfor bort fra seminariet i Ranum 1850 og fik præstekaldet i Starup, men fik kun et halvt års virketid dér, og i samme tidsrum måtte han endda opholde sig et par måneder i København for at søge lægehjælp. Den 2. marts 1851 havde han holdt sin tiltrædelsesprædiken over Jesu dåb af Johannes, som han betegnede som Jesu beskikkelse til det embede, han havde at udføre her på jord. Hvor meget mere har så ikke en beskikkelse for os mennesker at betyde til det embede Gud betror os at varetage.

Den sidste prædiken holdt han i Starup og Grarup kirker den 1. juni samme år, han talte da om Helligåndens og menighedens vidnesbyrd og om menighedens kår i verdensrigerne, som kunne bilde sig ind at gøre Gud en tjeneste ved at myrde hans gode sendebud og tjenere.

Hans hustru og børn var endnu ikke flyttet til Starup. Om eftermiddagen samme søndag besøgte han en præsten i Hammelev, og han spadserede den lange vej. Det har sikkert været for anstrengende for ham, han følte sig meget syg og måtte straks gå til sengs. Efter et tre dages strengt sygeleje døde han i Hammelev præstegård den 5. juni om eftermiddagen kl. 4½. Han døde blandt venner, men uden sin hustrus nærværelse. Det var først bestemt, at han skulle have sin grav på Hammelev kirkegård, men den nye menighed i Starup bad om, at hans støv måtte komme til at hvile på det sted på Starup kirkegård, hvor han den sidste søndag efter kirketjeneste så smukt havde hilst på sin nye menighed og talt til dem om den forestående pinsefest. Således blev det. Hans grav er lige ved indgangen, og mange tilrejsende (også jeg) har stået der ved hans grav og læst det dejlige mindevers af Grundtvig, indsat, som det er, på en sort marmorplade:

Kristen af det ægte danske blod
var han både himmelens og jordens,
som et barn han drak af livets flod,
elsket op af Herrens ånd og Nordens.
Mundens ord for ham var liv og ånd,
blev ved ham og liv for mange sjæle,
med Guds ord hans sjæl er i Guds hånd,
i vor mund er liv hans eftermæle!

Hans søn Sigurd Müller blev rektor ved Kolding latinskole. Fra ham kom der hvert år et smukt brev til far om at tilse og værne om graven. Og far har fortalt os børn om den dygtige og navnkundige skolemand og præsts korte virke i Starup.

Alle vi børn er konfirmeret af pastor J.C. Jakobsen. Jessénus, vor yngste broder, konfirmeredes med sidste

hold 1894, da var han 16 år. Min egen konfirmation fandt sted den 29. marts 1885, jeg var da lige fyldt 14 år. Vi var 25 konfirmander, og vi fik en udmærket konfirmationsundervisning, fik troslæren indgående forklaret. Præsten forlangte en mængde bibelord, nedskrevet i en bog og lært udenad og ligeledes mange salmevers. Vi kunne vore ting, og vi lyttede med ro og eftertanke til præstens forklaringer. Vi sang altid først en salme, jeg skulle begynde sangen. Da skete det en dag, at jeg tog fejl af melodi, og vi stoppede op ved den fjerde linie, der var seks. Præsten så forfærdet på mig, og drengene smålo. »Så syng da den, jeg véd, I kan«, sagde han, den »Søde Jesus vi er her«. Den tog vi ikke fejl af.

Efter vinterens undervisning sluttedes der af med chokoladedrikning inde hos præstefruen, men samtidig afleverede vi jo »en lille skilling« som offer. Og i skolen var det skik, at »præstebørnene« også ofrede til degnen. De kom i den anledning ind og fik kaffe. Imens ventede de andre børn udenfor, thi også de skulle have en lille afskedsgave, der bestod i svedsker. De blev spist lige så snavsede, de var, så mundene var sorte op under næsen, og stenene strøedes rundt på gulvet. Overhøring af konfirmander foregik skiftevis i Starup og Grarup kirker om onsdagen før Palmesøndag. For mit hold var den i Grarup, så jeg blev konfirmeret i Starup kirke, hvor jeg var døbt. Det blev for mig en stor og betydningsfuld dag, ja uforglemmelig. Guds ånd var over mig og førte mig ind til kristenliv, det følte og fattede jeg, så ung jeg end var.

Der var ro og mådehold over konfirmationsfesterne på den tid. Kun slægten kunne, hvor den var stor, samles til et større besøg, og gaver var der kun lidt af. Folk talte mere med deres børn om dagens højtidelige bekræftelse af dåbspagten. Pastor Jakobsen ville have, at vi selv skulle vælge et bibelord, han mente, hvad der også var rigtigt, at de således fik større betydning for barnet. Det

skulle vi fremsige for alteret, og han knyttede dertil et par ord, der passede til den enkelte. I forvejen havde han spurgt, hvad vi havde tænkt at tage fat på, hvor vi skulle have plads og lignende. Jeg havde valgt Davids salme 19, v. 15: Lad min munds ord og mit hjertes betænkning være til behag for dit ansigt, Herre, min klippe og min genløser!

Provsten føjede til: »Brug nu de gode evner, du har fået af Gud, til hans ære. Bliv dygtig, tag en gerning op, men søg ind for hans ansigt, thi han kender dagen og vejen, hvor du går. Stol altid på Gud«.

1885, nu var jeg altså blevet et voksent menneske – 14 år gammel, lille og bred. Men verden var jo stor at vokse i, hvad jeg da også fik lov til i de følgende tre år: Højde ved syttenårsalderen 158 cm, normal vægt: 145 pund.

Det var ikke så helt let at vænne sig fra skolegangen. Skulle jeg den følgende sommer rive i haven udenfor, hvor den ældste klasses vinduer vendte ud til, kunne jeg standse og støtte mig til riven og lytte. Hvad taltes der nu om derinde? Bare man var med i flokken endnu! Sådanne øjeblikke pegede vel nok i retning af et valg af en skolegerning, et ideal i det fjerne!

Mere udvandring

Vi ved så godt, at en flok børn ikke kan blive i hjemmet, det ville være i strid med al menneskelig bestemmelse. Har de fået en god, fornuftig opdragelse og oplæring i hjem og skole, så bestemmer den unge sig for et valg af erhverv eller bestilling og træder ind i læreårene. Det var ikke vanskeligt dengang at finde lærepladser, men for en konfirmeret dreng var spørgsmålet, som allerede berørt:

Vil du trække i soldatertrøjen hos tyskerne eller udskrives som syttenårig til udvandring!

Dette enten – eller blev min broder Jørgen Plov stillet overfor, da han 1884 var blevet konfirmeret som 16-årig. Han var en velbegavet dreng, livlig og beslutsom og med en god sangstemme. Han vidste, hvad han ville, allerede før han blev konfirmeret, også han droges af udlængsel og ville rejse over til Californien for at bryde sig en vej dér. Både Gine og Carl var der jo i forvejen og havde skrevet, at de med glæde ville modtage ham. Han blev udskrevet, da han var konfirmeret, og godt 14 dage efter rejste han sammen med en fætter fra Aabenraa.

Denne gang var stedmor ikke med til banegården i Haderslev, hun kunne ikke tåle at se al den afskedsgråd. Med far var det anderledes, han var nærvæd at blive »trænet«, så tåbeligt det end lyder, i den kunst at sige farvel til sine børn.

Rejsen gik godt, og Jørgen kom snart i en god plads hos slægtninge, ved sit livlige temperament vandt han sig snart mange venner. Han ville være farmer og blev det, en dansk farmer, der ved læsning af tidsskrifter holdt udblik med dansk driftsmåde, og skønt han aldrig genså sit fædreland mere, vidste han god besked med nyorienteringen og tekniske fremskridt i hjemlandet. Men modersmålets brug gik, af mangel på dansk samkvem, aldeles tabt for ham. Han var eneste dansker i vid omkreds de mange år, han opholdt sig i staten Oregon.

Søstrene Kirstine og Mathilde Rossen havde ved at tage pladser set sig om blandt fremmede. Mathilde var den ældste og dels været hjælp i hjemmet hos sin moder, men også haft pladser i Sønderjylland på gårde. Hun var pæn af udseende, noget stille, men kunne le hjerteligt, havde et dybt gemyt, som til tider kunne ligne tungsind. Af hendes slægtninge på gården »Kopsholt« ved Rødekro havde hun hørt om højskoler og frimenigheder på

Sjælland. Og da fik hun lyst til at prøve et sådant højskoleophold og lod sig indmelde til Hjørlunde højskole i Nordsjælland. Morten Pontoppidan var forstander, og en ung mand fra Sundeved Peder Andresen var lærer dér. Der var flere sønderjyske elever, og opholdet dér pristest i de breve, Mathilde skrev hjem. Det var forbavsende så hurtigt hun lærte dansk retskrivning, før hun kom der var det hende en sorg at måtte erkende, hvor langt hun stod tilbage for hendes søster Kirstine og senere os andre. Men på Hjørlunde fik hun, som det var skik på højskolerne, lov til at skrive alt med lille forbogstav, og ved at lære den rene udtale faldt det hende let at stave rigtigt. Far var forbavset over de hurtige og gode fremskridt, og hendes livssyn blev lyst og frit i løbet af en sommer. Bagefter tog hun et års tid plads som husbestyrerinde i Høve ved Dalmoose station, dér havde hun været en kort tid før højskoleopholdet og lært mejerivæsen at kende. I Høve blomstrede på den tid grundtvigsk frimenighedsliv stærkt med pastor Rønne som præst. Også Mathilde blev stærkt grebet af disse tanker.

Hendes husbond var enkemand med voksne børn, og det er muligt, at han nok ville gifte sig med Mathilde. Men pludselig sagde hun op og rejste hjem til Starup skole igen. Jeg husker tydeligt, at jeg tit så hende græde og i stilhed tale med sin moder. Endelig kom det frem, Mathilde og Kirstine havde besluttet at rejse til Californien. Det var et hårdt slag for både store og små af os. At der nu på én gang rejste to, det kunne vi ikke synes, var rimeligt.

Men således var det i 1885, samme forår, som jeg var blevet konfirmeret. Kirstine var 24 år og havde haft plads på gårde i Starup. Også hun var pæn, de havde begge meget lyst, næsten hørgult hår og lyseblå øjne, dygtige var de til huslig gerning som også til håndarbejde. Kirstine skrev en smuk håndskrift og var velbegavet. Hun

talte om at kunne have lyst til at læse, men det var ikke let at sætte igennem dengang. Men nu havde da Mathilde besluttet at rejse til Amerika, og hun trak søsteren med sig. Det var blevet ret almindeligt, at danske piger også udvandrede, og som mange skrev, var der mangel på kvinder derovre i det fjerne Vesten. Og giftermålet var så godt som sikkert, især for de dygtige danske piger.

Igen skulle der købes store kurvekufferter, syes nyt tøj, strikkes og prøves og pakkes ned. En rigelig forsyning måtte der til. Og så rejsepengene, far måtte gøre et lån hos én af de rige bønder, som han da også fik.

Der blev syet og strikket og lavet om på kjoler, der kun var brugbare herhjemme, men med en lettere modernisering kunne findes klædelige i det nye land. En del vejledning havde man skaffet sig fra Californien.

Kirstine Rossen var vel udrustet med kundskaber og kunne sikkert under andre forhold end de sønderjyske have taget nogen større uddannelse, men der var jo heller ikke råd til sligt.

En af de sidste dage, hun var hjemme, havde hun taget mig med sig ud i haven. Vi gik arm i arm i dens gange, hun ville tale fortroligt til mig og sagde da: »Når du nu bliver nogle år ældre, sådan som nu efter din konfirmation, kunne du så ikke studere til lærerinde? Jeg synes jo da nogen af vor flok skulle kunne nå så vidt!«

»Det kan jeg vel næppe være skikket nok til, i skolen gik det jo let nok med at lære noget, men tage en eksamen sådan som de lærerinder, vi har haft, der hører vist megen stor dygtighed til!« Ja, sådan svarede jeg. Hun tog mig ind til sig og så mig ind i øjet og sagde: »Jo, jeg er vis på, du kan!« Og jeg må tilstå, at som hun stod der for mig, hendes kønne lyse ansigt med det vemodige drag i øjeblikket, sådan har hun fulgt mig i tanker og drømme. Og jeg var senere klar over, at hendes ønsker og bønner har fulgt mig. Thi jeg lagde mærke til, at når jeg havde drømt

om hende, så mødte der mig altid noget godt, jeg ligesom sporede fremgang i mine foretagender. Var det hendes gode forbøn, der satte frugt, jeg kan ikke afgøre det!

Vognen, trukket af hesten »Lise«, kørtes for døren, og de to søstre steg op. Far alene på forsædet, thi, stedmor ville ikke med til banegården, det ville være for smerteligt. Hun græd, og vi andre, deres broder Jes Rossen og jeg og en ung pige, som var fæstet, vi græd med. »Lillebror« var ikke kommet op, han sov endnu.

De udvandrede i 1885 i maj måned, og hvordan blev så deres livsskæbne ude i det fremmede?

Mathilde havde to pladser, først i Stokton og senere i San Francisco hos en mrs. Hayward, der indtog en ledende stilling i børnesagens tjeneste og derfor lejede en dygtig dansk pige af dem, der altid gik ry af derovre, som helt kunne styre huset. Hun har udtalt om Mathilde Rossen, at hun var et elskeligt, trofast og dygtigt menneske, som hun skænkede al sin tillid. Mathilde blev da også forlovet med en udmærket dygtig ung mand, der hed Franck. Men en dag 1888 blev hun pludselig meget syg, med voldsomme smerter i højre side, hun blev kørt på hospitalet og kom på operationsbordet, det var blindtarmsbetændelse. Fruen ventede i forværelset med spænding, for hun holdt så meget af den kære danske pige.. Da kom »Nursen« og meddelte, at Mathilde var død.

Kirstine skrev straks hjem. Vi sørgede alle dybt over den kære søsters bortgang ovre i det store fjerne land.

Søsteren Kirstine tjente i et fint amerikansk hjem. Efter nogle års tid blev hun gift med en irskfødt amerikaner mr. Wallace. De boede i det sydlige Californien og havde deres gode udkomme, og der fødtes dem en datter, der fik navnet Clara. I de udmærkede breve, Kirstine skrev til hjemmet, var talen stadig om det kønne lille hjem de to havde bygget sig, og at de havde godt arbejde. Vi sparer, hvor vi kan, vi siger ofte nej til os selv både her

og der, for at vi kan stå gældfrie, når vi bliver ældre. Dette skulle hun imidlertid ikke opleve, thi efter seks års lykkeligt ægteskab måtte hun bukke under ved en fødsel, også barnet døde. Det var 1895, ti år efter hendes afrejse fra hjemmet.

Broderen Jes Rossen, der havde tænkt på at blive lærer i Sønderjylland begyndte sin forberedelse som præparand i en landsbyskole og fik ved siden af tillige undervisning i tysk.

Men en råkold forårssdag pådrog han sig en stærk forkølelse der udartede til lungebetændelse, han kom hurtigt til vort hjem, og vi troede, han skulle gå bort. Det skete ikke, han stod krisen igennem, men skulle være meget forsigtig, ikke lukke sig inde i en skolestue, men helst ud at arbejde med jorden, mente lægen. Resultatet blev da, at han lærte gartneri. For så at kunne blive herhjemme var det nødvendigt, at han blev prøjsisk soldat. I firsernes slutning var førerne for danskhedens bevarelse blevet enige om, at de unge, så vidt man kunne formå dem dertil, skulle blive i landet, gå tysk soldat og overtage deres fædrenegårde, når de vendte tilbage. Dette syn på sagerne var både rigtigt og i høj grad livsvigtigt for kampen for danskheden. Og derfor betyder sidste halvdel af firserne et stort og betydningsfuldt vendepunkt.

Da Jes Rossen var færdig med sin læretid i gartnerifaget, blev han taget til soldat og kom langt bort fra hjemmet, helt ned til det fra 1871 erobrede Elsass Lothringen, til dragon i Metz. Tiden var treårig. Det var da ikke så sært, at hans mor hellere havde set ham udvandre som de to søstre. Men det viste sig snart, at han fandt sig godt tilrette blandt de mange unge soldater fra det store rige. Også hans foresatte kom han godt ud af det med. Vi børn havde jo i vort hjem fået indprentet, at lydighed er den bedste dyd. Jes blev aldrig noteret for forseelser eller

straffet. Han lærte grundigt det tyske sprog. Efter endt soldatertjeneste tog han plads ved et stort gartneri i Hamborg, men kun et år.

Søstrene skrev gode breve til ham og rådede ham til at udvandre til Californien. Han rejste derfor hjem fra Hamborg og fortalte, at han havde fattet den beslutning at udvandre, han havde et erhverv og kendte på forhånd den store verden og mente, at lykken nok ville følge ham også i det fjerne Vesten. Far gav ham ret, og hans moder trøstede sig ved, at han jo kunne vende tilbage efter få års forløb, da han jo ikke kunne udvises, fordi han havde aftjent sin værnepligt.

En sådan hjemrejse foretog han i 1906, og han er den eneste af de seks udvandrede børn fra degn Plovs hjem, som fader og vor stedmor genså. Nu var der kun mig selv og lillebror Jessénus tilbage.

Ferien hjemme, mens far var kursist

Sommerferien var noget af det herligste, man oplevede som barn. Far var fri, skolen stod tom, og bordene i uorden, for der skulle males og kalkes. Det var så morsomt at lege derinde, løbe hen over bordene uden at falde ned, lege skole ved at sidde på kathederet og naturligvis slå i bordet med et spanskrør og øve sig i at skælde og smælde til de usynlige og ulydige, som man forestillede sig siddende på de nederste bænke.

Og når der så kom håndværksfolk, fortalte de så meget om gammel tid. En snedker havde været med i 64 og blev taget til fange og sendt ned til Østrig – tænk, så langt, langt fra hjemmet, hvad havde han dog ikke set af ver-

den. Han slap fri og vandrede gennem hele Tyskland. Kunne det mon være sandt alt sammen, eller var det noget opdigtet?

Men friluftslivet i en ferie på landet! Aldrig tabes erindringer om de glæder og frydefulde stunder, da man sad hensunken i naturforelskelse under et levende hegn nede i en lavning, hvor det duftede af følfod, skræppeblade og nyhøstet korn.

Vi børn skulle gå over på marken med mellemmad til høstfolkene, sædvanligvis var det far og en daglejer til hjælp, og så pigen, som vi efter flokkens bortrejse måtte fæste, og en nabokone med hver sin krat, de bandt kornet op for så senere at rejse negene i skok (hobe), og tælle traverserne. Degnen havde noget nær det bedste korn i sognet. Det gjaldt bare om at få det godt bjærget. Det første, samtalen om morgenen drejede sig om, var vejret, og så gik far hen til vinduet, hvor det gamle lange termometer hang, og bankede på det. Senere hen fik far et nyt foræret, det var til hans jubilæum, og det kunne man forlade sig på, det gamle ræddede ikke.

Velstanden groede så småt både ude og inde. Der blev brygget øl, bagt brød og vidunderlige småkager, syltet bær og nedsaltet flæskesider. Og der blev spundet hør og uld, bragt ned til en meget dygtig væver, der vævede tøj til far og drengene, og hele lange ruller lærred, som kom på bleg. Det var så morsomt at løbe ud på toften ved laden og hente lærredet, det skulle trækkes ind i lige store folder og bæres forsigtigt op på loftet, hvor det blev lagt på én af de fem kister, der stod dér.

Enkelte dage i ferien blev taget fra og bestemt til en længere køretur til fjerntboende slægtinge, i Aabenraa f.eks., hvor jeg skulle bo en måneds tid hos en moster og hendes mand for at tage søbade. Sådanne køreture ud i egnen var det fornøjeligste af alt. Far fortalte så meget, og solen skinnede, fuglene sang, og på landevejene

mødte vi vogn efter vogn. Alle så glade og tilfredse ud. Men vi skulle tidligt ud sådan en dag for at nå hjem igen samme dag, hesten »Lise« skulle jo da have en del timer at hvile sig i. Engang foretog far og Carl en køretur fra Haderslev til Viborg med overnatning i Jelling. Den varede fire dage.

Tre gange blev ferien beslåglagt for fader, thi han måtte deltage i tyske kursus, i Tønder to gange, og tredje gang hos en mellemskolelærer i Heide i Holsten. Disse kursus var gratis og havde til formål at dygtiggøre de danskuddannede lærere i brugen af det tyske sprog. Det var naturligvis ret strengt for de aldrende kavalerer at terpe grammatik og tillige anses for ikke helt perfekte i det dem påtvungne fremmedsprog. Efter kursustimerne holdt de danske lærere sammenkomst for sig, og modersmålets sang og tale kom til sin ret. Værre var det at undvære fader i hjemmet i høstens tid, stedmor måtte klare det hele, få kornet høstet og bjærget, og hun kunne magte det i fuldt mål med en daglejers og gode naboers hjælp.

Daglejeren, som ellers var en dygtig arbejder, havde hang til drik, men kun periodevis. Han formåede at være afholdende en tre måneders tid, men så vågnede liden-skaben, og han tumlede da rundt som en fuldstændig vild mand, bildte sig ind, at han var korporal og kommanderede over hvem, han traf på. Han skældte konen ud for dovenskab og gerrighed. Hun sad og støttede hovedet i hånden og sled hul i bordet med albuen, og kogte hun grød, talte hun grynene og satte dem ned i gryden på spidsen, sagde han i sin anklage. Men fik han bugt med kvartalsdrikkeriet, blev freden genoprettet, og han var den flinke arbejder igen. Desværre kunne svireriet indtræde netop til rughøsten, når varmen kom i luften, og der skulle begyndes på degnens mark, og så skulle der stor overtalelseskunst til for at få den stakkels mand til at

indse, at høstfortjenesten ventede ham, og kornet trængte til at blive mejet.

Det var dengang, brændevinen var billig, en svær del drikkeri var der allevegne på landet og i byerne. I gæstgiverier og kroer blev der drukket tæt, én begyndte at give en omgang, og så måtte de andre, der sad omkring bordet, følge efter enten med en kaffepunch eller en grog (romtoddy).

Efter at de tre brødre havde forladt hjemmet, blev det nødvendigt at leje tjenestedrenge, de havde gået i skole og ville gerne et års tid efter konfirmationen tjene hos os i degnegården, være med ved det daglige arbejde og blive betragtet som sønner af huset. Ligeledes fik vi det første

*Kordegner Holm og hustru, Haderslev.
(Foto: L. N. Christensen, Haderslev).*

år efter min konfirmation naboens datter til hjælp i huset, hun var 16 år. Vi hjalp hinanden at malke vore fire køer.

Det var ret vanskeligt på gårdene at få malkepiger, det mente man var for strengt et arbejde, og husets døtre undså sig ved den bestilling, endda der om sommeren ude på marken kunne være et vist romantisk skær over arbejdet. Lå marken nær ved gården, kunne malkepigen nok selv bære en syv, otte køers mælk hjem til gården i store træspande. De var malet grønne, og indvendig røde, i diameter store og rummelige og med et bræt i, for at mælken ikke skulle skulpe over, når pigen bar spandene i et åg over skulderen. Dette havde et rundt udsnit til halsen og udhuling, hvor skuldrene skulle bære byrden. Spandene, der havde blankskurede gjorde, hægtedes op i tovenes kroge. Det var et skønt syn at se en kraftig ung pige med en vis graciøs gang bære spandene hjem. Og så sang hun en elskovsvisse om »Hjalmar og Hulda«. Fodermestre havde man ikke endnu, men almindeligvis en røgter, der tit blev en lang række år på gårdene.

Pigerne havde således således god lejlighed til at få lært husførelse og god madlavning hos stedmor, og det var derfor let at få fæstet nogle. Enkelte af dem blev en årrække. Der kom tit gæster i skolehuset, mange fra selve sognet, og de var altid velkomne. Der blev aldrig gjort forskel, den lille landbolsmand og hans kone var ligeså velkomne og fornøjelig som gårdmændene. Og kaffen kom straks på bordet, og samtalen tog fart. Omegnens lærerfamilier besøgte hjemmet. I Haderslev var der først i firserne kommet en ny kordegn ved domkirken. Han og familie kom fra Møgeltønder, hvor han havde været førstelærer, det var J. Holm og hustru, f. Bundesen, hun var i slægt med redaktør J. Jessen. De var meget dansksindede og Holm egnede sig fortrinligt til stillingen som kantor, høj som han var, og meget repræsentativ i optræden, han talte både dansk og tysk meget smukt.

Han var lidt fjernt beslægtet med vor slægt på »Skønholt«, og far og Holm blev snart trofaste venner. De kom tit, altid en søndag eftermiddag, spadserende den halve mil fra Haderslev op til os i Starup. Det blev en dejlig eftermiddag med god samtale, det vidste vi alle, og hvad der blev drøftet, var altid belærende for os børn at lytte til. Den hygge, der var udbredt over hjemmets stuer, er uforglemmelig. Gæstfriheden var ægte nok.

Ungdomstid er grotid

For den unge er læsning af gode bøger af allerstørste betydning. Stedmor havde ret, når hun fremhævede det praktiske arbejde som det allernødvendigste, hun kunne ikke lide romanslugere. Men en side, ja en meget vigtig side af livet, er »når dagen er forbi, og man hviler en føje stund« som digteren Mads Hansen har sagt, at man da må have lov til at tage pen og bog frem, fordybe sig – ja opbygge og pleje sin ånd. Er man rigtig ung og forventningsfuld, så lever man rigt, når man læser gode bøger, man lærer at forstå menneskeskæbner. Jeg læste mange bøger fra sognebiblioteket, men mindes ikke at have læst en eneste dårlig eller sansepirrende bog. Sprogforeningen, der havde sendt de fleste, udsøgte kun de gode. Af dårlige blev der på den tid ikke udgivet ret mange, måske slet ingen. Drømmenes tid vil jeg kalde årene fra 14 til 18, en vidunderlig tid, en herlig alder. Ingen bekymringer, kun være tro ved arbejdet, gøre det med glæde, som der blev pålagt én, lære at være punktlig og ordentlig. Man spiste med god appetit, var ikke fordringsfuld, man sang og traliede ved arbejdet, elskede fædrelandssangene og kunne dem udenad. Man sov sødt og vågnede sund og stærk, hele verden og dem man

mødte, smilede til én, og man smilede igen – det var dejligt at være til!

I middagsstunden var min plads i haven, der var et rørlysthus under to birketræer og en høj bøg, bagved var der en meget høj tjørnehæk. Vejen var udenfor, men ingen kunne se ind i haven, man kunne indefra høre fodtrinnene. I sådanne ledige stunder blev det til et tankernes kredsløb mest fremad, men også rundt og rundt og tilbage igen – drømme og dase, og hvad så? Var dette ikke sjælen, der ledte efter sin bestemmelse? Man hørte vindens sus i trætoppene, beundrede fuglenes høje flugt, man hilste den blå himmel med et klart og smilende øje og stemtes til lovsang. Gud var så stor og god mod én, den kærlighedens Gud, vi havde hørt om i skolen og hos præsten, og ham, vi priste i salmesang. Alt samlede sig i det eneste fromhedsideal: at øve sig i lydighed. Stedmor havde sagt, at med Gud i følge kunne man nå igennem alle hindringer. Gud følger mig på alle mine veje og han er hos mig ved mit stille leje, og bryde modstanden blandt mennesker, Jo, hun havde vist ret, men skulle man ikke også have lov til at udfolde sit indre væsen og begær, med måde selvfølgelig? Men hvor gik vejen, ja hvor? Kunne bøgerne ene sige mig det, eller far og stedmor, andre mennesker, unge veninder? Nej, det måtte komme inde fra hjertekammerets lønlige sted, dér havde Gud nedlagt trangen i én til at leve med. Ja, i den verden udenfor, hvor vi skulle sætte vore ben, vokse op og så fylde en plads.

Selvbestemmelsesretten var for vort folk blevet et heligt ord, den blev det for den enkelte, når man skulle gå ud i livet og blive til noget og vælge sig en stilling. Kunne kvinder også tænke på det? Var der for dem noget andet og højere end at gå ind i ægteskabet?

Jo, i bøgerne stod der noget om, hvordan den ugifte havde både evner og pligter til at udfylde en god og nyttig stilling i samfundet end dette at gå og vente på en frier.

Evnerne skulle bare udvikles og sættes ind. Vi havde jo lærerinder ved skolen med eksamen og sproguddannelse, og i København var der enkelte kvindelige læger, og frøken Zahle da, samt kvindelige studenter!

Ak ja, København, Danmark, hvem der kunne komme dér! Vi havde fået en lærerinde fra Rømø, der var både dygtig og selvstændig. Hun ejede en smuk Rømødragt, og når vi havde gæster, glædede hun os undertiden med at optræde i den. Der var både sølvknapper og spænder og silke-hovedklæde. Hun ville noget, og hun kunne noget, belæst som hun var. Hun tog sig lidt af mig, fortalte et og andet fra sin skolegerning, begyndte at tale med mig som med en voksen. Jeg havde jo, da hun kom til os, kun været et barn, der bragte hende en besked fra far eller stedmor, og så fik jeg en kiks af hende, som jeg nød med stort velbehag. Men nu var jeg jo da konfirmeret, altså på vej til at blive voksen, thi jeg var endnu kun en lille tyksak. Hun indbød mig til at se en dilettantforestilling i Haderslev på teatret. Far var også med, vi skulle jo køre dertil og hjem igen. Der blev spillet »En søndag på Amager« og »Slægtningene«. Begge stykker blev spillet af kendte danske folk fra byen.

Jeg har aldrig kunnet glemme denne oplevelse, som den første teateraften var. Bøgerne havde beredt mig megen fornøjelse og sat min fantasi i sving, men at høre replikkerne, som var svar, spørgsmål og en handling indlagt, som de optrædende selv præsterede, det, syntes jeg, var det vidunderligste, jeg endnu havde hørt. Hvordan kunne de dog huske, hvad de skulle sige? Jeg var helt væk i betagelse, og da forestillingen var forbi, og vi kørte hjem i den stjerneklare, men sene nattetime, sad jeg tavs ved lærerindens side og repeterede i tankerne handlingen. Al den farverigdom, ungdom og skønhed, elskovslegen, der endte så smukt, sangene og det danske modersmåls velklang, alt dette fyldte mig med en begejstret, ja

betagende lykkefølelse. At nå så højt i kundskaber og fremstillingsevne, det var et mål, der var værd at stræbe imod. Jo, nu havde jeg det, jeg ville være skuespillerinde! Den lektie, man skulle have fat på, måtte man da vel sagtens kunne lære!

Det var med den største adspredthed, jeg begyndte at læse min aftenbøn. Tankerne løb løbsk. Hun var så dejlig den kvikke, nej knibske »Lisbeth«, men »Jokum«, ja sandelig, jeg måtte tilstå, at han ville kunne fortrylle mig, om det skulle være, han var en rigtig mand. Og Fanø-sangen, hvor var den smuk! Især det med fuglen, der kom tilbage hver eneste vår, sådan måtte den, for i dens lille bryst husede den en følelse, der hed troskab og kærlighed til de strande, hvor den vidste, at der var så godt at være. Søvnens kom så sødelig!

Jeg dulgte klogelig min lyst til scenelivets underfulde verden, ingen skulle vide noget derom. Le ad mig, det skulle de da ikke have lov til, de andre!

Vi fik altså en pige til hjælp, og vi tog begge fat med godt humør og under stedmors ledelse. Arbejdet skred godt fra hånden. Jeg var avanceret frem til at øve mig i madlavning, det gik jævnt fremad.

Mod slutningen af mit femtende år vågnede, som naturligt var, udlængslen i mit unge sind. Jeg havde endt min skolegang og læst en del, jeg mente da, at jeg havde en del mere inde end mine udvandrede søskende og ville godt prøve at færdes blandt fremmede, men det skulle være herhjemme, helst i Danmark. Der var slet ikke tale om amerikælængsler. Stedmor forklarede far det, og han ville gerne skrive til Sjælland, dér havde Mathilde Rossen syntes så godt om at være, dér kunne der måske også findes et hjem, hvor jeg kunne lave en del. Han skrev til en familie, som blev ham opgivet. De manglede en pige, og det skulle være én, der ikke var bange for at malke en

4-6 køer, de tilbød så en lille løn, »sådan at jeg da kunne have til klæderne og lidt mere«.

Den besked var jo nok, men far syntes dog, at det var lidt for hårdt at sætte sin femtenårige datter til at malke seks køer og andet strengt arbejde. Det blev derfor omgående afslået, og glad var jeg, thi jeg var endnu kun lille af vækst. Men verden var jo stor at vokse i, der ville sikkert være gemt noget godt også til mig!

Bort fra hjemmet: Det skønne sogn Rinckenæs

Efteråret 1886 var overmåde smukt. Vi havde solskinsvarme langt ind i september. Roserne stod i flor, og i hegnene bugnede det med bær. De skulle plukkes til syltning, og jeg var derfor gået på markvandring med en større kurv. Det var brombærrene det gjaldt. Udbyttet var storartet.

Da jeg kom hjem, var der kommet gæster, og stedmor havde travlt med kaffen. Det var pastor Jakobsen og vor unge hjælpepræst Niels Johannes Jensen. Han var født i nabosognet Vilstrup, havde studeret og opholdt sig som huslærer i Tyskland, var nu 30 år gammel og ønskede at kunne blive præst i sin hjemegn et sted i Nordslesvig. Tilmed var han forlovet med en dansk dame fra Haderslev. Han var også dansk, men skulle naturligvis skjule det. Til far udtalte han sig åbenhjertigt og kom derfor tit på besøg. De to unge var begge violinspillere. Hun havde lært det sammen med sangundervisning. Præsten havde derimod møjsommeligt regnet ud, hvor skalaen lå, og fingrene skulle sættes. Han havde ikke gehør, hun skulle rette ham.

Samme dag havde han et meget vigtigt ærinde, da der var et embede ledigt i Rinke­næs ved Graasten, og dette ville den unge pastor Jensen søge. Far, som i sine første år havde været lærer dernede i Rinke­næs, lovede at søge oplysning om stillingen i sognet hos nogle bekendte, far ville skrive til dem. Efter kaffen skulle haven beses, dér førte stedmor an som sædvanlig. Og da de nåede til det store runde rosenbed, hvor der var en pragt og duft af udsprungne roser, hivede stedmor en saks op af forklædets lomme og afklippede de skønneste til en buket til præstens unge fæstemø, han takkede meget og ville overbringe hende den næste morgen.

Næste dag kom postbudet med et brev til fru degn Plov. Hun brød det og fandt deri et smukt lille digt, der lød således:

Sommerens sidste rose prises
yndefuld i Skotlands sang,
lige skøn dog som på Højlands fjelde
blomstrer den i Slesvig hauges gang.
Moderøjet hvilte kærligt på den,
glædtes ved dens ynde tit i løn.
Husets barn har plantet den i haugen,
til et mindetegn om fjerne søn.

Lille søde sidste rose sendes
kærligt som en venlig hilsen ud,
melder tavs om duft i degnehauge
for min lille barneglade brud.
Derfor jeg i gry min tak må synge,
længes derved efter fredfuld kvæld
til min pige rosenbud at bringe,
dermed glæde hendes barnesjæl.

Vist vil hende den i løn betyde,
at om sorgen vandrer i vort land,
har vi dog ej glemt at plante roser,
som ved syn og duft os kvæge kan.
Den vil sige: Livet bærer torner,
sommeren går alt for brat til ro
spredt på vor vej dog skær af roser,
når vi trofast elske, håbe, tro!

25. september 1886
N.J. Jensen

Pastor Jensen har efterladt sig smukke digte, nogle på sønderjysk folkemål, andre på rigsmål. Han var lærd, og i sin forkyndelse stærkt påvirket af herrnhutterne i Christiansfeld.

Far havde lovet at gøre et forhåndsarbejde dernede i sognet ved Flensborg fjord. Dette skete da også i efteråret 1886 og havde til resultat, at pastor N.J. Jensen blev opstillet som nr. 3. Efter tysk skik udpegede konsistoriet tre af ansøgerne, som de kirkeældste (menighedsråd) havde haft ønske om at høre. De skulle så møde til et valg i kirken og hver holde en prædiken over én og samme tekst. Menigheden kunne så bagefter gå op til alteret og aflevere deres stemmeseddel med navnet på den, de havde stemt på. Om det var bedst at være nr. 1 eller nr. 3 véd man ikke, i hvert fald kunne vælgerne vel nok bedst huske, hvad nr. 3 havde sagt umiddelbart før de stemte. Men det var vel nok som ved så mangt et valg afgjort i forvejen, kun at det ved et forhåndsarbejde kunne svinge i sidste øjeblik, hvad der også skete dengang i Rinkenæs. Far havde sat sig i forbindelse med en meget dansk mand Jes Hansen, som han kendte og havde anbefalet pastor Jensen til, og til valget rejste far og en anden mand fra

Starup med til Rinkenæs og talte med flere af sognets mænd inden valget begyndte.

Der blev sagt, at det sikkert ville blive nr. 1 der blev valgt, han var tysksindet, og der var jo mange tyskere i sognet, hvis de ellers var mødt op til præstevalget. Det var de ikke, og en del stemte ikke. Derfor viste det sig ved stemmetællingen, at nr. 3 pastor N.J. Jensen var valgt, og glæden var stor blandt de danske folk.

Det var en virkelig festlig modtagelse, far og den nyvalgte præst fik, da de kom tilbage til Starup. Nu skulle der sættes fart på, og brylluppet skulle fejres snart, da præsten skulle tiltræde sit embede før jul. De blev viet af pastor Jakobsen i Starup kirke, og brylluppet stod den 9. dec. på en gård tæt ved præstegården hos nogle venner, hvor præsten kom meget. Naturligvis skulle de unge præstefolk have en ung pige med til hjælp i huset.

Og stedmor tilbød da, at jeg, der var 15½ år gammel, kunne tage med dem. Jeg skulle stå i lære og altså ingen løn have. Jeg selv syntes, det var og kunne blive en stor oplevelse at lære præstegårdsliv at kende, og derfor blev en kommode pakket og afsendt dagen før brylluppet.

Rejsen til Rinkenæs fandt sted tidlig om morgenen den 10. december. Vi kørte i en landauer fra Haderslev til Aabenraa og derfra til Felsted skole, læreren dér var en ven af præsten og fra Vilstrup, han hed Schrøder, og hans kone og to unge døtre kom os smilende i møde og indbød til frokost, hvad der var meget velkommen, da det var rimtåget vejr om morgenen og altså råkoldt. Mit farvel til hjemmet gik temmelig let, det var jo ikke til Amerika, jeg rejste, men til en skøn gammel præstegård og til nye oplevelser i en smuk nordslesvigsk egn. Jeg havde hele morgenstunden siddet ganske tavs, men beundret rimfrosen på de nøgne grene og forøvrigt svøbt den store plaid tættere om mig, thi det var koldt i den åbne vogn.

Da vi trådte indenfor i den hyggelige degnebolig i

*Pastor N. J. Jensen og
hustru Margrethe, f.
Jensen, Rinckenæs.
(Foto: Wilh. Dreesen,
Flensborg).*

Felsted og blev modtaget med den største hjertelighed, da vågnede jeg til nyt liv og ny kraftigt åndedrag. Det var jo da en god begyndelse, når man rejste ud i den vide verden for at gå i tjeneste i det fremmede. En 16-års dreng Jørgen var med også fra Starup, han skulle hente varer, kløve brænde og gå til hånd med småtjenester både ude og inde. Også han glædede sig til nye oplevelser. Efter et par timers hvil begyndte køreturen påny, vi kørte i sydøstlig retning til Graasten. Denne lille by er, hvad idyllen angår, en sand perle, som den ligger dér ved Nybøl Nor med udsigt til Broager, der har en kirke med dobbelttårn. Her er indgangen til Flensborg fjord og lystsejladsen til og fra Flensborg er meget livlig.

Hvor tog Graasten sig ud, første gang jeg så den med

søen, slottet og skoven, der omkransede den, jeg syntes, jeg havde aldrig set noget skønnere landskab.

Men det var jo ganske vist en vinterdag og hen på eftermiddagen. Hvad ville jeg så ikke få at se, når egnen klædte sig i sommerpragt: Jeg følte en vis træthed, hvad der ikke var så underligt, da jeg havde måttet stå så tidligt op. Men kun en kort vej var tilbage, thi snart forlød det, at vi havde nået præstegården. Der skulle vi ikke ind endnu, men køre et lille stykke videre til en gård, hvis ejer var én af de kirkeældste, og han havde virket kraftigt for pastor Jensens valg. Gården har det mærkelige navn »Ovn«, og ejeren hed Jes Hansen, det var ham, far kendte, og som han havde skrevet til.

Jo, det var nok et navn, der svarede til dets gavn, vi kom fra kulden ind i »Ovnens« lune stuer. Sikken modtagelse! Manden og den lille trivelige hustru kom os i møde med åbne arme og hilste os velkommen. Et dejligt bord stod dækket. Der var seks børn, de to døtre og en søn var voksne, de tre yngste var sønner, den mindste syv år, der havde begyndt sin skolegang. Eline var den tredie ældste, hun var 18 år og kom mig smilende i møde. Vi to kan vel nok blive gode venner! sagde hun og smilede så sødt til mig. Jeg takkede og forsikrede, at det ville jeg være glad for. »Du skal komme herhen så tit du kan, så længes du ikke«. Det var et sandt ord, der snart blev virkeliggjort.

Efter spisningen, hvor Jes Hansen på sin korte men hjertelige måde hilste den nye præst og frue velkommen og lykønskede dem, skulle vi drikke kaffe i dagligstuen. Her stod kopperne parat, og det var kopper med korslagte dannebrog som prydelser, hele raden rundt, der var nok et dusin eller mere. Da forstod jeg, at det var folk, der elskede danskheden og ikke var bange for at vise deres sindelag. Og samtalen, der førtes, var så indholdsrig og fornøjelig, den hjertelige tone tog mig helt.

Ved titiden kørte vi ned til præstegården. Den var

meget gammel og lå lavt, som en fuglerede lå den gemt mellem store gamle træer, der var fra de små vinduer udsigt til en bivej, hvor der kun var ringe færdsel. Indgangsdøren var lav, så en meget høj mand måtte bukke hovedet for at gå igennem den. Gårdspladsen var græsbevokset. Stuehuset i vinkel med længen, hvor der tillige var køkken indrettet og konfirmandstue. Lige overfor var der også en lade med stort portrum, hvor man skulle gå igennem til gårdspladsen. Der var pyntet med granslyngninger omkring døren, indenfor stod der fuldt af blomster og bryllupsgaver.

Livet i præstegården tiltalte mig i høj grad. Der var nok af plads i de mange stuer, men der var for de fattige præstefolk ikke råd til at møblere dem. Salen var aflang og stor med havedør og i modsat gavl to døre, der førte ind til to gæsteværelser, det ene blev mit soveværelse ud til haven. Modsat salen var der to stuer, dagligstue og præstens studereværelse. Mod gårdsiden to soveværelser og lang flisegang.

Præsten havde stor sans for det antikke, hans far havde været snedker, og han havde rimeligvis købt og istandsat de to antikke store kister, som stod i salen. De var eneste prydder. Fruen havde ligeledes et rigt udskåret antikt skrivebord, der også var lavet af en egetræskiste. For vinduerne var der kun et smalt gardin foroven, præsten ville ikke have lys og luft lukket ude ved nedhængende gardinstykker. Sådant havde hans afdøde mor villet have det, og det lettede arbejdet med renholdelse. Deri havde han ret, og vinduet bag hans lave skrivebord kunne bruges til at lægge fra sig i, dér måtte ingen blomster eller sligt stå, der måtte heller ikke lukkes et halvt vindue op, thi dokumenter og småsedler kunne da flyve ud og blive borte i rosenbuskene udenfor. Vi fulgte trolig hans anvisninger, når, som oftest jeg, skulle gøre rent.

Søndag morgen skulle studereværelset kun luftes ud

for tobaksrøg fra de to andre vinduer, der måtte ikke flyttes noget, hverken stole eller ting på skrivebordet. Men kigge kunne man ikke lade være med og midt på skrivebordet, ud for den fremrykkede stol, lå en disposition over dagens tekst til prædikenen. Præsten var naturligvis ikke stået op endnu, og jeg kunne ikke lade være at læse den igennem. Når jeg så kom over i kirken lagde jeg strengt mærke til, om ledetråden blev fulgt. Jo, alt var vel gennemtænkt!

Pastor N.J. Jensen var grundtvigsk præget, men tillige stærkt påvirket af herrnhutismen og ofte citerede han salmen af N.J. Holm »Hvor salig er den lille flok«.

Præsten var flittig med at gå ud og se til syge og fattige, og folkelig var han i al sin færd. Han var meget lærd, elskede den sønderjyske hjemstavn og dialekten, han skrev digte i dette mål og tillige på rigsmål, hvorimod jeg aldrig har hørt ham læse et af ham selv forfattet digt på tysk. Kirkebesøget var godt, skønt vejen for mange sognefolk var lang. Nu er den gamle lille sognekirke uden tårn i 1931 blevet byttet med en smuk ny korskirke, højt beliggende, hvor også en ny præstegård er opført, og hvor toget kører forbi hver dag. Det var den første nye grænsekirke, der opførtes efter genforeningen. Der indkom dertil store frivillige gaver, og der blev også skænket inventar til udsmykningen, en stor sum tilvejebragtes, så det blev muligt sammen med det bevilgede statstilskud at få denne smukke kirke rejst. Derfra er der en pragtfuld udsigt over Flensborg fjord, mod Dybbøl, Broager og Angel, fordi den ligger så højt.

Ved bordet førte præsten sædvanligvis et lille emne på bane af belærende art. Det morede ham at prøve, hvad vi kunne tænke os til ved hans vejledning. Især yndede han at hente stof fra kunsthistorien og antikken, jeg lyttede, og bydrengen Jørgen lyttede, vi lærte begge så meget, syntes vi. Men naturligvis skulle jeg passe det, jeg var sat

til: Husholdningen, og husets renholdelse. Vi havde så en kone til hjælp af og til. Præstefruen stod selv for madlavningen, også på dette felt lærte jeg meget, hun satte tillid til mig og lod mig prøve, sommetider mislykkedes det, det skal der til, inden man bliver perfekt. Alting koster.

Min tjeneste dér var uden løn, jeg unge pige fik sendt lidt skillinger fra far, for præstens havde det småt. Allerede 14 dage efter vor ankomst var det jo jul, og da fik jeg lidt løn i form af en julegave, den bestod i et sølvur og tillige et håndleksikon i 2 bind, som jeg straks gav mig i kast med at studere i min fritid, jeg formelig gennemgik det side efter side. I nytårgave fik jeg fortællingen »Ved nytårstid i Nøddebo præstegaard« af »Nicolaj«, og derefter af samme forfatter »Min hustru og jeg«. Det var for mig en stor og værdifuld gave. Sognebiblioteket med bøger fra Sprogforeningen, der stiftedes det næste år 1888, beroede hos Jes Hansens i »Ovn«. Der kom jeg straks på besøg og blev så godt modtaget. Eline blev mig en veninde så kær, ja for hele livet. Hun fandt gode bøger til mig og formanede mig til, altid at læse dansk og forblive dansk.

En dag overrakte hun mig A.D. Jørgensens 40 fortællinger og dertil førsteudgaven af »den blå sangbog«. Jeg stillede dem op på min kommode med et par tunge sten på hver side til at møde, og jeg syntes, at nu var grundlaget lagt for en bogsamling, der sikkert ville vokse yderligere, ja måske mægtigt, senere hen i livet. Det slog også til. Forhåbningerne gik i opfyldelse og læselysten bibeholdtes.

Ungdomsleg, dans og flirt

Befolkningen i Rinkenæs var præget af et frisk og muntert temperament. Det samme er tilfældet med Sundevedfolkene. En del tyskere var der jo iblandt dem, de var noget tunge og træge i tale- og væremåde. Jeg følte mig straks hjemme i vennelaget, især i de unges lag hos Jes Hansens i æ »Ovn«.

I juletiden 1886 førtes jeg altså ind i den muntre kreds. Der var juletræ, og vi sang og gik rundt om træet. En flok unge fra nabobyen Bækken var med, de var søskendebørn af fru Hansen og nogle lystige unge sønner, der ret forstod at lave løjer og ballade. Altid var det dog præget af hjemmets gode ånd. Alle havde respekt for de gamle. De gamle var med i laget, de lyttede til vittighederne og gav deres besyv med. Kom der en pause, var der straks én, der istemte en dansk sang, og alle kunne den udenad. Efter kaffen med æbleskiver og bjerge af kager, kom der en bolle punsch på bordet. Spiritus var jo ikke dyr i den tyske tid, og toddyerne kaldet »grog« grasserede. Der blev skænket op, klinket og drukket og råbt: Leve Danmark! og sunget »Som et skjold mod Østens magt« og andre sange. Så skulle der danses. Musikanten havde man, det var fru Hansens broder, en ungarl, der i mange år havde hjulpet til hos svogeren, han spillede harmonika aldeles dejligt. Han begyndte sædvanligvis med en marsch, og alle vi unge trådte i række og vandrede gennem alle stuerne. De gamle ledsagede os med milde og skælmske blikke. Derefter fulgte en rask galopade og ofte en sekstur. Jeg havde heldigvis som barn gået i danseskole, men ikke lært »sekturen«, det måtte hurtigt kunne læres, valsede man forkert, lo de øvrige og trak én med ind på plads.

Johan Spillemand var en sand kommersmager. Han lo,

så det skingrede og kløede på med spillet for at se, om nogen tabte fodfæstet.

Bagefter skulle han hen og knibe én eller anden af pigerne i kinden og forlangte at få et »mukkes« som belønning for spillet. Jeg forhørte mig om, hvad han mente. De skogerlo. »Jo, kom bare herhen, så tager jeg det min sandten«, råbte han. Og det blev til alvor, mens man vendte sig rødmende om. Kyssene faldt der lidt rigelig af til de rødmussede småpiger. Og indtraf der så en panteleg, så var bøden altid »at plukke kirsebær« ti, tyve kys. En skulle stå og tælle, at der da ikke skulle blive snydt – det var kosteligt at se og høre den morskab, det voldte.

Præsten fik naturligtvis ikke noget at vide om den balade. Om sommeren dansede vi på det lerstampede logulv. Der måtte Johan Spillemand anslå et roligere tempo, da gulvet var så ujævnt. Det kunne ske, at de fleste faldt omkuld i en hob. Pigerne hvinede, karlene skændte og trak i deres kjoler, sådan kunne de da ikke blive på gulvet, der var jo andre, der skulle have plads.

Det gav forrevne skørter og pjusket hår, men der var hænder, der glattede håret og tillige strøg kinden.

Spillemanden var den skyldige, tempoet var vildt. De fleste pustede som en gammel kørehest, men kun et øjeblik – så trak det op til en mazurka.

I forårstiden var der planlagt en fodtur langs Flensborg fjord. Madkurve med aftensmad skulle medbringes, og kaffen indtages hos slægtninge i Bækken. Det blev en stor flok ungdom, naboer og slægtninge, omtrent lige mange af begge køn. Den vandring har stået for mig i uud-slettelig erindring, noget mere dansk, hjemligt og natur-skønt landskab syntes jeg ikke at have set hverken før eller senere. Man så jo med unge øjne, det lægger ny glans over alt og hvert, og man var i ungt selskab. Lad mig her tilføje, at nu er denne vej forbi Kobbermøllen, Mun-

kemøllen fra Sandager til Krusaa en fin strandvej, der blev færdig i 1936, en autostrada, hvor bilerne suser med ind- og udenlandske turister, og hvor man beundrer det ubeskrivelig skønne landskab langs Flensborg fjord med udsigt til Lyksborg, Okseøerne og Flensborg. Strandvejen er blevet kaldt Danmarks smukkeste bilvej.

Op ad skråninger er al den vilde vegetation blevet bibeholdt i sin naturlige skønhed. Kajen langs med stranden er et smukt ingeniørværk.

I 1887 i foråret var der kun stier mellem beboelseshusene, enkelte var jo villaer. En bred kørevej fandtes oppe i landet, men så havde man ikke udsigt til fjorden. Og det at hoppe og springe fra grøfterne på et bræt op til stien og ind imellem buskadset havde sin store charme, især for unge, der gik par om par. Elskov måtte der til, sang og munter tale lød gennem skoven ved Munke-mølle. Der var vel sagtens også tyskere, der spadserede der, men hvad – det var jo ungdom, lad dog dem more sig med at synge danske sange, de demonstrerer jo ikke, de morer sig bare! Efter en fornøjelig tilbragt eftermiddag skulle hjemturen tiltrædes. Nu sænkede mørket sig over landskabet, dagen sluttede, der var dystert inde i skoven, hvor man var nødt til at gå par om par, fordi stien ikke var kendelig, og man let kunne falde over en stub. Under vandringen kunne en vis ængstelse snige sig over én. Sidemanden anede det, ja mærkede det og trykkede armen tæt ind mod sig: »Du er beskyttet hos mig«, hviskede han, »her er ingen røvere, her er jo en dejlig skov og så vandre under den stjerneklare himmel, og vi er unge og glade«. Han stjal et kys og lo så morsomt. Det var slet ikke i retning af forlovelse, det var kun lidt erotik en forårsaften i den grønne skov.

Drager man ud fra hjemmet er den første og uafviselige pligt, at man sender breve til hjemmet. Mange tror, at når et medlem af hjemmet ikke skriver, så kan hjemmets folk

trygt slå sig til ro med, at den fjerntboende har det godt. Det er en stor vildfarelse, at man kan undlade at skrive i de lyse og gode dage og så tage fat, når der kommer lidt eller megen modgang. Nej, vejen til hjemmet skal stå åben, også brevvejen, den må aldrig være overgroet med græs den sti.

Far havde formanet mig til at skrive stadig, og jeg lagde mig det på sinde. Efterhånden fandt jeg ud af, at det gik helt godt og var en lærerig tidsfordriv, som jeg aldrig har givet slip på. Jeg skrev om mine oplevelser i præstegården og de nye venner, jeg havde fundet. Far svarede og lagde altid en smule formaning og livsvisdom ind i sine breve. Jeg syntes selv, jeg oplevede så meget ved al den færden i køkken og stue, gård, hus og have, ja, selv en vaskedag, når der kom en kone til hjælp: Hun var så interessant at tale med, fordi hun havde en rig iagttagelsesevne, og hun havde, trods små kår, sorg og modgang, kunnet bevare sit gode humør. Glædens urt voksede alle vegne, sagde hun, bare man fik øjnene lukket op for den, og at man så ville plukke den og ikke ringeagte den. I præstehjemmet følte jeg mig glad og tilfreds. Det musikalske element bar hjemmet, det var til fryd for mig, jeg lærte mange salmer og sange. Præsten forberedte samme år en ung mand fra egnen til seminariet. Jeg stod tit i dagligstuen og lyttede og lagde da mærke til, at den unge ikke var videre dygtig. En dag spurgte jeg præsten om den ting, han sagde det samme og føjede til: »De skulle give Dem til at læse til lærerinde Christine, jeg ville med glæde forberede Dem!« Jeg mærkede rødmen stige op i kinderne. Var det mon et fingerpeg til mig om min fremtidsvej. Jeg tænkte længe og indgående på denne udtalelse! Når dagens sys-sel var endt, kunne jeg tit vandre nede i de allerensomste gange i den store gamle have, og tankerne arbejdede. Hvad var det for noget, der hed livsgåderne! Forstod jeg noget af det, rådede jeg selv for, hvordan min livsvej

skulle forme sig eller havde Vorherre bestemt den for hver enkelt. Han ser jo til store, ser til små, ser til barnet som i vuggen ligger. Ja, det sang vi, og det passede nok! Altså, søg at blive dygtig, sæt alle evner ind! Legen i de unges lag kunne være storartet, men den kunne jo da ikke blive ved alle dage, der skulle også ydes noget, præsteres en indsats! Eline, min tro veninde, sagde altid: Vi skal kunne bestille noget, alt til huset henhørende, mente hun, vi skal kunne strikke, sy, brodere, også væve og frem for alt lave mad. »Og så kommer der en dag en frier, hvad du?« Hun lo så hjerteligt.

Jo, sådan gik det da hende. Hun blev gift med en dygtig bondemand Frits Bøjskov i Rønshoved, og de havde tre dygtige børn. Den sidste datter fra »æ Ovn« Marie giftede sig også med en landmand, han levede kun få år, hun drog tilbage til sine gamle forældre og var en dygtig væverske. Jes Hansen fik fødestavnen, men døde pludselig i en ung alder fra hustru og børn. Peder Hansen blev aldrig gift, opholdt sig i aftægtshuset hos søster Marie. Christian Hansen blev gift med en datter af Peder Ludvigsen i Avnbøl, han døde også i en ung alder. Og den yngste Hans Hansen blev landbrugskonsulent for det hele Nord-slesvig. Efter genforeningen kom der flere danske konsulenter og han udnævntes da til kreditforeningsdirektør.

En dag, jeg gik op til »æ Ovn«, så jeg på hækken ved gården et stort dannebrog bredt ud, det var den 8. april, kong Christian 9.s fødselsdag. Jeg standsede forfærdet ved dette syn og trådte ind med en meget spørgende mine. Jo, jo, sagde de leende, vi må da have flaget luftet, at der ikke skal gå møl i det!

Sådan var disse kære mennesker, og de holdt fast ved deres danskhed. De gamle oplevede at få at vide, at der ville komme en afstemning, de døde i 1919.

Hen i september 1887 fik præstefolkene deres førstefødte, en lille pige, som fik navnet Anne-Marie, hende

stod jeg fadder til. Hun var musikalsk og blev senere uddannet på konservatoriet i København til en dygtig musiklærerinde. To år senere fødtes en søn, som far holdt over dåben, han fik navnet Johan Martin. Der er ikke flere børn fra første ægteskab; sønnen elskede og dyrkede også musikken og uddannedes i udlandet, han måtte gøre verdenskrigen med. Midt i halvfemserne døde fru Margrethe, hun ligger begravet på den gamle kirkegård i Rinke-næs.

Senere giftede præsten sig med en kaptajns-datter Anna, født Meinhardt. I dette ægteskab fødtes der fire børn. Ægteskabet blev kun kortvarigt. I 1906 en dag i marts måned var pastor Jensen spadseret over til nabo-sognet Kværns, hvor der skulle holdes præstekonvent. Han havde altid været en god fodgænger og ville derfor også fra nævnte præstemøde gå til fods hjem igen om aftenen. Han kom ikke hjem, og da man om morgenen søgte efter ham, fandt man ham siddende død, lænet op ad et dige ved vejen fra Graasten, han var sandsynligvis død af et hjerteslag. Også han ligger begravet ved siden af sin 1. hustru på den gamle kirkegård. Der blev stor sorg i sognet, da dødsbudskabet kom, han havde været alles præst uden forskel, og han havde, så vidt det var muligt, været en forkæmper for danskhedens ret. Her skal citeres et vers af et digt, han skrev, der hed »Natten«.

»O, Jesus, Jesus, hos mig vær
fra gry til kvæld, fra kvæld til gry,
at jeg, når natten kommer nær,
med tro og trøst til dig kan ty!

Hans enke flyttede efter hans død fra sit fødesogn Rinke-næs til København. De begavede børn skulle oplæres og have god skolegang på dansk. Den ældste datter opholdt sig der i forvejen. De blev i tidens løb alle uddannet, én til

præst, og én til lærerinde, og de kom i gode stillinger. Et enkelt digt på sønderjysk folkemål skal her citeres:

Æ sandher sejrer

Fold it å knæ for old folkes slarrer,
kryf it i støv for folkes snak,
de oller mest saj sjæll kuns narrer,
som hvermand ret vil gør te takk.

Vær stolt kuns vil de ner dig rakke,
så snar do for æ sandhed stri'r,
hven doffelt stiv do bær din nakke,
så bliwr de kjæv deraf omsi'r.

Og skal de te din grav lesag dej
med har og hån, hvad skaje de?
Den mand hæ ret te o forsag ej,
som sanhers engel kendes ve.

For hven do i e kamp o segrer,
så tejr din engel o din ha'nd.
De sværd do fø'r, så snart do blegner
og gi'r et i en anden ha'nd.

For aller kan e sandher kues,
den må gå frem o kæmp te sejr,
så vist, som aller kan forskrues
den vej, som sol o stjerner tejr.

N.J. Jensen

I efteråret 1887 kom der brev fra hjemmet om, at de ingen pige havde til hjælp. Hende de havde haft, ville i lære som mejerske, der var jo nu mange steder oprettet

centrifugemejerier, og så blev der brug for mejersker. Af den grund ønskede far, at jeg skulle opsiges min plads hos præstens til november og komme hjem. Dette blev gjort og nogen tid derefter fik præstens fæstet en pige fra min hjemegn, der var seks år ældre end jeg og altså kunne være til langt større gavn, nu da familien forøgedes.

Det var ikke så helt let at løsrive sig fra den ungdomskreds, jeg var blevet så godt kendt med, det mærkede jeg grant. Men på den anden side havde jeg tit lidt af hjemvæ. Det ville sikkert være rart at vende hjem igen. Også bydrengen Jørgen Wogensen rejste fra præstegården, han havde bestemt sig til at ville lære murerfaget, og det blev gennemført. Han oparbejdede i tidens løb en stor forretning og var mester for restaureringen af Starup kirke i krigsårene, hvorfor han slap for at komme med i verdenskrigen.

Så var jeg altså hjemme igen den 1. november 1887, var barn i hjemmet igen under fars og mors tilsyn. Men det var ikke så helt ligetil. Blandt fremmede havde jeg tilegnet mig en vis selvstændighed, i præstegården havde jeg rådet mig selv, kun at jeg trofast passede det, jeg blev sat til. Hjemme vogtede man på al min færd, det vidste jeg og følte mig tynget deraf, og det var jo stedmor, jeg stod under, der kunne let opstå små kontroverser. Det var jeg selv klar over, i længden ville det næppe holde. Jeg kom sammen med skolekammerater, vi morede os, så godt vi kunne, men alligevel, disse unge var vidt forskellige fra dem i Rinkenæs. De var ikke nær så vittige, sang- og danselystne og ikke så udpræget danske.

Undertiden længtes jeg svært efter Rinkenæs og antydede det i mine breve til Eline. Men en forbliven i egnen dér, det følte jeg også var forkert.

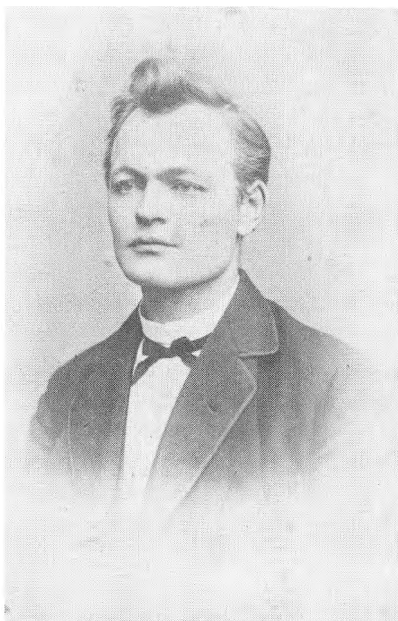
Jeg havde stærk hang til læsning, sådan drog bøgerne, det var især de skønlitterære, der fængslede mig så at jeg tit glemte at udføre det arbejde, jeg var sat til. Vi havde

en lærerinde, der sagde det samme til mig som præsten: Giv dig til at læse! Jeg tænkte meget over den ting. Hun var tysksindet og holdt på tysk uddannelse på seminariet i Augustenborg, hvor hun havde været og taget eksamen. Jeg rystede mismodigt på hovedet, jeg var dansk og ville helst til frk. Zahle i København. Der blev så snakket med far og stedmor om det. Far var med på, at jeg skulle læse, og Lydiksen bifaldt det samme, også pastor Jakobsen mente det. Men til Danmark, nej. Det var der ikke råd til, og desuden kunne det komme til at koste fars stilling. Tyskerne var strenge, et par lærere, hvis døtre i 1883 havde været med i de sønderjyske pigers udflugt til København, blev pure sat fra embedet. De fik senere embede i Danmark. Far var glad ved at jeg ville læse, så mistede han da ikke mig ved udvandring. Og nu skulle der da tages fat på forberedelsen, læses tysk så det havde klem. Optagelsesprøven til seminariet skulle afholdes i regeringsbygningen i Slesvig midt i juni 1888. Og den skulle jeg indmeldes til. Det blev en aldeles forceret læsning og indøvelsen i det tyske sprog for ringe i de få timer, jeg havde hos præsten. Jeg rejste til Slesvig og rent kundskabsmæssigt klarede jeg mig, men for spinkel i tysk, sådan skrev forstanderen til far, da jeg var faldet og vendte tilbage med bedrøvet sind. Men nu vidste vi, hvad der krævedes.

Min læretid

I dagene derefter fandt der stor rådslagning sted. Forberedelsen skulle ikke afbrydes, der var et helt år at fortsætte i, og for den unge er der intet så nyttigt som at hænge i og fastholde målet. Men hvorledes bedst gribe sagen an. Jeg sagde en dag til far, at jeg sikkert helst

*Mellemskolelærer
J. M. Richter, Heide.
(Foto: Carl Villatte,
Heide).*

skulle opholde mig i et hus, hvor der taltes udelukkende tysk, og et korrekt og smukt tysk. Far var straks med på det og indrømmede, at dette synspunkt var fuldstændig rigtigt. Og han var ikke længe om at finde stedet, hvor han ville have mig hen.

Han selv havde tre gange måttet gå på tysk kursus, den sidste gang i Heide, byen i Ditmarsken, hos mellem-skolelærer J.M. Richter. Han var klar over med det samme, at dér kunne jeg lære tysk og samtidig gøre et arbejde i huset.

Der blev skrevet næste dag, og omgående kom der svar, at han og hans kone og deres tre små piger gerne ville tage imod mig. Og hvis jeg ville hjælpe til i huset,

ville det være dem meget velkomment, da de også havde et par skoledrenge i pension. Han ville selv uddanne mig til optagelse på seminariet i Augustenborg næste forår, det skulle nok gå, og det var ham kært at »den faderlige ven«, han havde vundet fra Nordslesvig, nu ville betro ham sin datter. Straks blev der begyndt med at ordne tøj og sager, som jeg skulle have med.

Men en 14 dage derefter kom der brev, at børnene var syge, jeg var nødt til at vente til efter sommerferien. Men jeg skulle bare læse fagene, som jeg plejede, så skulle han nok føre mig ind i et tysk sprogstudium, der gjorde det muligt for mig at nå frem. Afrejsen til Heide fandt sted først i september 1888. Kufferten var pakket, og køretøjet stod for døren, hesten »Lise« havde nu været med til at bringe fem børn til banegården, de skulle rejse den lange vej over havet. Jeg var nu den sjette, men havde besluttet at blive i den gamle verdensdel. Afskeden med forældrene var derfor ikke så svær, desuden havde jeg jo været blandt fremmede året i forvejen.

For mig selv var det hovedsagen, hvordan jeg kunne klare mig sprogligt set. Jeg havde en hel del ærgerrighed, det er sikkert helt godt, når man vil nå frem. Ville jeg kunne tilegne mig det tyske sprog som et nogenlunde dannet menneske taler det? Der krævedes megen kendskab til grammatikens regler, en del kunne jeg, og øret skulle hjælpe mig til det meste. Et sprog læres som bekendt ved at tale det.

Far havde ordnet alt pr. brev, og rejsen skulle jeg nok finde mig til rette med. Den tog 5-6 timer over til vestkysten af Holsten. På banegården i Heide fik jeg straks øje på hr. Richter, jeg havde jo set hans billede i vort album hjemme. Han var en høj mager mand med rank holdning som en officer, han stod der med sin lille datter ved hånden og spejdede efter mig blandt passagererne. Det varede ikke længe, før vi fandt hinanden og ilede

hinanden i møde til velkomst. Han kunne se lighed med far. Straks begyndte han at tale spøg, det lå godt for ham. Det var en lørdag, og næste dag havde vi så søndagen til at finde sammen og lære hinanden at kende.

Sikkert herligt tysk, han talte, jeg ville indprente mig hver glose, hvert udtryk og vending, få dem med i ordvalget, så det kunne blive et slags gengivelse af hans sprog. Han tog så glad mod hilsener fra far. »Min gamle ven«, sagde han, den ældste elev han nogensinde havde haft »Ja, vi alle så op til ham som til en fader, og som han kunne more sig med børnene«. Snart var vi ved hjemmet, de boede i en gammel skolebygning i stuelejligheden, og ovenover var der gæsteværelser, hvoraf jeg fik et, det var over et klasseværelse. Der var endnu fem småbørnsklasser i bygningen, og dér underviste to lærerinder og tre lærere. Jeg kunne høre hele undervisningen, når jeg sad på mit værelse, det var vel nok både nyttigt og lærerigt, men når jeg skulle lære store lektier, måtte jeg gå over loftet til et andet værelse.

Hr. Richter underviste ved en stor ny mellemskole omme i byen.

Fru Richter var en lille nydelig dame med sort kruset hår og mørke øjne, der ligesom gennemskuede én straks, men i næste nu kunne hun smile så mildt. Hun var en lærerdatter inde fra det midtholstenske og besad stor dannelse, og som husmoder meget stor dygtighed, hun holdt strengt på formerne. De havde tillige to drenge i pension, som besøgte mellemskolen. Den ældste var en 13-årig bondesøn Johann Kock fra Ditmarsken, den anden en hjemvendt, rig amerikaners søn John, der skulle oplæres i tysk, for senere at vende tilbage til U.S.A. Vi tre pensionærer og de tre børn samt forældrene udgjorde en husstand på otte personer, så fruene kunne nok trænge til den smule hjælp, jeg kunne yde. Hun var så fornuftig, hver dag sagde hun, når vi var færdige kl. 10, og hun

skulle til middagsmaden: »Nu ind til læsningen, Christine«!

Efter en halvanden times læsning kom borddækningen og middag præcis kl. 12¼, så opvasken og atter læsning 2-4. Var vejret godt, blev der lagt en spadseretur ind kl. 2, vi vandrede uden for byen, og fruén forstod så udmærket at få et emne i gang. Samtalen måtte ikke forsømmes, hun var interesseret og forstod at spøge, og jeg kunne svare, var der fejl, rettede hun dem. Fruén var 34 år og jeg sytten, men vi kunne mødes i samtale, tankegang og livsopfattelse. Det danske talte jeg ikke om, og de to var yderst hensynsfulde i dette stykke, hr. Richter var politisk set frihedsmand. Derimod ville fruén gerne vide lidt om livet i præstegården året i forvejen.

Kom hr. Richter hjem fra skole, satte han sig sædvanligvis hen til kakkelovnen med benene op på en stol og fik sin cigar tændt, han var da træt, men hørte godt efter alligevel. Der måtte ingen andre opholde sig i dagligstuen. Så gav han signalet: »Nun man los, Christine«! Så løb lektien af stabelen, det kunne ske, at jeg selv syntes, det var en dårlig præstation, jeg blev forknyt og græd, men så lo han og sagde: »Ikke andet, det hænder for os alle, vi er ikke altid lige godt oplagt«. Fagene skiftede hver dag, og efterhånden opnåede jeg en virkelig træning i at kunne gøre rede for det opgivne pensum. De to drenge Johann og John skulle jo også have deres tilsyn og pasning. Johann var en beskeden og høflig dreng og meget flittig i skolen, han var jo ude fra marsken, hvor man var vant til at leve sparsommeligt, og derfor brugte han ikke mange skillinger. Den anden, John, var en køn lille trind fyr, men forvænnet i alt. Han passede legen bedre end lektierne og var heller ikke særlig dygtig, men tysk fik han lært til gavn, og proppe sig med mad kunne han også. Vi fik undertiden »Schwarzsauer« det var, hvad vi kalder sortsuppe, men på holstensk manér. Et stykke

flæsk kogt med vand og æddike, dertil en tilsætning af griseblod, dette kogtes i et klæde til en bolledejg, så stor som gryden kunne rumme, og dertil spistes smeltet smør og kanel, mens man på den anden tallerken havde flæsk og tyk sortsuppe. Det smagte aldeles storartet.

De to dejlige pigebørn var gode legekammerater. Der spilledes på legepladsen bold og klink og krocket. Drengene var naturligvis de dygtigste, tabte John en enkelt gang, løb han tudende ind til hr. Richter. Emilie, den yngste på 3½ år, blev kaldt »Ischen«, hun havde rødligt hår efter faderens slægt, ellers var de to andre mørkhårede. Hun var musikalsk, drengene skulle øve sig i klaverspil, og spillede de forkert, kunne hun høre det.

Der havde været en lille datter mere. Hun var fem år, og en dag var hun kravlet op på en stol, men kom for nær kanten og faldt ned, hvorved hun bed sin tunge slemt, hun blev ført til hospitalet og døde få dage efter. Dette var et hårdt slag for forældrene. De kunne ikke tåle at tale derom i et par år derefter.

En dag spurgte jeg fruén om denne store sorg, hun brast i gråd og afslog at tale oftere derom. Det hændte undertiden ved totiden, at der kom et ligtog hen forbi dagligstuevinduerne, hvor gaden var så snæver. Tit var der sørgemusik med, sædvanligvis spilledes melodien til »Es ist bestimmt in Gottes rat, dass man vom liebsten, was man hat, muss scheiden«. Fru Richter var meget musikalsk og endnu tynget af sorgen over barnets død. Hun kom ind til mig, jeg sad ved læsningen, og sagde: »Hør, den sørgemusik, jeg kan ikke høre på den, uden at jeg må græde«.

Også jeg græd, men det var nok af længsel. Hun elskede digtning og forærede mig et bind af Goethes digte til min fødselsdag. Hun havde tre brødre, som alle havde studeret og fik senere store stillinger.

Noget af det fornøjeligste var, når vi sammen med hr.

Richter skulle på vandring ud i marsken, det var drenge, de to piger og mig. Min forestilling om marsken var uklare. Her så jeg nu marsken strække sig milevidt, gennemskåret af snorlige grøfter, oppe på »høfderne« lå så, omgivet af træer, marskbondens gård, det var mærkelig høje stråtage med solid rød teglstensmur, sammenbygget med laden. Jeg syntes, der var noget skummelt ved sådan en beboelse, vi var jo nordpå vant til det smukke stuehus med to eller tre længer.

Det var ved sommertid, vejene var gode at færdes ad, men hvordan mon denne grønne englignende flade så ud ved vintertid? Ja, som en isflade i frostvejr, i hvert fald for en stor del overrislet med vand.

Hr. Richter fortalte, at her brugte man en springstok for at sætte over en grøft, det skulle der jo øvelse til. Og her græssede kvæg i massevis. Marskbonden var stejl og stolt, ja og rig, men også selvstændig. Han vil være en fri mand. Han ville jo ikke lade sig fratage sin frihed af den danske Kong Hans, sagde hr. Richter henvendt til mig, det førte til ditmarskerslaget. Også i dag er han frihedselkende. Men der er jo folk, der ikke kan tåle rigdom, de drikker og tumler vildt, når de kommer til staden, især Hamborg, hvor de gør de gode handeler med marskkvæget, de kommer ofte i slagsmål, smider med pengene og ender i skam og undergang og fattigdom.

Så bor der andre folk ovre i de små landsbyer, de er måske meget fattige og må slide hårdt for en lille bitte dagløn, men de er bedre mennesker, lykkeligere, fordi de nøjes med lidt, sparsommelighed opbygger hjemmets lykke.

Når vi gik hjem, studerede vi floraen, der voksede vilde planter, jeg aldrig havde set før. Vi sad på grøftkanten og spiste vor medbragte mad, alt imens hr. Richter docerede. Hvor var det morsomme udflugter, og man lærte så meget.

I Heide taltes der en del plattysk, jeg syntes, det mindede mig om vort sønderjyske mål, og jeg forstod det så godt, men kunne naturligvis ikke tale det, der var en vis bred hyggelighed i talen.

Velklngen i det tyske sprog skærpede mit øre, men samtidig kunne der stige en stærk længsel op i mit sind efter modersmålets kendte føjelige og bøjelige vendinger, man kunne i det sludre løs uden at tænke sig om, i tysk var tanken på vagt, og så formen, ja! Tit løb jeg alene en tur rundt i byen, ja også udenfor den. Der var en stor og vidtstrakt markedsplads, man fortalte mig, at når man vandrede syv gange rundt om den, havde man gået en mil. Det var muligt, den var meget imponerende, som den lå dér indrammet af smukke gamle huse, en del af dem med gavlen til gaden.

Jeg fik tit brev fra far, men længtes altid efter det næste. Sad jeg i dagligstuen og læste, kunne jeg kende postbudet på skridtene, før han nåede hen under vinduet, og så spurgte jeg mig selv: Mon han har noget til mig i dag? Et brev, jeg aldrig kan glemme, var det, der kom lige til jul 1888. Deri skrev far, at der fra den prøjsiske regering var kommet en mærkelig julegave til den dansktalende befolkning. Alt dansk skulle udryddes af skolen, og hele undervisningen foregå på tysk. Det var et hårdt slag for befolkningen og en stor hemsko for de gamle danske lærere. Med hensyn til religionen var der tilstået den danske befolknings børn fire danske timer ugentlig, men de skulle fremsætte ønske derom, thi ellers fik de tyske timer. Og så skulle stoffet fra de fire danske timer gennemgås endnu en gang i to tyske timer ugentlig – altså tygges om igen på tysk. Denne sprogforordning satte meget had og fortræd blandt folk. Der handledes ilde med skolen, og forældre og børn kom i strid, fordi børnene ikke ville lave to slags religionslektier. Og da det

vakte så stærkt røre, førte det til de nationale foreningers oprettelse! Sprog-, skole- og vælgerforening.

Men det brev fra far glemmer jeg aldrig. Skønt det desværre for længe siden er kommet bort, husker jeg stadig den sorgens tone om vort danske modersmåls forsvinden fra skolen. Han havde også skrevet til broder Carl om det, og senere hen kom der brev fra ham til mig, om jeg også turde gå ind under sådanne arbejdsvilkår fra statsautoriteterne. Ja, nu fattede jeg, hvad der ventede mig. Men altid har det stået for mig som en sandhed, at godt begyndt er halvt fuldendt, og har man sagt A, må man også sige B, hvis man er klog.

Jeg fortalte hr. Richter det ganske kort, han rystede på hovedet og beklagede.

Tiden gik hurtigt. Dagen før jul kom der brev om, at min plejebroder Jes Rossen, der var dragon i Metz, havde fået orlov og ville rejse hjem, men rejse om ad Heide og tage mig med.

Hvor var jeg glad, jeg både lo og græd, hvor ville jeg ikke nyde nogle dage i hjemmet igen med at tale dansk, sove i de hjemlige dyner og vågne til en ny glædens dag, var det ikke næsten synd at sove tiden bort? Jeg syntes det!

Dagene fløj afsted, jeg måtte jo tilbage til min læsning igen og øve mig i den tyske tunge, den danske passede mig bedre. Resten af vinteren bragte ny god fremgang, ny påskønnelse og nye oplevelser og tak fra fruene for den hjælp, jeg ydede hende, selv syntes jeg, det var for lidt. Længselen lagde sig, og vi kunne tale fortroligt sammen om alt. Og foråret kom!

Hr. Richter var sikker på, at jeg kunne bestå optagelsesprøven, jeg selv følte mig glad og tilfreds med opholdet blandt de udmærkede mennesker.

Den 9. juni fandt prøven sted i regeringsbygningen i Slesvig, jeg bestod den skriftlige prøve så godt, at det

ikke var nødvendigt at prøve mig mundtligt, og glad var jeg! Om aftenen rejste jeg hjem og vandrede sent, ved tolvtiden, fra Haderslev, jeg måtte trave af sted, selv om jeg var ene. Jeg bankede på ruden til soveværelset i hjemmet, de var gået i seng, da de ikke havde ventet mig før næste dag. Stedmor kom til vinduet: Men er det dig, hvordan er det gået? – Fint, jeg er optaget og skal rejse om tre dage til seminariet i Augustenborg.

Ja, kom nu ind, far er stået op, nu skal vi sandelig have kaffe og rabarbergrød, du kan nok trænge til noget!

Min afsked med familien Richter var bevæget, de fik et telegram med resultatet. Året efter blev hr. Richter udnævnt til rektor d.v.s. overlærer ved drengeskolen i Segeberg. Vi glemte ikke hinanden, men brevvekslede til forældrene begge var døde. Han døde 1913 af gigtfeber, fru 1937, hun blev 81 år gammel.

På seminariet i Augustenborg 1889-1892

Den 12. juni 1889 blev altså dagen, da jeg indtrådte som lærling på seminariet i Augustenborg. Jeg var fyldt både med ængstelse og spænding. Foden var nu sat på det første trappetrin, ville det stadig gå opad, eller ville målet, at opnå en smuk uddannelse, ligge i et alt for højt plan? Jeg var rundet af dansk slægt, havde jeg nu tilegnet mig et sådant kendskab til det tyske sprog, at jeg kunne klare mig? Slog mine forkundskaber til? Nægttes kunne det ikke, at det var mig en sand fryd atter at få lov til at gå i skole, sådan rigtig at tage fat på læsningen.

Vi var 26 unge piger, der blev optaget, og vi udgjorde den 13. årgang efter oprettelsen af lærerindeseminariet i Augustenborg slot, hvor skolen var indrettet. Slottets

beliggenhed ved skov og fjord gjorde stærkt indtryk på enhver af os. Her i disse henrivende naturomgivelser skulle vi nu fæste bo i samfulde tre år. Men det var jo tillige en slags indespærring, en klosteragtig tilværelse for at nå frem til målet. Her var i alt 80 unge kvinder, og tysk var alt og alle inden for disse gamle slotsmure, der ikke havde det allerbedste lov på sig i dansk historisk omtale.

Slottet i Augustenborg blev grundlagt o. 1665 af hertug Hans den yngres sønnesøn hertug Ernst Günther. Fra historien vidste jeg jo, at disse aristokratiske hertugslægter ikke altid havde været venner af Danmark. Der var vel nok i de sale smedet adskillige farlige rænker mod Danmark og dets kongehus! Fra det augustenburgske hus stammede den daværende unge tyske kejser Wilhelm den andens dronning Augusta Victoria. Hun besøgte slottet i august 1890. Det var i ferien, og vi, der dengang opholdt sig på seminariet, var alle rejst hjem og nød altså ikke den store ære at se den høje dame og være med til at hylde hende, som vi selvfølgelig havde været nødt til. I alle skolestuer var der ophængt store billeder af den fyrstelige dame, over kathederet, så vi altid kunne se hendes kontrafej fra vore pladser.

Seminariet blev oprettet og taget i brug den 30. maj 1878 på Kr. himmelfartsdag. Indvielsen fandt sted efter en gudstjeneste i den smukke lille slotskirke. Til stede var den mand, der havde taget initiativet: Regeringsråd dr.theol. Schneider fra Slesvig by, samt overpræsident friherre v. Scheel Plessen og landråd Magdeburg fra Sønderborg. Skoleråd dr. Schneider holdt indvielsestalen, og han lagde ikke skjul på, at det havde kostet adskillig kamp for at få dette seminarium for folkeskolelærere oprettet. Vejen skulle banes for kvinder til at træde i statens tjeneste og tage et selvstændigt erhverv op, som hidindtil havde været mandens ret, og dette var ikke så lige til.

Det er meget interessant at læse den tale, som denne tyske regerings- og skoleråd holdt i 1878, da der endnu kun var liden forståelse for det, der betød kvindesag og især i Tyskland.

I sin tale gik han ud fra de fire slags sædejord, nu skulle kvinden også være sædemand. Ville det ikke vække modstand i lærernes kreds, og mange ville spørge: Unddrager man i så fald ikke hjemmet dets bedste kraft! Er kvindens konstitution kraftig nok til at tage en så stor og ansvarsfuld gerning op, som at træde i skolens tjeneste, hvor der ofte er overfyldte klasser og vanskelige børn? Og er kvindens særlige anlæg og hendes livssyn egnet til at fyldestgøre de krav, skolen stiller til lærerpersonlighe-

*Forstander Eckert,
Augustenborg Kvinde-
seminarium.
(Foto: P. Christensen,
Sønderborg).*

den? Disse tre spørgsmål besvarede den lærde doktor med et ubetinget ja. Kvinderne egner sig fortrinligt til opdragergerningen i skolens tjeneste, bedst ved pigeskolerne og ellers blandt de små i underklasserne. Hvem der derfor sætter sig imod, at kvinder træder i den offentlige skoles tjeneste, begår en stor uret, thi samfundsforholdene kræver dette fællesskab i arbejdet for slægtens opdragelse. Kvinden er med hele sit rige følelsesliv og hjertetag netop så velegnet til at fremme åndsuddannelse hos den opvoksende slægt. Om hende tør vi tro, at hun færdes på troens grund og har vilje og evne til at så evangeliets sæd ud blandt de små.

Derefter indsatte han den 1. forstander, som hed Karl Friedrich Richter og de to første lærerinder ved seminariet frk. Emilie Nielsen og frk. Helen Vater.

Forstander Richter var gammel og trådte tilbage efter to års forløb 1888. Hans efterfølger blev forstander Eckert. Også frk. Vater var trådt ud og efterfulgtes af frk. Augusta Tagholm, og som ny ansattes frk. Elisabeth Sprengel, hun skulle lede gymnastikken og håndarbejdet. Der var desuden to lærere hr. Mohr og hr. Streich. Meget dygtige var de alle seks og store krav stilledes til eleverne. De ledende krævede, som alle tyskere i det hele taget, streng disciplin, orden og lydighed. Ordensreglerne skulle overholdes til punkt og prikke. Opsynet var klarøjet, og ofte, når man troede sig uset, kunne der godt stå en vagtpost bag et gardin eller i et hjørne af slotsgården. Vi skulle følges ad to og to, ikke engang hen til det nærliggende posthus måtte man gå alene. Der blev passet godt på de ca. 80 unge piger. Det kunne for mange være lidt svært at indordne sig i geledderne, men havde man først nemmet, hvor godt det er at følge lydighedens forskrifter, så mærkedes tvangen ikke, og arbejdsglæden voksede. En dag forløb således: Klokkeren 5½ om morgenen lød der bjældeklang i de lange korridorer foran sove-

værelserne i 2. etage, vi skulle stå op, og det helst med det samme, når bjældetonen var forstummet. Der var 6 eller 8 på et soveværelse, én af de ældste kaldtes »Stubenmutter« og førte opsynet. Hun skulle sørge for, at de alle kom op og var færdige i rette tid og melde, hvis nogen blev syge, og især tilse, at der var orden: Sengene redt, og alt på plads. Efter en times forløb kl. 6½ ringedes der igen, og alle stormede ned i spisesalen til morgenkaffen, den var i stueetagen ved siden af køkkenet. Kl. 5 minutter før 7 samledes alle i musiksalen til morgenandagt. Forstanderen oplæste en bibeltekst, og en salme før og efter blev sunget. Det var nærved, at denne fælles salmesang var det højtideligste, den samlede, og dagen var godt begyndt. Derefter fordelte vi os i de tre klasseværelser, og undervisningen tog sin begyndelse, efter to timer var der et lille frikvarter, hvor vi fik en skive rugbrød. På slaget 12 serveredes middagsmaden efter et bestemt ugeprogram, vi vidste, hvad der sattes på bordet, men altid var det veltillavet mad, og vor appetit var god. Også ved bordet var der en »Tischmutter« (vært), der førte tilsyn med dækning, og som læste bordbønnen. En lærerinde mødte op ved spisningen for at tilse, om der var orden og ro, og om gode manerer udvist. Efter endt undervisning om eftermiddagen var der tvungen gåtur i parken, vi gik i lange rækker med en leder i spidsen, om sommeren var der badning ved stranden. Tit var vejret regnfuldt, men vi skulle ud alligevel. Kl. 7 serveredes aftensmaden, det var rugbrød og sigtebrød med smør på – margarine kendtes ikke – og der til en stor kop te med sukker i. Om søndagen fik vi pålæg på rugbrødet. En enkelt gang fik vi pillede kartofler og ragout til, som vi kaldte »rødret«, den skulle snarere hedde brun ret. Det var ikke forbudt at få noget sendt hjemmefra, hver havde sit lille madskab, der kunne låses. Men i reglen brød man sig ikke om at få noget sendt, der var jo så en vis for-

pligtelse til at dele med andre, og det var jo uoverkommeligt.

I arbejdsværelserne på 1. sal havde man læsetime fra 6-7 og 8-9½, så skulle der være musestille. Forstanderinden frk. Emilie Nielsen førte overtilsynet dér og dukkede stilfærdigt op en gang hver aften, gik rundt om bordet og så efter, om vi bestilte noget, hvad vi altid gjorde. Kl. 9½ ringedes der igen til andagt, som holdtes skiftevis af de tre lærerinder. Frk. Emilie Niensens andagtstime og bøn er uforglemmelig. Hun var jo tillige religionslærerinde og altså meget vel forberedt. Havde hun læst bibelteksten, bad hun en bøn, hvori de grundtanker var flettet ind, som teksten indeholdt. Det var en nydelse at høre hende, og hun har sikkert haft evne og held til at påvirke hver eneste, der var nogenlunde modtagelig, i kristelig retning.

Klokken 10.20 skulle alle være i deres senge, og lærerinden frk. Sprengel, som boede på 2. sal ved siden af soveværelserne skulle »lyse af« dvs. gå til hver dør, åbne den og se efter, om alle var i seng. Da kunne det sommetider hænde, at en enkelt ikke havde fået alt tøjet af, men kun støvlerne og havde derfor skyndt sig at dække sig til med dynen, når revisionens trin hørtes på gangen, de trin, der var så vel kendt af alle, og når dørene åbnedes og lukkedes.

Alt gik som efter en snor. Alle elever var spændt så hårdt for med læsning, den krævede så helt og fuldt sin mand, så der var ikke tid til at dase og drive. Der hvilede et militært præg over denne kostskole, men billigt var det, kun en mark om dagen for alt, og tillige uddeltes der stipendier.

Den indestængte tilværelse gjorde, at vi rystedes godt sammen og lærte hinanden at kende. Venskaber stiftedes, og gensidig hjælpsomhed ved fagstudiet skortede det aldrig på. Alle dreves med og var flittige. Hvert halve år

afholdtes der en semestralprøve med stil og regning, men kun skriftlig, og hver måned fik vi en fridag til repetition, »Studentag« hed den. Om søndagen skulle vi alle møde i kirken, hvis vi var upasselige eller trætte, skulle vi før kirketid møde hos forstanderinde frk. Nielsen og undskyldte det og bede om at blive fritaget.

Daværende præst var vistnok dygtig nok, men meget monoton i sin udtale. Det var sådan, at det virkede søvndyssende på os trætte elever, der havde måttet anspænde vor hjerne hårdt de seks ugedage. Men i kirke skulle vi, det var sommetider, at man overhørte alt, fordi tankerne gik deres egne veje, især til hjemmet, noget, der har fulgt mig hele mit liv. Jeg længtes mest om søndagen, thi den er jo da Vorherres og hjemmets, især familiens, samlingsdag. De andre ugedage beherskede arbejdet tankerne. Og det var jo tyske prædikener, vi skulle høre, modersmålet, hjertets røst, lød ikke til os nordfra.

Iblandt en sådan skare unge piger fra hele Tyskland havde man rig lejlighed til at gøre studier, man blev virkelig menneskekender. Naturligvis kendte man sine egne klassekammerater bedst. Man vidste nøje, hvem der sad inde med kløgt, begavelse eller blot lærenemhed. I klassen var der valgt en Ældste, som tilkaldtes af lærerkollegiet. Det skal siges, at sammenholdet var godt, der var hverken klikevæsen eller sladder. Vi stræbte alle mod det samme mål, at få en pæn eksamen. Vi, fra danske hjem, blev kaldt »die Däninnen«, men vi blev respekteret, skønt det jo det 1. år godt kunne knibe lidt med sprogfærdigheden, et fænomen, der også viste sig blandt dem fra Angel, de var vant til at tale plattysk og tog det ikke så nøje med præpositionerne. Man betragtede det som en stor fordel at kunne beherske to sprog helt.

Fra lærerstaben vil jeg nærmere omtale forstanderinden frk. Emilie Nielsen. Hun stod for os alle, ja for alle årgange, som et sandt ideal af en lærerinde, både i sit ydre

og indre menneske. En skøn skikkelse havde hun, skønt ikke ret høj. Men når hun færdedes gennem de lange korridorer, med sine bøger under armen og drejede ind i et klasseværelse, var der en ejendommelig fred og ynde udbredt over hendes skikkelse, mødte vi hende dér, bøjede vi vort hoved ærbødigt hilsende, skønt vi måske havde haft en time med hende om morgenen. Det var skik at hilse på denne måde, ingen måtte neje, hvad de fleste af os var glade for, da vi ikke var bøjelige (og måske heller ikke føjelige) nok i knæene dertil.

Hendes smukke alvorlige ansigtsudtryk forhøjedes af et kraftigt kastaniebrunt hår, sat op i tykke fletninger. Det var en nydelse at se hende træde op på kathederet og kaste blikket ud over klassen, som ville hendes milde øjne forkynde, at nu fortsætter vi glade, hvor vi standsede i går! Der var en højhed og fribårenhed, udbredt over hendes måde at tale og bevæge sig på. Ja, endogså hendes hænder kunne man ikke undlade at betragte, især når hun forklarede noget og hævede og lukkede hånden, der var kraft i den hånd, de brede spadeformede fingre meldte om energi: Hun ville foregå de unge vordende lærerinder med flid og udholdenhed, der var intet tilbagetog, altid kun fremad og opad. Hun talte ikke derom, hun prædikede og formanede ikke, hun levede som en foregangskvinde, der var værd at huske og tage til forbillede. Aldrig har jeg hørt hende sige et vredt eller bebrejdende ord. Var man dårlig forberedt eller tankefraværende, spurgte hun én for at vække én. Og gik det rent galt med svaret, så hun på én med kolde øjne, vi kaldte dem »fiskeøjne«, gik det godt, lyste hendes blik af mildhed. Hendes sprog og stemmeføring var mesterlig, og altid var hun vel forberedt. Hendes fag var fransk og religion. Det sidste fag var bibeltimer, dybere og indholdsrigere end nogen præst kunne præstere. Altid var hun grebet af sit emne uden dog at forfalde til sødladenhed. I det 1. år fik

*Frk. Emilie Nielsen,
forstanderinde ved se-
miniariet i Augusten-
borg 1878-1910.
(Foto: H. Kriegsmann,
Flensborg).*

vi det gamle testamente gennemgået, i det 2. det nye, meget indgående om forsoningslæren, i det 3. læreår kirkens historie. Direktør Eckert gennemgik Luthers katekismus og tyve salmer og deres digtere med os og senere pædagogik, men dette var nærmest en skuffelse, ingen regnede hans forklaring, vi var for godt vant hos frk. Nielsen. Hvad hun havde gennemgået med os i en time, kunne vi nedskrive efter hukommelsen om aftenen.

Fromhed og ædelt hjertelag strålede ud fra hendes ansigt, alle kunne lide hende, hun har sikkert aldrig haft fjender. Hendes håndskrift var en ejendommelig smuk og kraftig gotisk skrift, formfuldendt med snørkler og sving på de store forbogstaver.

På ringfingeren glimtede en slidt ægtering, det er mu-

ligt, at det har været hendes moders, der var gået i arv til hende. Men for resten blev der fortalt, at hun som pur ung havde været forlovet med en tysk officer, han skulle være falden i krigen med Frankrig 1870. Sandt nok er det, at hun engang skulle vikariere i historie for en syg lærer, og i vor klasse var vi netop nået til den fransk-tyske krig. Hun mødte som sædvanlig vel forberedt og gav os en gribende skildring af slagene, især det ved Gravelotte. Vi lyttede alle spændt og bemærkede, at der glimtede en tåre i hendes øje. Vi tænkte vort derved, måske hendes ven havde fundet heltedøden dér, hvem véd? Måske denne sorg havde fået en streng til at dirre i hendes indre, så hun bestandig blev den fintfølende og dybt-tænkende leder for ungdomsskarerne. Det må siges, at det var en stor lykke for seminariet at få gavn af hendes udmærkede evner og rige anlæg.

Den ansvarsfulde stilling og måske endnu mere den grundige og ret opslidende gerning tog hårdt på hende. Hørelsen svækkedes, og gangen blev usikker, tit måtte hun lægge sig til sengs, da hun nåede 60-års alderen og fik titlen overlærerinde. Hun og lærerinde frk. Tagholm havde troligt samarbejdet en lang række år. De besluttede at bygge en villa og blive sammen til døden skilte dem. Det skete også. Frk. Emilie Nielsen oplevede kun et par år efter at hun var pensioneret 64 år gammel. Frk. Tagholm levede til efter genforeningen. De ligger begge begravet på kirkegården i Augustenborg. Jeg har flere gange besøgt frk. Emilie Niensens grav, hun døde i 1910. Vi, hendes elever, fik rejst et stort sort marmorkors på graven med inskription Johs. 4,14 om »det livsens vand, der kan blive en kilde, som opvælder til evig tid«. Graven er smukt vedligeholdt, helt dækket med vedbend. Hun var født i Glückstadt, og hendes støv gemmes nu i dansk jord. Stod jeg dér og mindedes hende, var det tanken om en kvindes store gerning ved skolen, den kan i sandhed

sætte spor, når den er ægte, ja i flere slægtled. Hun var en god sædemand for Gud og iblandt mennesker, det skal slås fast.

Slottet i Augustenborg er omgivet er en meget smuk park med alle slags træer: Elm, lind, ahorn, bøg, birk, eg og lærketræer. I midten er der en stor eng, rundt omkring den er der gange ned til stranden, gennem lysning i parken kan man fra slotsvinduerne se fjorden. Man beundrer denne parks skønhed og sender tanken et hundrede år tilbage i tiden, da der vel nærmest var hertugelig have med smukke blomsterbede. Et sted står der et stort bøgetræ, efter hvad der fortælles, skal vor store eventyrdigter havde siddet under dette træ og påbegyndt sangen: »I Danmark er jeg født«. Det fortæltes blandt de tyske elever dengang, og en dag spurgte flere mig, om jeg kunne synge den sang. »Ja«, svarede jeg, »men vel ikke hernede, det går nok ikke«. De danske elever så meget betænkelige ud, de tyske råbte i kor: »Jo, vi vil høre den!« Jeg gik ind under bøgens krone og sang 1. vers. De klappede, skønt de ikke forstod teksten. Jeg spillede ofte danske melodier på min violin uden at synge dertil, ofte bad mine stuefæller mig spille for dem. Den nævnte dag hentede de mig ind på stue nr. 1, den var beliggende over direktørens lejlighed. Da de så dér bad mig synge og spille verset af H.C.A. en gang til, gjorde jeg det, men næste dag kom der bud op til stuens »mor« om, at der ikke måtte synges danske, kun tyske melodier. Hvert år, når en klasse havde endt studierne og taget eksamen, holdtes der en afskedsfest med kaffedrikning og lidt underholdning. Og ligeledes, når der var gået den halve studietid, holdtes der »bjergfest«. Hver klasse bestemte selv, når der skulle festes, det var en hemmelighed indtil den dag, hele klassen mødte i søndagstøj og med en sløjfe, ens for alle heftet på brystet. Ved morgenkaffen blev der stor lykønskning og i klassen var lærerne lutter

smil og elskværdighed, undervisningen fik præg af fri og fornøjelig underholdning, hvad der ellers var meget sjældent. Der var anskaffet et og samme mindetegn (en lille erindring). Vor klasse (13. årgang) havde bestemt sig for Thorvaldsens Kristus i miniature selvfølgelig, og opsat på en lille sort træsokkel, hvorpå der var anbragt et nikkelbånd med datoen og klassens fælles løsen: 23. salme: »Herren er min hyrde«. Jeg var ikke lidet stolt af, at min berømte landsmand Thorvaldsen således blev hædret, og løsenet har alle dage for mig været en ledestjerne, den 23. salme lod jeg børnene lære udenad. Om aftenen var der kaffebord, alle lærerne var tilstede med klassen alene. De talte og underholdt sig så pænt med os, den stramme disciplin var lagt til side, de var frie mennesker som vi andre. Denne utvungne måde glædede os alle.

Det 3. læreår var det bedste, og interessanteste, thi da kom oplæringen til praktisk skolegerning, og den var aldeles fortrinlig, og mange, som ikke særlig havde udmærket sig ved teoretisk læsning, kom nu tit i forgrunden ved, at det viste sig, at de havde undervisningstalant, de kunne lære fra sig, og det var hovedsagen, thi bøgerne leverede i alle fald stoffet, såfremt den flittige lærer ville gøre levende brug deraf.

Vi skulle i det år have undervist i alle fag. Der var fagfordeling hvert kvartal. Frk. Tagholm var »Ordinararius«, hun gik fra klasse til klasse og hørte på os, tit stod hun ude på gangen og lyttede. Om lørdagen afleverede hun så sin kritik og rettede, hvad der var galt. Det kunne undertiden lyde hårdt at få et forkert rettet spørgsmål serveret fra frk. Tagholms lommebog, men korrekt skulle alting være. Tit syntes vi, det blev til pindehuggeri, senere forstod vi, at det var en fortrinlig vejledning for os, når vi skulle stå på egne ben.

Jeg ser med glæde tilbage på studietiden ved det tyske seminarium. Vi fik en uddannelse der var grundig og god,

og som kunne føre til et livsmål og en livsgerning. Der gaves os et solidt overblik over opdragelseshistorien og folkenes vandring over jorden som slægternes kæde, hvoraf jeg selv skulle være et led og med mine evners og kræfters trofaste indsats bidrage mit til udviklingen. De mange forskellige mennesker, man lærte at kende, gav rig afveksling i ensformigheden, som kunne indsnige sig i sindet, især i den mørke tid, og bidrog altid til at højne livsglæden og munterheden inden for murerne.

Årstidernes skiften i naturen oplevede vi med den vidunderlige livsfølelse, der kan huses i et ungt og varmt menneskebryst.

I de mørke og korte dage skulle vi ud i parken en tur, og selv om tærnes nøgne grene slog smæld mod hinanden, og vejene var opblødte, da strøg der os et frisk pust i møde fra fjorden, og en smule grønt vedbend, mos og lav fandt vi altid og bragte det med hjem til at smykke arbejdsværelset med. Og midt i den tid kom julen med hjemrejse til far og mor. De fra Sydtyskland måtte fejre jul på seminariet, de blev næsten helt forkælet, så godt havde de det. For os fra Nordslesvig var det en ubeskrivelig fryd at rejse hjem til jul, bort fra pligt og tvang til hjemmets frihed og dejlige juleglæde. Før afrejsen holdtes der juletræ for øvelsesskolens børn og os alle. Det gjaldt flerstemmig sang og juletale. Gik det mod foråret, kunne opmærksomheden i klassen stundom brydes ved, at stære og musvitter kvidrede uden for vinduerne, foråret var i luften og i vore tanker, men meget skulle indprentes, inden sommeren gæstede den smukke egn. Lægselen efter at nå målet og slippes ud til friheden kunne for et øjeblik tage sindet fangen.

Den 21. februar 1892 fyldte jeg mit 21. år og modtog derfor nogle dage i forvejen en på tysk affattet myndighedserklæring fra amtsretten i Haderslev, og der meddeltes at der stod en lille arvesum til mig efter min afdøde

moder. Jeg følte mig både stolt og glad, de penge var virkelig nu mine, selv om det kun var lidt, og nu skulle jeg snart gå ud til en gerning.

Dette sidste kom, før jeg havde tænkt mig det. En dag sidst i januar, midt i en historietime, trådte forstander Eckert ind i klassen med et folieark i hånden og oplæste, at der var to lærerindepladser ledige, ved hvilke der krævedes, at ansøgerinderne skulle kunne dansk. Den ene var på Als ved Oksbøl skole i nærheden af Nordborg, den anden plads på Sundeved i Avnbøl, Ullerup sogn, tæt ved Gråsten.

Forstanderen henvendte sig først til mig med de ord: Sie können ja dänisch! Jo, det kunne jeg, han bad mig søge Avnbøl, og pladsen i Oksbøl søgtes af min gode kammerat Anna Iversen fra Møgeltønder, som også fik den. Den 10. februar, en dato, der senere hen kom til at få historisk betydning for mig, kom forstander Eckert igen ind i klassen og overrakte mig og frk. Iversen hver et brev med svar på vor ansøgning, vi var begge kaldet. Således blev vi to med dansk modersmål de første i klassen, der havde fået embede. Det var sket på anbefaling fra seminariet, vi ville sikkert kunne bestå eksamen og, som det håbedes, blive kvalificeret.

Vi nåede ind i marts måned, og eksamenslæsningen tog fart. I april kom påskeferien, den benyttedes udelukkende til repetition. Kirkegangen skulle jo først besørges, og så imellem måltiderne blev der læst, så det forslog noget. Jeg og en kammerat havde slået os ned i gymnastiksalen. Solen skinnede ind til os gennem de mange vinduer, så der var lunt. Vi gik op og ned ad gulvet, hver med en bog i hånden, det var tysk historie, vi to havde slået os sammen om, hvad den ene ikke kunne huske, kunne den anden måske i en fart oplyse om, således at vi ikke behøvede at slå efter i bogen. Andre fag repeterede man måske med en anden kammerat. I stuerne og på

*Anna Iversen fra
Møgeltønder, lærerinde
i Oksbøl på Als.
(Foto: P. Christensen,
Sønderborg).*

gangene var der en summen og småsnakken, der forsløg noget. Opsynet holdt også ferie, vi kunne gøre, som vi selv fandt for godt, thi nu skulle den forestående eksamen nok holde os i tømme.

Eksamensdagen var fastsat til den 24. maj for den skriftlige dels vedkommende. Natten før sov man uroligt og vågnede man, var det, som lå der et bjerg foran én, som man umuligt kunne bestige, hvordan nå igennem dagens vanskeligheder? Kun med Guds hjælp, vor flid havde været god nok, men hukommelsen kunne svigte! Inde i den store spisesal blev vi placeret ved de lange borde, så langt fra hinanden, at vi ikke kunne læse, hvad den nærmeste skrev. Der var ingen fare for det, vi var i

den grad vænnet til orden og lydighed, at vi ikke ville gøre os så ringe at begå snyderi. Det første var den tyske stil. Vi havde fire timer til udarbejdelsen. Emnet var en aforisme af Schiller: »Dass sie die Perle trägt, das macht die Muschel krank. Dem Himmel sag für Schmerz, der dich veredelt, dank!« Teksten passede mig godt. Jeg havde hele mit liv været overbevist om, at i lidelsen ligger opgangen for os mennesker, historien viser det, og mennesker, der fik tømme lidelsens bæger, stadfæstede det, folkeslagenes historie og levnedsløb var altid omskiftelig, med nederlag og opgang.

Der blev afholdt skriftlig prøve i næsten alle fag, end også i fysik. Derefter varede den mundtlige prøve i tre dage som også omfattede den praktiske undervisningsprøve. I religion var Slesvigs biskop Kaftan til stede. Dimissionen afholdtes i festsalen (aulaen). Gehejmeråd Schneider var atter til stede og holdt en smuk afskedstale til os med formaning om at være tro i vort kald, når vi nu trådte ud i livet. Den dag glemmer man aldrig. Man var så glad og lettet, at man næsten ikke vidste, hvor man skulle gå hen med sig selv, thi læretiden og sliddet var endt.

Vejret var strålende, næste dag måtte enhver drage til sit, bort fra de snærende bånd, som den tyske læreanstalt havde omspundet os med. Men vemod blandede sig med glæden, thi afskedens smerte skulle overstås, man havde indlevet sig fast med hinanden, kammeratskabet var ikke et tomt ord: »En fløj til vest og én til øst: farvel, farvel! foruden trøst« (Chr. Winther). Vi følte, at skønt afstamning og sprog var forskellige, så var der så meget, der bandt os klassefæller sammen. Det fælles menneskelige var hovedsagen, det bør det altid være, fordi det er grundlaget for næstekærligheden.

Avnbøl – kan De tale dansk?

Som sædvanlig ved en ferie kørte de lange charabancer ind på slotspladsen for at befordre os dimittender til Sønderborg. Dette var altså sidste gang, vi skulle ikke vende tilbage og samles igen. De fra Sydtyskland fik vi vel næppe at se mere. Der blandede sig stærk vemod i det farvel, vi sagde til hinanden. Men ingen sentimentalitet, sagde én eller anden, vi gik jo ind til en gerning. Andre mente, at en fængselsdør var sprunget op, og nu boltrede vi os i frihedens solskin. De fleste af de 26 skulle med damper til Flensborg og derfra med toget sydpå, nogle få med damper til Aabenraa, blandt dem var jeg, men ikke denne gang. Jeg havde jo fået embede i Avnbøl på Sundved, og der var indgået en skrivelse til mig under eksamen, at jeg den 3. juni kl. 3 ville blive afhentet med vogn fra Avnbøl, der ville holde hos købmand Knarhøj i Sønderborg. Min kommode, sengetøj og kurvekuffert var altså adresseret dertil og sendt med bagagevogn til Sønderborg.

Efter at jeg havde fået taget hjertelig afsked med kammeraterne ved dampskibsbroen, begav jeg mig til fods hen til Knarhøjs. Da jeg kom ind på gårdspladsen, så jeg straks en mand holde vagt ved et køretøj, og jeg opdagede min kommode, som allerede var læsset på vognen. Jeg trådte nærmere, så på kusken og spurgte på tysk (vi måtte jo ikke tale dansk i Sønderborg), om den vogn skulle afhente mig til Avnbøl, jeg var nemlig den ny lærerinde. Han nikkede stumt, og med en håndbevægelse tilkendegav han, at jeg kunne stige på vognen. Det var en fladvogn, og den var høj, så det var ikke så helt let, men vi blev så placeret i agestolen ved siden af hinanden. Han rakte mig, ligeledes tavs, et dejligt hjemmævvet vogn-tæppe, greb så piskan og sagde hyp.

Jeg var også tavs, hvad afskeden med de tyske damer havde bevirket, men jeg tænkte, den kusk er måske en tjenestekarl, der forstår, at han ikke må være alt for underholdende, når han kører. Eller er han måske vred? I tavshed kørte vi over broen og videre op mod den historiske plet Dybbøl. Jeg faldt i dybe tanker: Danmarks Thermopylæ, var det ikke den sammenligning, en dansk mand engang havde brugt? Pludselig udbrød jeg på dansk: »Er der endnu langt til Avnbøl?« Han vendte sig mod mig og så aldeles betuttet ud og udbrød: »Kan Sie dansken spræken?« – »Ja sandelig kan jeg det, jeg taler jo dansk til Dem«, jeg måtte le hjerteligt. »Nu er vi uden for bygrænsen og langt borte fra det tyske seminarium, nu kan jeg få løsnet tungebåndet på dansk.« Da var der næsten ingen måde med hans veltalenhed. Han var medlem af skoleforstanderskabet og gårdejer i Avnbøl, hvor alle talte dansk, men hvem kunne vide, hvad slags sindelag den nye lærerinde havde, og om hun kunne tale vort sprog,

Hans ansigt lyste af fryd: Det var rigtignok rart at få en frøken, der kunne tale med vore børn og med os forældre. Jeg kunne forstå, at jeg ville blive hilst velkommen blandt Avnbøls befolkning. Vi kørte gennem byerne Ragebøl, Stenderup og Sottrup og ad en vej op ad en bakke, hvorfra man havde en henrivende udsigt op til kirken i Ullerup og til venstre ud over Avnbøl by. Jeg blev grebet af en stærk glædesfølelse: Hvor var her dog smukt, jeg drog nok ind til min lykke i dag! En svulmende livsglæde fyldte min sjæl, de grønne hegn, buske og blomster hilste mig velkommen, syntes jeg, skønne gårde og veldyrkede marker hvorhen jeg så! Her var jeg midt iblandt mit folk, her kunne der øves en gerning, en rigtig gerning. Ja, vist kunne der det! Ak, et suk brød frem: Herre, vor Gud, lad en gerning lykkes!

Mens vi kørte fra Sønderbog til Avnbøl, en strækning

på 10 km, havde jeg af manden fået en del oplysninger om Avnbøl by. Først spurgte jeg, hvordan førstelæreren var. Han svarede, at han var dygtig, når han var arbejdsklar. Jeg vidste ikke, hvad han mente med dette udtryk, det betød måske hvad tyskerne kaldte »arbeitsfähig«. Jeg så noget spørgende på ham, og han nikkede betydningsfuldt, med lav stemme sagde han: »Ja, ser De, frøken, han har for år tilbage været meget syg af tyfus, og siden da plages han af »rusdjævelen«, og så bliver det kun til lidt med hans skole.« Jeg studsede, det var jo en sørgelig oplysning. Vi kørte gennem Avnbøl-østen og kunne derfra se den vestlige del, der samlede sig omkring møllen og kroen, og dér var man i færd med at rejse et nyt andelsmejeri. Mellem disse to bydele lå skolen, og et stykke derfra hovedgården Avnbølgaard. Der var i 1892 ialt 23 gårde og en del landbolssteder i byen. Snart holdt vi ved skolen, og førstelæreren kom ud af døren og hilste velkommen. Han var en smuk mand med kulsort hår og skæg, men med noget bleg ansigtsfarve. Han talte dansk, tænkte vist i det hele taget ikke nærmere over, at det var pålagt lærerne at tale tysk indbyrdes. Jeg var glad ved det, og vi har aldrig talt tysk med hinanden. Jeg kom så ind til lærerfamilien, den var stor og med udsigt til, at den ville blive forøget, hvad den da også blev et par uger senere. Derefter blev jeg ført op på et stort loft og fik min bolig anvist. Det var to små værelser med et lille smalt vindue i hvert, men med en herlig udsigt over havens træer. På en plæne i midten stod der en større blågran, som mit øje straks fæstede sig ved. Det var henad aften, den 3. juni, solen stod endnu højt på himlen, og jeg skulle jo nu tænke lidt over, hvordan jeg ville indrette mit lille hjem. Næste dag var det pinselørdag, da ville jeg rejse hjem og fejre pinse, thi en hel uges pinseferie var tilstået mig.

Jeg gik tidligt i seng, det kunne nok tiltrænges efter de anstrengende eksamensdage og sov naturligvis straks.

Men hen på natten vågnede jeg ved at høre sang og tale og hurraråb, og der dansedes også. Jeg tænkte, det må da være livsglade mennesker, jeg er kommet iblandt. Næste morgen fik jeg at vide, at der havde været stort fødselsdagsgilde hos min genbo, bagerens, lige over for skolen. Konen fyldte 30 år, og dagen skulle fejres med et lystigt selskab. Jeg blev snart godt kendt hos bagerens og kom der meget.

Næste dag var vejret henrivende, jeg skulle med damper fra Ballebro ved Allsund til Aabenraa, omtrent 1 mil at gå var der, gennem to byer Ullerup og Blans. Da jeg ikke kendte vejen, ledsagede læreren mig derhen. Det var en henrivende morgenvandring, dugdråberne skinnede fra blomst og blad, hegnene i Sundeved var så tætte og høje, og markerne så veldyrkede. Det sidste stykke gik vi ad en smal fodsti langs med stranden på en høj

skrænt. Deroppe fra kunne man se over sundet til Als, og ud derfra, ved Hardeshøj, styrede damperen, som jeg skulle om bord på, til Aabenraa, hvorfra jeg tog med tog til Haderslev.

Hvor var jeg glad! Nu rejste jeg hjem, alt læseslid var endt. Min fader og broder tog imod mig på banegården i Haderslev, de lykønskede hjerteligt og spurgte ud og snakkede, mens vi kørte hjem til skolen i Starup. Næste dag, pinsedag, i kirke, og derefter naboer og venners besøg de følgende dage. Sikkert er det gået mine klassefæller, som jeg havde sagt farvel til, som det gik mig, at de følte sig gennemstrømmet af en levende glædesfølelse. Man følte sig fri og glad, som digteren Aksel Juel har udtrykt så rigtigt i et vers: Glæden for slet ingenting, ikke for noget, du kan eller vil, glæden for intet, og glæden for alt, glæden, fordi du er til.

Næste dag i pinsen havde jeg et ungdomsgilde af skolekammerater. Vi legede, som da vi gik i skole, på legepladsen og senere i havens gange. Jeg måtte sammenligne disse unge med dem i Rinkenæs og syntes, at de ikke hengav sig så friskt og naturligt i legen dér i Starup som dem i Sundeved. Nogle af de ældste havde allerede været i prøjsisk soldatertjeneste og lært stram disciplin, mon det stammede derfra? Eller var det mig selv, der var gledet ud af laget og blevet gammelklog?

En dag skulle jeg jo da med mine forældre til Haderslev for at købe lidt møbler. Det blev til fire rørstole, en kurvestol, et klædeskab og lidt køkkenudstyr. Tillige det højst nødvendige petroleumsapparat og et skabbord, som det kunne stå på. Kaffe og the skulle jeg jo da selv lave, middagsmaden kunne jeg få hos førstelærens. Efter endt pinseferie rejste jeg til Avnbøl for at blive indsat i mit embede. Da jeg trådte ind i min lejlighed, opdagede jeg, at vinduet stod åbent i stuen, og jeg kunne se, at det havde stået åbent de otte dage, jeg havde været bortrejst.

Heldigvis havde vejret været godt, så der var ingen skade sket. Men hvad sker? En svale på lette vinger og ufortrødent ind gennem åbningen og op over vinduet under loftet, nej se, dér var påbegyndt bygning af en rede. Da jeg pludselig rørte mig, fløj fuglen skyndsomt ud igen. Nå, tænkte jeg, dette er sikkert et godt varsel, thi, »hvor en svale bygger, kommer held«, synger vi jo.

Atter fyldtes mit sind med en sand lykkefølelse – med Guds hjælp skulle det nok gå mig godt!

Søndagen forløb i ro, om mandagen, den 13. juni, skulle jeg indsættes i embedet. Der var to præster i Ullerup, førstepæsten med det fine navn Wilhelm Eichbaum Lange, dr.theol., som var født i Aabenraa af slesvig-holstensk og dengang tysk slægt, og andenpræsten Simon Simonsen, født i Haderslev, som havde sognets skoler under sig og derfor skulle han komme og indsætte mig. Jeg kendte ham fra mit ophold i Rinkenæs præstegård, nu mødtes vi igen, han som min foresatte, og nu skulle vi tale tysk med hinanden, det var jo lov. Men da han om morgenen kl. 9 kom til stede i klassen hilste han mig goddag på dansk og ønskede, at jeg skulle begynde med sang og bøn og en dansk religionstime. Det ville jeg gerne. Af protokollen kunne jeg se, at der var begyndt med det gamle testamente, og skabelsen og syndefaldet var gennemgået. Jeg fortalte så om Kain og Abel og henviste til det 5. bud. Børnene lyttede godt, der var 42, de sad seks på hver af de lange bænke. Derefter skulle jeg tale med børnene på tysk om et billede, det gik helt pænt. Præsten holdt en lille tale til mig på tysk, hilste på børnene, og ønskede mig god og lykkelig virksomhed! Til førstelæreren havde han sagt, at den nye lærerinde så frisk og frejdig ud, det skulle nok gå godt.

Trådte man ind i prøjsisk statsskoles tjeneste, var det første, at man aflagde eden til den tyske kejser. Man havde end ikke lov til at tale til klassen før man var

Christine Plov 1892.

beediget. I dette tilfælde undskyldte præsten sig med, at han ikke havde haft bogen ved hånden, hvor den forekrevne edsformular fandtes, den opbevarede hos pastor Lange i arkivet. Edsaflæggelsen blev fastsat til om onsdagen den 15. juni, om jeg da ville møde klokken 3 på hans kontor, det skulle jeg naturligvis nok efterkomme, thi ulovligheden, der var begået, var ikke jeg, men præsten skyld i. Jeg mødte selvfølgelig præcis hos præsten i hans studereværelse til den højtidelige handling. Men heller ikke om onsdagen havde præsten skaffet sig bogen, han var nemlig en stærkt optaget mand med mange udenoms interesser, især rejser. Han var tillige militærpræst i Sønderborg, og hans økonomiske forhold bragte ham tit i

vanskeligheder, men prædike på et smukt dansk kunne han, der var en god kirkegang.

Han beklagede, at bogen ikke endnu var hentet hos pastor Lange og bad mig, om jeg ikke kunne spadsere det kvarters vej til den anden præstegård og hente encyclopædien, således hed bogen, hvad der betød cirkulærebogen. Han spurgte, om jeg kunne huske dette navn (jeg følte det, som han ville underkaste mig en hukommelsesprøve) og sagde straks ja, jeg skulle nok hente bogen. Han svarede: Så kan pastor Lange og hans damer se Dem med det samme. Det skulle altså med det samme være selvpræsentation. Det kom jeg nok over, men huske bogens navn var værre, jeg havde aldrig hørt dette før, og jeg ville nødig bede præsten om at notere det på en seddel. Jeg tvang mig selv til hele vejen at sige encyclopædi (jeg syntes, det lignede sådant noget som »en side klaps«) og nåede dermed snart præstegården. Pastor Lange var en meget smuk gammel præst, hvidt hår, og skæg i krans om hagen, han havde en vis lighed med gamle Hartmann ved Fruekirke, han talte med Aabenraa-dialekt og var meget ligefrem og djærv – ja, næsten drastisk i sit væsen. Damerne var hans datter frk. Lange og frk. Kirstine Lorentzen, som var degnens datter i Ullerup og var husjomfru gennem mange år i præstegården. Præstefruen var forlængst død. Jeg blev godt modtaget og lidt forsigtigt nævnede jeg bogens navn. Pastor Lange smilede og sagde: »Kan De virkelig huske en så forbistret titel? Skal vi så oversætte det til formularbog!« Han præsenterede mig for damerne, og de var venlige. Jeg slap altså godt fra det besøg og vandrede op til »Kappellaniet«, sådan kaldte man andenpræstens bolig.

Pastor Simonsen tog den famøse bog og slog op på sidetallet, indstregede halv snes linier og bad mig læse indholdet af dem med eftertanke. Det var edsformularen

om, at jeg ville være Hans Majestæt, kejser af Tyskland og konge af Prøjsen, Wilhelm den Anden tro og lydige og følge og efterkomme de af ham givne forskrifter i alle måder, så sandt hjælpe mig Gud! Jeg kom til at ryste, og han bad mig stå op og række tre fingre i vejret og læse edsformularen ganske langsomt op for ham, det tog vel tre minutter, men det var strengt. Derefter rakte præsten mig et tomt ark papir og bad mig skrive mit navn nederst på siden. »Jeg skriver så hele edsformularen øverst og sender det ind til skoleinspektøren og derfra indgår det til regeringen i Slesvig,« føjede han til. Dermed var denne højtidelige akt overstået, og jeg kunne gå hjem til min lille snævre bnlige i Avnbøl igen. Aflagt en ed, det var næsten mere end min tanke kunne rumme. Jeg følte mig så lille og svag, ja, fyldt med en sær ængstelse. Jeg turde ikke sige noget til et menneske derom, men forblev i enrum helt til natten brød frem.

I det danske Sønderjylland var der de fleste steder et større eller mindre svælg befæstet mellem skole og hjem. Også til præstegården var der lang vej, hvis præsterne gav sig af med politik. Fortyskning fra præster og lærere betragtedes som en vederstyggelighed, der gengældtes med ringeagt. Sådanne tysksindede embedsmænd kunne få lov til at sidde ene og skøtte sig selv. Men hændte det, at der kom en af befolkningens egne, en dansksindet lærer, så var der ingen måde med, som man påskønnede ham. Han måtte på en måde tjene to herrer: Skolens overtilsyn og dertil de danske hjem i egnen. Dette var ingenlunde let, der skulle fin forståelse til. I skolen retfærdighed over for alle børn, og i hjemmene sympatisk imødekommen og bramfri og jævn omgangstone. Der er mange sunde og gode veje uden om de strenge lovparagraffer. Og i sådanne forhold ligger man, som man reder, et venligt og forstående ord bygger bro og er som en

blomst, der rækkes fra skole til hjem. Politisk propaganda var som en dræbende gift, der kun tjente til at ødelægge ethvert samarbejde.

Et var at passe sin gerning godt, et andet at leve sit liv som en fornuftig privatmand blandt den befolkning, han var sat til at betjene som embedsmand.

Der skete mange overgreb fra regeringens side, kampen mod modersmålet var hård. I 1888 var det danske blevet udryddet af skolen, kun lidt dansk religion, der atter skulle oversættes og terpes igennem på tysk. Børnesprog kaldtes »kartoffeldansk«, der af tyskerne foragtedes og skulle fortrænges. Det syntes fint at være tysk og kunne tale tysk. Men det var allsammen kun overflade hos den erobrede befolkning, ånd og livsvarme fandtes dér, hvor man bevarede og værnede arven fra fædrene i danskheden. De dygtige elever lærte sikkert en hel mængde tysk, i hvert fald et stort gloseforråd, men ellers skred det kun småt fremad med fortyskningen, hjemmene var selvfølgelig de stærkeste, og hjemmet var i pagt med det sande menneskelige. Magtbudende, der kom fra tid til anden, ophidsede sindene og bevirkede det modsatte af det tilsigtede. I frimenighedskredse i Sundeved fik man først i halvfemserne sat et dansk skolearbejde i gang ved at fæste en vandrelærerinde, som opholdt sig en månedstid i hvert hjem i kredsene, hvor så en flok børn blev undervist i dansk og historie. Lærerinden hed frk. Henriette Gubi fra Bevtøft, der gjorde et udmærket og rigt påskønnet arbejde i Stenderup og Nybøl. Men myndighederne fik det snart at vide og bedømte det strengt, nærmest som en slags ophidselse og modarbejdelse af skolens ånd og diciplin. De øvede snart et sådant tryk og uvilje mod den danske lærerinde, at hun måtte fortrække til sin hjemegn igen. Snart blev al privatundervisning forbudt, idet regeringen bestemte, at den skulle anmeldes og tillades af de præster, der fungerede som lokalsko-

leinspektør. Henriette Gubi, der skrev til danske aviser om modersmålets stilling og hjemmenes hellige og ukrænkelige ret til at undervise deres børn i dansk, mistede sin gerning, hvad hun tog sig så nær, at hun blev syg og døde halvandet år efter på Gram sygehus. Hendes vækkende opråb til mødrene om at værne og fremme modersmålet fik den største betydning, især i Sundeved, hvor hun havde virket. Efter den tid var Skoleforeningen blevet stiftet og derved muliggjordes det, at ubemidlede folks børn kunne komme på danske efterskoler og højskole, hvorhen gårdmandsbørnene forlængst var draget i stort tal. I de følgende år var der stor national opgang overalt i Nordslesvig. Det var en fryd at se og høre disse unge, der vendte hjem fra højskolerne.

Godt begyndt er halvt fuldendt

Det var min mening at besøge hjemmene i Avnbøl hurtigst muligt, men der skulle jo både tid og kræfter til, så det trak noget ud. Skolen lagde stærkt beslag på mig, og jeg trængte til at få læsetræthed og eksamenssliddet rystet ud af sind og nerver. Det bedste var derfor at færdes ude i naturen. Sommeren i 1892 var herlig med smukt sommervejr og efterfølgende god høst. Jeg undersøgte på lange vandringer den rige og smukke egn, snart ad de med levende hegn afgrænsede smalle veje, og snart ad de talrige markstier, hvorfra man kunne skyde genvej til en anden by. Og omkring ved husene traf man jo folk, som man faldt i snak med. Jeg spurgte mig frem hos førstelæreren, hvad de forskellige steder hed, og hvem markerne tilhørte. Dengang var hjemstavns læren kommet stærkt i forgrunden og betragtedes som et vigtigt skolefag, grundlæggende både for geografi og historie.

Lærer Popp delte interesse med mig hvad dette angik og ledsagede mig hen til de steder, jeg ikke selv kunne finde. Således var der i Avnbøløsten en smuk lille sø, der hed Lundsøen, hvor der var fuldt med åkander, de smukke gule blomster gyngede i mængde på det mørke vands overflade, og et utal af de store runde blade omgav det. Jeg havde aldrig før set den blomst og blev helt betaget af det skønne syn, men plukke nogle kunne vi ikke, så behøvedes der en båd dertil, thi de sad for langt fra stranden.

I grøfterne og på engene var der fuldt af glemmigej, og i de tætte tjørnehegn var der et væld af vilde roser og kaprifolier ind imellem hassel og slåenbær. Ved husene foran og rundt om dem var der de skønneste haver i velholdt stand. Huse og gårde blev pyntet op hvert forår med kalkning og maling på bindingsværket, hvis det var gamle huse. Stråtagene vedligeholdtes fint. Overalt i Sundeved sås tagryttere på mønningen, som kaldtes »var-træ« til at »vare« tangbelægningen. Jeg syntes tit, at jeg aldrig før havde set mage til akkuratesse omkring husene.

En af de første søndage opfordrede lærer Popp mig til at gæste Peder Ludvigsen og hustru Anna Marie, det var, sagde han, et af de førende hjem både i byen og egnen. De havde en stor børneflokk. Man havde fortalt mig, at fru Ludvigsen var god og interessant at tale med. Hun havde været på Vældegaard kvindeskole, samt opholdt sig i København, men da hendes søster, der var Peder Ludvigsens 1. hustru, døde fra en stor børneflokk, måtte hun da tage hjem og styre huset for svogeren. Efter et års forløb blev hun hans 2. hustru.

Sommeren i det år 1891 havde været meget streng for det Ludvigsenske hjem, hele familien og tjenestefolkene var blevet angrebet af ondartet halssyge, fortalte læreren, så de næsten stod uden hjælp, men sygdommen drev over, uden at nogen døde. Nu var den hårde tid glemt, og

P. Ludvigsen's gård i Avnbøl.

alt lysnede. Peder Ludvigsen var én af de mest fremdriftige mænd og kunne tage sorgerne med ro.

Vi gik ind gennem en lille kastanieallé og kom om ved husgavlen ind på gårdspladsen. Stuehuset var lavt og med stråtag. Først kom vi fra gangen ind i en lille stue, der lignede et kontor, en dobbeltdør førte ind til en stor dagligstue. Straks kom husets frue ind, hun var høj og mager, noget bleg med mørke og milde øjne. Peder Ludvigsen var kun lille, noget rundrygget, men bred og faderlig i sin fremtræden, forstandig og tilforladelig i hele sin måde at tale på, med et anstrøg af hyggelig skæmt. De ønskede mig begge velkommen til gerningen: Vi har jo i øjeblikket en tre stykker i øverste klasse og de to yngste kommer om et år eller to, sagde de til mig, dem kan De nok lære at læse og regne, og De kan vel også lære dem at synge kønne sange, det synes jeg, at jeg kan se på Dem,

sagde fru Ludvigsen. Jo, det kan jeg love, var mit svar. Ved kaffen talte de om de ældste børn, en pige, Maren, var den førstefødte og skulle giftes næste forår, og det var endda med sin morbroder, som var kun tre år ældre end hun og yngste søn i sit kald. De skulle overtage nabogården i forpagtning, den var noget forsømt og trængte til en ung dygtig landmands ledelse. Den unge Kristjan Iversen havde været på landbrugsskoler og gået prøjsisk soldat, han var velskikket til at overtage en sådan gård og sætte den i god drift.

En anden datter Ingeborg havde jeg hilst på en dag og spurgte til hende. Men hun var gået om i byen og ville nok komme snart igen. Det varede ikke længe, inden vi hørte ungpigelatter fra haven og jeg rejste mig på fru Ludvigsens foranledning for at gå ud til dem derude. Den ene var kromand Lycks datter Grethe, og så var det Ingeborg. Hun sad oppe i et kirsebærtræ og plukkede de røde bær, som hun kastede ned til os. Vi kom snart i munter samtale, først spurgtes der om jeg kunne synge. Jeg tænkte, det lader til at alt her går med sang og dans og ægte humør, jeg frydede mig. Det viste sig, at jeg ikke tænkte galt, jeg kom straks med i lauget. Der var en stor kreds af unge i sognet, mange af dem havde været på højskole, og man havde på den tid begyndt med diletantkomedie med den udmærkede sangforening i Ullerup i spidsen, den var stiftet 1868 og kunne snart holde jubilæum. Flere af dens aktive medlemmer havde fortrinlige evner ikke bare til at synge, men også til komediespil. Ullerup krosal var vistnok det første sted efter 1864, hvor man gennemførte diletantkomedie. De Hostrupske og Erik Bøghske stykker blev spillet udmærket, når man da ikke var for kritisk med hensyn til dialekten. Sundevedfolk overvinder næsten aldrig egnsdialekten. Der gik i hvert fald ry af disse forestillinger.

Tyskerne så ikke mildt til den slags kulturarbejde,

men, når indtægten gik til velgørende formål, så kunne det tillades og så spillede man komedie hver eneste vinter, og det gav en god skilling til de fattige. På denne måde lærtes mange sange, som ofte blev sunget, også, når de dansede, var det til en melodi fra Hostrup eller Erik Bøghs komedier, alle var lærenemme.

I kroen hos Lycks var der voksne børn. De to forældre var muntre folk, de strålede af hygge og velvære, og tog med smil mod gæsterne. Hans Lyck kunne fortælle et lille morsomt træk med rigt lune.

I løbet af sommeren lærte jeg at kende især den ældre generation, som lærer Popp fortalte mig om. Denne eller hin havde et »hel- eller halvbol«, nogle var »kaadnere«, dvs. parcellister. På Avnbølgaard boede der en tysker, som var amtsforstander. Han var forulykket kort før, jeg kom til Avnbøl, folk talte meget om det. Han blev stanget ihjel af en tyr inde på stalden, da han ville løse den. Enken levede i mange år efter på gården. Hun var meget aristokratisk og levede i stor afsondrethed fra den danske befolkning. Hendes tre børn blev undervist af en tysk huslærer og engang i dennes fravær af mig.

Boligforhold

Min bolig på skolens loft var lille og tarvelig, og af bohavede og billeder havde jeg såre lidt, den slags, der kunne undværes i mit hjem. Vel vidste jeg, at jeg var nybegynder som selvstændig erhvervskvinde og måtte se at tjene en skilling til at sætte ordentlig bo for, men lønnen var kun lille, 850 mark, og det kneb derfor at få noget ud over det strengt nødvendige, og jeg havde en følelse af, at jeg næppe kunne gro fast i den lille snævre bolig, hvor der ikke var det bitterste af et køkken. Ude på loftet ved

skorstenen havde jeg fået en kasse opstillet til petroleumsapparatet, og under dette et bræt indsat i kassen til hylde, det var spisekammer. En lille lampe blev tændt hver gang. At stille krav om køkken var utænkelig i de tider.

Men, man tog alt med humør og håbede på udveje, når man blev bedre kendt med befolkningen.

En søndag fik jeg uventet besøg af mine unge venner fra Rinkenæs: Jes Hansens børn. Hvad skulle jeg gøre? Jeg havde hverken kaffestel nok eller det nødvendige brød. Vi sad først i lærerens have, og da kom fru Popp ud og inviterede os til kaffe. Jeg blev så glad som et barn om julen. Men ikke nok med det. Fruen og hendes mand indbød på aftensmad. Det var så rørende, så jeg tror aldrig, jeg glemmer den vennetjeneste, thi de havde selv ikke for meget til de mange munde, men gæstfriheden skulle overholdes, og jeg var reddet ud af en pinlig forlegenhed.

Fru Popp var et godt lille menneske, hun havde nok at brydes med. Den store børneflokk skulle have mad og klæder og passes godt, og det var naturligt, at mand og hustru hjalp ad. Men som allerede straks blev fortalt mig, sad der en fæl lille djævel i en krog og øvede sit nedbrydningsværk, når der forud var sendt en hoben sorger og bekymringer, der tit voksede ud til uoverensstemmelser mellem mand og hustru – da havde den lille djævel forberedt sit spil og fået undermineret mandens modstandskraft – skråplanet var betrådt! Det skulle skjules for befolkningen og endnu mere for autoriteterne, men det var vanskeligt. Man søgte at undskylde det med, at ondet skyldtes sygdom for år tilbage og var senere steget til vane.

Det blev snart klart for mig, at en mare red dette lille lærerhjem, der havde de kønne og velbegavede børn, hvoraf et tvillingepar gik i skole hos mig, et andet i

*Lærer J. M. Popp og
hustru Dorthea,
Avnbøl.
(Foto: P. Buch,
Avnbøl).*

førsteklassen hos faderen, der var de fire, dertil kom den ældste, en søn. En lille pige fødtes den første sommer, jeg var der. Et par år efter fødtes den yngste og sidste, en pige. Den lille lærerkone havde altså nok om hænde og nok at bekymres for.

Jeg var ikke glad ved at få indblik i slige huslige affærer. Fra min bolig på loftet og hen til den anden ende af det store loftsrum var der ganske vist mange skridt, og det sidste stykke var over lærerens bolig, så det ville let kunne høres, hvis man gik derhen. Men desværre var det gamle skoleloft så råddent og tyndt mange steder, at højroset tale let kunne trænge igennem og høres på afstand.

Jeg selv var tit ængstelig, især når jeg skulle sove. En vis uhygge kunne gribe mig. Jeg spiste den første tid mid-

dagsmad hos lærerens og blev derved godt kendt med familien. Jeg havde følelsen af, at det ligesom var en opmuntring for fru, at jeg sad ved deres bord og ved min samtale ligesom kunne holde manden i skak. Og børnene havde vundet tillid til mig i skolen, den følte åbenbart, at deres moder havde fået en forbundsfælle.

Hvad jeg havde forudset, skulle gå sørgeligt i opfyldelse. En nat mellem to og tre kom børnene løbende op ad trappen og hen til min dør og hamrede på den, mens de skreg mit navn og råbte, at jeg skulle komme ned til dem, for far var tosset og ville jage dem ud. Jeg forfærdedes, stod straks op og låsede min dør op, tyssede på børnene og trøstede dem, jeg vidste i øjeblikket ikke mine levende råd, thi jeg turde ikke gå ned og blande mig i den huslige strid, og desuden, det måtte vel være et delirisk anfald, manden havde haft. Da pludselig fik jeg en indskydelse: Jeg tog min paraply og gik hen over skoleloftet og stødte med den hårdt mod gulvet, mens jeg råbte: Nå, må vi så få ro, at vi kan sove? Børnene stod ganske stille nede ved trappen og forsvandt derefter gennem skolestuen.

Jeg kunne ikke sove. Hvad ville der blive sagt næste dag? Ville min kollega blive vred på mig. Nej, han var forhindret i at komme til middagsbordet, jeg spiste alene, og der faldt ikke ét ord om den hele affære. Noget lignende var vel foregået i den forrige lærerindes tid. Men én ting var jeg klar over, at jeg før eller senere nødtes til at se mig om efter en anden bopæl, og det lykkedes overmåde godt allerede i efteråret efter den første sommerferie.

Lidt vestlig for skolen lå der en større gård, som tilhørte Christian Friedrichsen. Det var en meget smuk gård, som var blevet ombygget i halvfjerdserne, længerne var endnu rester af det gamle stuehus og dertil var føjet en ny kornlade. Ved siden af gården op til en smal vej lå

en mindre villa, det var aftægtsboligen, den var kun lav med tjæret tag, et trekarmet vindue ud mod vejen og mod havesiden fire brede vinduer, hvorfra man kunne se ud over det nærmeste nabolag omkring skolen. I den aftægtsbolig boede gårdejer Friedrichsens 70-årige moder og hendes to ugifte døtre: Christine, der var 41 og Amalie, der lige var fyldt 30 år. Hele familien gjaldt for at være tysksindet, det betød imidlertid ikke noget videre. De gamle havde været slesvigholstenske, og det havde sit udspring i beundring for det nære hertughus i Augustenborg. Midt iblandt alle danske folk betød hjemmetyskeriet ikke ret meget. De to søstre havde efter endt skolegang været et år i Flensborg og lært en del tysk i en privatskole, og man nærede, i byerne især, den opfattelse, at det fineste var jo dog at kunne tale tysk.

Men ude blandt den brede danske befolkning kunne de få hjemmetyskere slet ikke gøre sig gældende. De nødtes simpelthen til at flokkes med dem ved sorg og glæde og ved besøgene, og det gjorde de da også for ikke at komme til at sidde ene.

Jeg skulle jo da også aflægge de tre damer et besøg, skønt de jo ikke havde videre med skolen at gøre, end at de var naboer. På gården var det anderledes, de havde tre børn, hvoraf den ældste, en pige, gik hos mig og de to, en dreng og pige på 5 og 4 ville følge efter i de kommende år. En dag sendte jeg bud med børnene, at jeg gerne ville hilse på dem, og gik efter skoletid derhen og fik en meget venlig modtagelse. De havde set mig gå forbi villaen til Ullerup flere gange og ønskede jo da nok at lære mig at kende, da de i mange år altid havde haft omgang med de lærere og lærerinder, der havde virket ved skolen, og nu håbede de da, at jeg rigtig tit ville besøge dem nu inden ferien, hvad jeg da også gjorde.

I samtalens løb fortalte de, at de havde haft en kostgænger i nogle år, det var amtsforstanderens skriver, men

da hans chef nu var kommet ulykkelig af dage, mistede han sin plads og havde søgt anden stilling sydpå. Jeg lyttede med opmærksomhed og tænkte i mit stille sind, at der herefter muligvis kunne byde sig en chance for mig til at få et nyt hjem og komme i virkelig god pension sådan som den tyske skriver.

Her blandt disse fornøjelige mennesker, der havde omgang med mindst den halve bys befolkning, dér ville jeg med et slag føle mig hjemme og vinde gode kræfter til gerningen. Jeg var i familiens midte og således fri for at have lærerfamiliens sorger på nært hold.

Efter en tids forløb udtalte jeg ønsket om at blive pensionær hos fru Friedrichsen og hendes tre døtre. Jeg ville så begynde til efteråret, inden den mørke tid op-randt. Til min store glæde sagde gamle fru Friedrichsen ja. Jeg måtte bo der, spise og få mit hele ophold dér for 400 mark årlig. Da jeg i ferien talte med mine forældre om sagen, syntes de, at alt havde lagt sig så udmærket tilrette for mig, og jeg selv følte mig glad og tilfreds med den nye ordning.

Gamle fru Friedrichsen

Visselig, hun fortjener en indgående omtale, fordi hun ved sin rige og gode indflydelse var som en moder, i hvert fald som en bedstemoder for mig, da jeg var 21 år. Hun kunne vejlede og gav mig syn på det rette ståsted midt imellem skole og hjem. Aldrig var hun gnaven eller sur, men altid munter og tilfreds. Hun var klar i alt og huskede godt, skønt hun, da jeg ankom, havde fyldt de halvfjerds. Hvad hun fortalte blev fremført på et så udmærket fyldigt og rammende sundevedsk mål, isprængt mange gamle ord, som jeg aldrig havde hørt før, men, som jeg syntes,

*Fru Margrethe
Friedrichsen, Avnbøl
(1821-1907).
(Foto: M. Frölich,
Flensborg).*

gjorde talen rigere. Hun var forstandig, ja fyldt med visdom, og hun talte altid godt om folk og søgte at undskylde eller forklare, hvad der var vrangt og kedeligt ved en person. Derfor kom mange for netop at høre hendes mening om forhold, der havde ramt dem.

Hun var født i Adsbøl af ældre forældre, faderen var da 52 og moderen 38. De havde et lille landbrug til 4 køer og en hest, og var i årene blevet ret velhavende. Dengang i 1821 var gudsfrygt og nøjsomhed en virkelig leveregel, fortalte hun ofte selv, og dette var sikkert rigtigt, dertil kom så arbejdsomhed. Hendes fader har vel nok været fortrolig med opdragelsens rette grundprincipper, deres eneste barns oplæring har været dem begge magtpåliggende. Det er sandsynligt, at den 15 år yngre hustru har

været den ledende i hjemmet og den mest energiske. Skolegangen må have været god, thi fru Friedrichsen kunne læse både dansk og tysk og vidste besked med både bibelske og historiske tildragelser. Hun elskede at fortælle om sit hjem og forældrene.

Som 21-årig ung pige hjemførtes hun af sin fæstemand gårdejer Frits Friedrichsen fra Avnbøl. Der var vel 3 km mellem de to hjem. Han var en høj og rank mand med en vis myndighed, blandet med skæmt og friskt lune. I 1870 opførtes det nye og ualmindelig smukke stuehus, som kan ses fra vejen ved skolen, ved samme vej lå smedien på en bakke. Friedrichsen stod en dag dér i samtale med smeden. Da kom der en feriegæst, der var på fodtur i den tabte landsdel, han gav sig i snak med de to mænd ved smedien, pegede på gården, som kunne ses over havehegnet og spurgte beundrende: Hvis er da den kønne gård derovre? Friedrichsen rankede sig uvilkårligt og svarede stolt: Det er min! I mere end en menneskealder residerede de to ægtefolk i denne gård. I ægteskabet var der to sønner og fire døtre, af dem døde en lille pige, Margrethe, som otteårig af halssyge. Fru Friedrichsen kunne aldrig glemme den sorg. Da krisen var på sit højeste og den lille lå i febrvildelse og talte usammenhængende, kaldte hun på sin mor, der straks trådte hen til lejet. Hun hørte barnet sige: Mor, se dér, en engel! Lidt efter døde hun.

Fru Friedrichsen havde sine piger ofte i årevis, til de skulle giftes, plejede hun at sige. En hed »store Stine«, hun var der i elleve år. Da hun skulle giftes, fik hun lov til at udsøge sig én af de bedste køer på stalden som æresgave for lang og tro tjeneste. Den gamle betonedede altid, hvad troskab og tillid er værd, hun har sikkert altid selv bygget på tillid.

1883 havde Frits Friedrichsen afstået sin gård til sønnen Christian og bygget sig den lille aftægstvillia ved går-

den, hvor han da drog ind med sin hustru. En søn udvandrede til Amerika og blev lokomotivfører dér. En datter Eline var gift i det nærliggende Kobberholm med gård ejer Christian Toft. De to døtre Christine og Amalie havde pladser hos fremmede. 1887 døde Frits Friedrichsen, og døtrene vendte så hjem og levede hos moderen på aftægtsvillaen, hvor de senere fik den omtalte skriver som kostgænger, og i 1892 og de følgende fem år mig selv.

Da det var blevet bestemt, at jeg måtte bo der, gik jeg på besøg hos de unge på gården for også at lære dem nøjere at kende. Christian Friedrichsen var gift med Kathrine Rehhoff fra Ullerup. Hun var blevet opdraget hos sin faster og dennes mand, kromand og kreaturhandler Jørgen Jørgensen i Ullerup kirkekro. De havde ingen børn og havde så taget hende halvt som adoptivdatter. Det var meget dansksindede folk. Da Kathrine blev voksen, skulle hun have en uddannelse og blev derfor sendt til Askov højskole, det var ret sjældent dengang fra Sundved. Senere blev det almindeligt. Kathrine havde udmærkede evner og fik rigt udbytte med sig derfra. Hun gik ind i ægteskab med en tyskvenlig mand, men Christian var glad ved sin smukke og dygtige hustru og ytrede sig aldrig med tysk politik hos de danske plejeforældre. Forholdet var udmærket, og der kunne jo engang ventes en god arv efter de velhavende plejeforældre. En aften efter solnedgang fik jeg over på gården, der lå bag ved skolen. Manden var ikke hjemme, men Kathrine med de tre børn, hvoraf den ældste Margrethe gik i skole hos mig. Jeg kom ind i den store dagligstue, den var møbleret med gamle smukke møbler, især lagde man mærke til et stort bornholmerur, der stod inde i et chatol, den slags findes der næppe mange af mere. Kathrine smilede så venligt til mig, og vi skulle da straks have en kop aftenkaffe. Hun spurgte senere, om jeg kendte noget til Askov og højskolen, formodentlig for at gøre mig opmærksom på, at hun

havde været der, hun var dansksindet og ville stadfæste, at jeg dristigt kunne tale ud til hende. Jeg var straks klar over den ting og følte mig ligesom beskyttet af hende. Senere lod hun en bemærkning falde om, at jeg aldrig skulle ængstes her i byen, men kun være frimodig »der er ingen, der gør Dem fortræd her, hverken præst eller degn eller andre,« føjede hun til. Der var noget stout og myndigt over hendes skikkelse og væremåde. Christian ville gerne have en munter samtale og høre dansk sang, når jeg tog violinen frem. De to ægtefolk kom tit op i aftægtsvillæen for at snakke lidt og se til deres moder.

Oplevelser i tiden 1892-97 i Avnbøl

I september flyttede jeg om til fru Friedrichsen, som jeg nu vil kalde Bedde. Mit klædeskab blev stående i min lejlighed på skolen. Stole og bordet blev sendt hjem, der var brug for det dér. Nøglen gemtes på skolen for tilfældet, hvis jeg ville hente noget. Det voldte hverken uro eller betænkeligheder hos folk i byen, at jeg forlod den snævre bolig på skolen, thi alle var klar over, at det var den fornuftigste ordning, og så kunne byen da håbe at beholde mig en årrække, føjede man til. Jeg fik hos Bedde en smuk stue ud til vejen, det var vor spisestue, men den var min tillige, sagde hun. Derfra kunne man se ud over haven og vejen, ned til gården og helt om til smedien og skolen. Et soveværelse indrettedes til mig ud til baghaven, bagved var stadsstuen. Fra min stue var der dør ind til dagligstuen. Nu var jeg i sandhed dumpet ned i familiens skød og befandt mig overmåde vel dér.

De to søstre var uhyre flittige med at brodere, hækle, sy og strikke for folk, der indgik bestillinger fra hele

*Amalie Friederichsen
(f. 1862) og siddende
søsteren Christine
(f. 1857).
(Foto: M. Frölich,
Flensborg).*

omegnen. Når de unge skulle giftes, skulle der et flot udstyr til med broderi på. Bruden kunne ikke selv sy så flot, og så bestilte man det hos frøknerne. Og til de små drenge skulle der hækles tøj. Al denne flid bragte gode penge i kassen, det var gode tider, folk betalte godt. Jeg har tit, når jeg kom hjem fra skolen beundret den ihærdige flid. Og så var der endda altid god tid til gæstfrihed, der kom tit fremmede, og altid blev de godt modtaget og beværtet på det bedste. Til daglig skulle de to frøkener skiftes til at være i køkkenet, Bedde hjalp til i ny og næ, det var altid så hyggeligt, når hun sad ved komfuret og bagte fine æbleskiver med indlagt svedskepuré. Endvidere holdt frøkenerne syskole for egnens unge piger, det

var den finere syning, der øvedes, og talrige er de skønne lyseduge, der syedes og prydede hjemmenes borde.

Frk. Amalie var den opofrende, altid hjælpsomme, der helst ville stå for køkkenet, frk. Christine ville helst sidde ved vinduet og sy og så tage imod gæster. Men Bedde holdt nøje regning med køkkendepartementet, at ingen gik uden om sin ugetjeneste. Frk. Christine var en mester til at fortælle morsomme træk og havde evne til både at se og høre det originale hos folk. Hun forstod at trække fra og give svar sådan, at det humoristiske kom i forgrunden. Mens de havde den tyske skriver, sekretæren, som han kaldtes, skete det en dag, at der kom en sølle snøvlet mand og spurgte hende ved døren: »Er æ sketæ'e hjem?« Frk. Christine så spørgende på ham: »Hvad sejer do – skal do te aa hjem, do æ jo lig kommen ind a æ døe!« Sekretæren blev straks hentet ind. Frk. Amalie var også snaksom, de to søstre talte ofte i munden på hinanden, standsede så den ene, fortsatte den anden, de kendte nøje hinandens udtryksmåde. Bedde morede sig altid med os og kunne le så hjerteligt, skønt hun kunne alle de morsomme historier udenad. Det var et humør, der syntes uforgængeligt.

Bedde havde sin passion, hun holdt racehøns. Der blev skrevet efter fine og dyre æg, og sædvanligvis lykkedes udrugningen. Rugemaskine havde man ikke dengang, og handel med raceæg havde først begyndt. Engang kom der af et æg en raceren langbenet (senere sort og hvid) kylling, der turde være meget værdifuld. Det var en hane, og der skulle passes meget godt på den og ses efter hver aften, om den var i hus, at ikke høg eller ræv skulle tage den. Men den sort-hvide var en aldeles upålidelig og krigslysten fyr. Det var i efteråret i nøddeplukningens tid. Bedde skulle ene i byen, vi tre andre havde bestemt os for en »nøddeplukningstur«, når jeg kom hjem fra skole kl. 3. Men vi måtte endelig huske at lukke for

hønsene havde Bedde sagt og overbeviste os om, at den »sort-hvide« var i behold. Jo, det skulle vi nok, bedyrede vi alle tre ved middagsbordet. – Vi drak kaffe og udrustede os med nøddepose og ditte kroge, frk. Christine kiggede ind i hønsehuset og lukkede så »for den hallunk«, som hun udtrykte sig. Og derefter styrede vi vore skridt over markerne til et stort og heldigt fundet hasselhegn og fyldte vore poser til hælvten. Mørket faldt på, vi skulle hjem med vort udbytte, men undervejs var vi også ude at hilse på en gammel kone. Da vi kom hjem, var Bedde allerede gået i seng. Straks vi kom ind, lød der jammersklage – om hvad? Ja, den sorte hane var ikke i hønsehuset, hvor kunne den mon være? En blanding af vrede og beklagelse lød. Vi kunne jo godt prøve at se efter i træerne udenfor, sådan en ung »hallunk« troede jo, den skulle flyve op i højde med et kirketårn i stedet for at spadsere rundt som jordfugl. Nej, den var der ikke. Vi famlede os frem med muren og søgte ved hegnet, alt var resultatløst. Hanen var ikke til at finde, og næste dags morgen heller ikke. Den var nok blevet føde for en sulten ræv og dens unger. Bedde var vred og bedrøvet, hun mente jo, vi havde lukket for tidligt og ikke set tilstrækkeligt efter, om fyren var i hus. Den havde vel senere villet i hus og havde da fundet døren lukket, og så – væk!

Vinteren 1892-93

Denne vinter var ret streng med megen sne. I sidste halvdel fra februar og næsten hele marts måned indtrådte der et stort og jævnt snefald, og sneen blev liggende til fryd for børnene og til gavn for skovarbejdet. Kaners og slæders bjældeklang fyldte den vinterstille luft, og solen brød frem næsten hver dag og forskønnede vinterland-

skabet. Da blev der arrangeret kane- og slædefart, som man kaldte det. Alle, der havde kane eller en pæn skovslæde, slog sig sammen med naboer og bekendte, som de indbød til en længere tur gennem egnen. Dette år skulle turen gå over Sundeved til Ragebøl kro. Jeg blev af Ludvigsens indbudt til en sådan festlig køretur, men blev anbragt i en anden kane, hvor der var unge. Kuskens var en ungersvend, der var eneste søn fra en større gård, en velbegavet ung mand, der nok forstod at underholde på hele køreturen. Vi kørte i en lang række med musik i spidsen, det var et smukt syn, enkelte havde slør på hesten og broget malede kaner. Kuskens slog drabelige knald med piskens. Folk stimlede til vinduerne for at hilse på kortégen. Jeg havde aldrig set sådant et skue med klingende bjælder og musik, og spilledes der en dansk melodi, så sang flere teksten dertil. Man kunne ikke modstå fristelsen, skønt det var en forbudt sang. Ved Ragebøl kro gjordes der holdt, og kanerne holdt i en lang ordnet række ved vejsiden, hestene spændtes fra, der skulle nu drikkes kaffe i den dejligt opvarmede krosal. De tre musikere spillede en lystig march, og man gik til kaffebordene, først kaffe og så punch, for at man kunne blive godt opvarmet, og stemningen blev høj. Sangbogen var medtaget i lommen, og på forslag af fru A.M. Ludvigsen istemte man H.P. Holst's sang »Ved vintertid, når skoven står med rimfrost i de dunkle lokker«. Derefter holdt en mand en tale om vinterkulde, den kan komme også i et folks liv, men det bliver sommer på ny! Skal vi så drikke håbets skål? Vi havde lige sunget det skønne vers: »(Vinteren) den stjæler rosen fra vor kind, den røver flygtigt som en vind, os mangen ven, hvis brodersind, i ungdomstid vi elske lærte«. Jeg har tit haft dette vers i mine tanker.

Til sidst gav det en lille svingom i »æ pidsel«, dér var plads, og på det store hvidskurede gulv kunne der danses

en smuk sekstur. Vi kom hjem ved solnedgang, men der var berammet en lille sammenkomst i kroen hjemme om aftenen. De unge skulle jo også have deres svingom efter dagens gerning. Det kaldte man kaffeбал, men også dér blev der drukket tæt af grogger og kaffepuncher og sunget en mængde danske sange. Ved totiden fulgte vi hinanden hjem under latter og skæmt naturligvis med skyldigt hensyn til de sovende i husene, hvor vi gik forbi.

Vinteraftenerne hos Friedrichsens gled så hurtigt og godt, thi hjemlivet lå i faste og gode former og blev fyldt med flid og nyttig tidsfordriv, også med underholdende læsning. Aftensmaden skulle stå på bordet mellem 6 og 7, kom man for sent hjem, kunne det trække op til en formaningstale om, at punktlighed altid var en betingelse for økonomisk fremgang og personlig udvikling. Man måtte aldrig holde folk hen med snak, når man vidste, at de og én selv tillige var bunden af pligten. Hvad havde vi mon ture til, hvis vi ikke ville rette os efter dem? Bedde talte rent ud af posen. Skulle vi ud at køre, og vognen nede på gården holdt for døren, så skulle vi stå med overtøjet på forinden og helst sætte i spring ned, men klarede det sædvanligvis med at åbne vinduet og give tegn om vort komme. Hestene måtte ikke stå og fryse et par minutter. Præcished var en kardinaldyd. Til gengæld kunne man få ros i fremmedes nærværelse for korrekt væremåde. Bedde kendte opdragelsens ABC nøje.

På gården holdtes Flensborg Avis og i aftægtsvillaen Flensburger Nachrichten. Ofte læste Bedde højt for os også af den tyske avis. Sproget havde hun selv lært sig, og udtalen var jo derefter, men vi kunne altid forstå hende, fremmedordene udtalte hun som de stavedes og gættede sig af sammenhængen til betydningen. Hun selv lo tit så hjerteligt af det, og vi andre lo med. Der byttedes hver dag aviser. I aftentimerne sad vi med vort håndarbejde omkring lampen, og én af os læste højt, det var mest

engelske journalromaner i oversættelse, og ofte tyske, ofte ret fantastiske, så man knap kunne få dem ud af tankerne, når vi gik til ro, jeg husker særlig én om et rædselskabinet, jeg var både angst og bange. Den danske klassiske litteratur nød jeg i enrum, det var særligt i sommermånederne, når jeg sad i baghaven. Jeg nævner en del i flæng: Martensens etik, Hjortens flugt, Adam Homo, Bjørnsons ungdomsdigtning, Ibsens første bøger, en gammel feltpræsts erindringer, Blicher og Oehlen-schläger og lidt af Grundtvig. De fleste bøger lånte jeg af private, nogle i sognebiblioteket. Jeg talte aldrig om den læsning, jeg mente, at den hørte med til forberedelse til min gerning. Bedde ville ikke have, at vi talte om dansk og tysk i et modsætningsforhold, redaktør Jessen og hans artikler i Flensborg Avis nævntes ikke. Jeg fulgte anvisningen, som min stilling og hensynet til deres nationale opfattelse krævede. 1864 var for os skæbnens spil, og så måtte vi finde os i det og tjene den regering, vi stod under. Kom vi tre frøkener ud til større fester, sang de troligt med, skønt de ikke kunne synge og endnu mindre kendte teksterne. Det måtte ikke se ud, som de skilte sig ud, de elskede at lave sjov og forstod at turnere morsomheder.

Fremskridtstider

Samme år jeg kom til Avnbøl, nemlig i 1892, var man i færd med at bygge et nyt mejeri. Hidindtil havde en del gårdejere sendt deres mælk til Ullerup, hvor der var et mejeri, der ejedes af en forhenværende dansk lærer N.J. Dau. Nu skulle der som så mange andre steder rejses et fællesmejeri. I august lejede man så en mejerist. Det foregik under ret dramatiske former. En ung mand på tyve år var udset, han havde stået i lære i Tyrstrup og lært

sit dansk dér, da han var fra omegnen af Husum, et sogn, der hed Hocksted, men var rejst nordpå, hvor man var videre med smørproduktion. Da han (Jansen hed han) var udlært, tog han plads i Danmark oven for den gamle grænse, i Vonsild. Tre mand fra Avnbøl, Chr. Friedrichsen, en meget svær kromand, og en parcellist rejste til Vonsild for at træffe aftale med den unge mand om ansættelse. Men da de kom til grænsen ved Frederikshøj med dagvogn fra Haderslev, standsedes de af grænseopsynet. Der var nemlig samme år udbrudt kolera i Hamborg. Alle rejsende sydfra, der ville passere grænsen, måtte underkaste sig karantæneophold. De tre mænd kunne altså ikke vende hjem igen over grænsen, og måtte derfor blive i det tyske. Men den unge mand måtte heller ikke rejse ind i det tyske. De vendte tilbage til mejeriet i Tyrstrup og fæstede der den unge Jansen på den anbefaling, hans læremester mejerist Tranholm gav ham. Derefter tog de til Haderslev og ventede nogle timer til toget gik sydpå. Tilfældigvis kom min fader i snak med de tre herrer, da han om eftermiddagen var i Haderslev. Han hørte de nævnedes Avnbøl og gav sig i snak med dem, da jeg jo var ansat dér. Og det blev en morsom fortælling han fik, thi den tykke kromand var en stor spasmager. De var vandret rundt i gaderne, og både i Aabenraa og Haderslev løb gadedrengene efter kromanden og råbte: Naucke, Naucke, er du ikke Naucke? På samme tid var der nemlig en ualmindelig tyk mand på turné, der hed Naucke og som fremvistes og kunne gøre tryllekunster, han var fra Hamborg. Men på grund af koleraepidemien blev hans optræden forbudt, hvad gadedrengene var meget kede af. Da de nu så den tykke kromand, mente de, at Naucke havde trodset forbudet og spadserede rundt på gaden, hvor de nok kunne lide at se ham lave kunster. De blev skuffet, og den lystige kromand fortalte historien bagefter i sin krostue med stort humør.

Imidlertid overvandt den frygtelige epidemi i Hamborg, som var opstået af dårligt drikkevand, og samfærdselen kom igen i god gang, og al skræk forsvandt.

Den unge Jansen blev mejeribestyrer i Avnbøl i efteråret 1892 og forblev i denne stilling som en enestående dygtig mand til 1937, da han fratrådte efter 45 års virksomhed. Der holdtes en stor fest til hans ære.

Af andre fremskridt skal nævnes, at der blev anlagt en jernbane fra Tinglev til Sønderborg med en station i Avnbøl by. Det skete omkring 1900, og efter den tid rejstes der mange nybygninger i den vestlige bydel omkring stationen. Nye tyske banefolk flyttede til byen, den fik snart det kedelige præg, som en stationsby kan have. Men rejsemåden blev derefter let og bekvem.

Fest og fryd

Sammenkomster i vintertiden var næsten utallige. Kaffebesøgene florerede, enkelte nabobesøg var med spisning. Herrerne spillede kort, damerne sad omkring bordet med håndarbejde og talte om dagens begivenheder. I aftægtsvillaen blev der gjort gengæld med mange mindre besøg, men kun familiebesøg med spisning. De enkelte fødselsdage ligeledes med familie og et par af de nærmeste venner. Bedde sad altid for bordenden i sin fine halvsilkekjole og med kappe på, bundet under hagen med brede silkebånd. Der kunne være noget dronningagtigt over hende, myndig i tale, men altid mildt dømmende. Hun kunne tale både med unge og gamle og altid var der livsværdi i det, hun fortalte. Vi må ingen overse, sagde hun, dem, der har tjent os og hjulpet os i de forgangne tider, skal vi stedse møde med taknemmelighed og velvilje. Et stykke omme i byen boede der et

gammelt ægtepar, manden havde i sine yngre år tjent på gårdens hos Bedde. De havde giftet sig sent og havde ingen børn, men mandens gamle moder var sengeliggende og stærkt affældig, hun skulle passes godt. Der kom vi tit på småbesøg i deres lavloftede stue, hvor vi kunne lige få plads omkring det firkantede klapbord, der var dækket med en skinnende hvid dug, og de gammel-dags kopper sat frem, inden vi kom. Vinduerne ud til haven var små, men fyldt med blomster, og alt var så propert. Den gamle mor havde sin seng i sideværelset, og undertiden først på aftenen, når vi sad ved kaffen, troede vi, at der var nogen inde hos hende, der talte, nej, sagde konen så, det er mor, der taler i søvne.

Samtalen drejede sig sædvanligvis om gamle dage og slægtskabsforhold fra den tid, ja helt tilbage til Napoleonstiden. Manden var en del overtroisk, men ret oplyst og kunne fremsætte sit syn på forholdene forbavsende klart. Han var taknemmelig over at have fået det skønne lille hjem.

Konen Marie havde en brodersøn, der havde været hyrdedreng og tjent på et par gårde, men da han blev konfirmeret, syntes han, at han havde lyst til at udvandre. Han havde nogle slægtninge i De forenede Stater, der sendte ham en billet og lidt penge, og så rejste han. Det gik ham som de enkelte, der er krummer i, ved flid og omhu fik han lært sig det engelske sprog og kom ind på en skole, blev student og studerede senere til læge. Som barn havde han været kirtelsvag, og derfor mente han, at det var værd at nå frem til en lægestilling og kunne yde andre hjælp. Dengang var der kun få rigtige læger i USA, men derimod mange kvaksalvere rundt omkring. Han skrev stadig breve til de to gamle, der havde hjulpet ham, da han var en fattig hyrdedreng. Når der var ankommet et brev fra ham, blev vi straks bedt derhen til kaffe, vi skulle læse det. Det var særdeles smukt skrevet og vidnede om

stor fremgang i alt, hvad han foretog sig. Men Hans og Marie kunne ikke besvare disse breve, det skulle frk. Christine, hun var den, der læste dem højt for os, og tog dem med hjem og besvarede dem. Frk. Christine havde jo selv en broder i Amerika og var derfor vant til at føre korrespondance. Hans og Marie var virkelig stolte af den plejesøn. Da Hans var midt i halvfjerdserne ville han selv lægge tang op på sit hus og fik stigen rejst for at kravle op til mønningen, men da blev han svimmel og faldt ned. Han kom dog snart til sig selv igen, der var en flænge over hovedet, som lægen syede sammen, og alt gik godt, han levede flere år efter, men døjede tit med smerter i hovedet, som vistnok hidrørte fra dette fald, men tålmodig var han altid. Marie følte sig ene og forladt i de par år, hun overlevede ham.

Et andet sted, hvor jeg tit kom på besøg, var hos genboens over for skolen, bagermester Peder Buch og familie. Deres to yngste børn gik i skole hos mig. Jeg blev straks kendt med dem, da jeg jo købte mit brød der, og de kom mig så venligt i møde. Peder Buch var fra Ullerup, hvor også faderen havde været bager. Den gamle moder, som levede på den tid, var hos dem, hun var fra Tønder og talte et sprog der var fyldt med tyske ord. Gamle fru Buch sad ved vinduet ud til vejen, og gik jeg ind ad skoledøren, kunne jeg hilse og nikke til hende, hun strikkede strømper for mig og var i det hele taget en sød gammel bedstemoder, der kunne synge gamle viser med en sprød og spinkel stemme, så sang hun: »Svefelstikker, svefelstikker, fire byndter for en sjilling«, og hun kunne fortælle om det gamle Tønder.

Unge fru Ingeborg Buch var datter af en gammel lærer fra Ullerup, som også levede i Avnbøl på min tid. Han var god at tale med og var ikke lidet stolt af sine to sønner, som fór til søs og havde hjembragt smukke kinesiske ting. Men så slog de sig ned i Australien i nogle år og skrev

derfra interessante breve hjem, som deres gamle far kom hen til os med og læste op for os. Senere kom de hjem og blev selvstændige skippere. Peder Buch var en dansk mand og skrev af og til noget til Flensborg Avis, han var klog på mange ting og var tillige håndsild. Var der en småting gået i stykker for én, skulle han nok få den lavet. De venlige naboer sagde straks til mig, at hvis jeg følte mig ene, så skulle jeg bare kigge ind til dem, ja, så tit jeg havde lyst. Og det efterkom jeg da, så længe jeg var i Avnbøl. Gik jeg derind en aftenstund, blev det altid sent, thi Peder Buch lærte mig at spille skak, og et parti kunne godt vare nogle timer, jeg skulle jo tænke mig godt om, og han var uhyre dreven, så jeg har vist aldrig gjort ham mat. Men naturligvis var kaffedrikningen indbefattet i aftenens gang, og da drøftede vi dagens og tidens begivenheder, hvad der var meget interessant. Jeg har aldrig hørt Buch tale nedsættende eller ondt om nogen, undtagen om tyskerne, der ikke ville holde deres givne løfter. Da Buch blev gammel, ville han gøre en københavnstur og se sig lidt om, det blev hans død. Han steg ud af en sporvogn og observerede ikke en modgående bil, hans syn var svagt, han blev stødt om og brækkede et ben, kom på hospital og måtte bukke under af høj feber, men Genforeningen oplevede han da.

Jeg kom sammen til kaffeselskab med en halv snes ældre ugifte damer, det skulle altid gå fint og snusfornuftigt til, der var præstens datter, to døtre af degnens, en søn til en dyrlæge og et par andre. Jeg savnede tit rigtig ungt selskab, skulle jeg da absolut, 22 år gammel, lægge mig efter at blive adstadig og værdig, fordi jeg var lærerinde? Var der ingen spænding til, ingen overraskelse, intet eventyrligt? Nu var jeg jo da fri, og livet lå foran mig. De to frøkener ville ikke opfatte livet således, de var over 30 og 40 år og levede på den nytte og dygtighed, der krævedes af dem. Det var jo meget rigtigt, syntes jeg, de havde

måske oplevet deres og var faldet til ro i snusfornuftens og arbejdets vanemæssige dobbeltspor, først frem og så tilbage og så frem igen mod den sidste station. Sådan så det ud, og sådan formede livet sig vel for de fleste? Hvad man ellers fik ud af det for sin egen indre person, det skulle gemmes dybt inde, det talte man ikke om. Det var en skam at se efter det andet køn med længselsfulde blikke. Det stærke køn skulle inklinere, sådan var forholdet, og kom der ingen inklination, så var man dømt til at sidde over ved livets elskovsdans alle sine dage og endelig gøre sig nyttig! Sålunde var mine to yngre husfællers giftefilosofi og gamle Bedde sanktionerede den. Den kunne jo også være god nok, for så vidt, de havde levet en lang årrække og måske hverken følte eller tænkte ungt. Jeg gik i hvert fald ikke i rette med dem om teorierne, men bemærkede en smule spidst, at Gud Amor da også kunne lave ravage og tænde ild i gamle huse, det havde man da set før! Jo, men hvad sagde folk så om den slags – de lo! Ja, teorier er ét og livets grønne træ noget andet. Frk. Christine i aftægtsvillaen måtte sande dette mange år efter. Der er nogen, der har påstået, at man skal aldrig sige »aldrig«.

Jeg så en ung mand en dag, og han så på mig med mørke dybe øjne, ligesom lod blikket dvæle i mit og holdt det fast. Han spurgte høfligt, om jeg var den ny lærerinde i Avnbøl. Jeg sagde ja og fortalte, at jeg boede i aftægtsvillaen. »Nå,« sagde han med et smil, »det giver snak hver dag, der kan man altstå træffe Dem, når man som gæst vover sig derind som nummer fem i kvartetten.« Mit blik veg ikke fra ham, jeg syntes næppe, jeg havde set en smukkere mand før, jeg indskød: »Åh, De er musikalsk, kan jeg tænke – kvartetten i aftægtsvillaen har kun én musikalsk, det er mig! Men spørg til side, kan De synge?« »Ja, tenor i sangforeningen.« Han rakte mig hånden og sagde farvel, mens han tilføjede: »Vi mødes

nok en sangaften.« De øjne, de øjne og, vi mødes nok, hvor der synges! Hans melodiske stemme kunne jeg heller ikke glemme. Jeg vil her kalde ham Herløv. Jeg var vel nok kommet en smule ud af balancen, men det var alligevel så dejligt at tænke på, at han ville møde mig igen, hvornår mon det blev, vovede han sig mon en aftenstund ind til kvartetten?

Jo, et par uger efter havde han et ærinde til Bedde og skulle have besked. Han trådte ind ad døren, mens vi sad om bordet efter aftensmaden. Jeg blev rød, mærkede jeg, frøknerne præsenterede, jeg sagde intet, han bemærkede, at han havde set mig et par gange på afstand, og derefter snakkede han løs med damerne, mens jeg endnu sad tavs og betragtede ham. Så spurgte han, om jeg havde prøvet at spille komedie. Nej, det havde jeg ikke. »Det kan De sikkert hurtigt lære, er jeg vis på. Vi må have Dem med til vinter, når vi igen skal til det i Ullerup.«

Pludselig blev jeg snaksom, jeg fortalte om første gang, jeg havde set dilettantkomedie i Haderslev, og at jeg efter det ville være skuespillerinde, da jeg stolede så sikkert på talent, men nu var jeg jo blevet lærerinde, måske kunne begge talenter forenes. Vi lo, og Herløv så på mig, og jeg følte mig glad og fri. Ja, vi ville spille komedie sammen vi to, det mærkede jeg.

Den følgende vinter fik jeg indbydelse til at medvirke ved dilettantkomedie i februar. Man ville opføre Erik Bøghs »Et uhyre« og »Tre for een«. Overskuddet af indtægten skulle uddeles til de fattige, det blev altid godt, da man spillede to aftener, én for ældre og én for de unge. Herløv sendte også bud, han skulle medvirke og håbede, at jeg påtog mig det. Vi havde mange læseaftener, og min hukommelse var god, jeg kunne lære mine roller. Vort lille selskab blev snart rystet sammen, og vi morede os kosteligt. Først øvelserne under en prægtig gammel musikers ledelse, så kaffedrikning, og endelig tyve minutters

vandring hjem. Det kunne blive ret sent, men aldrig kom jeg for sent i skole næste dag. Der skulle passes godt på, formanede Bedde. Alt gik godt. Næste vinter optrådte vort selskab atter. Vi forlod Erik Bøgh og bestemte os for Hostrups »En spurv i tranedans«. Publikum så helst Hostrupske stykker, af hvilke der var blevet spillet to for år tilbage: »Soldaterløjer« og »Eventyr på fodrejsen«.

Vi tog derfor trøstigt fat på opgaven og den løstes fortrinligt, jeg fik overdraget to roller: »Dronning Gunhild« og »Fruen«. Jeg havde talt med den nye tyske præst Jebesen om formålet at yde hjælp til de fattige. Han var lokalskoleinspektør og mente, at jeg kunne godt medvirke, min stilling var ikke i nogen måde truet, han skulle nok tage ansvaret. Men mandagen efter, at vi havde spillet komedie for de unge om søndagen, mødte der 4 tyske herrer op til revision i skolen: Landråden, en regeringsråd, skoleinspektøren og sognepræst Jebesen. De trådte ind i min klasse og hørte et øjeblik. Derpå kom mig en stor forskrækkelse, men jeg strammede mig op – og, der skete intet. De kom som en stormvind, hvorfra og hvorhen vidste præsten vel næppe, og de forsvandt som en stormvind uden at sige farvel. Jeg mente at kunne se et lunt blink i præstens øje. Og min uro var som bortblæst.

En tysk ansat lærerinde havde talt sit danske modersmål ved en dilettantkomedie i det erobrede Nordslesvig, og kenedanske folk havde applauderet. Det kunne se farligt ud og skade det store tyske rige, ikke sandt?

Til bryllup

I Peter og Anne Marie Ludvigsens hjem kom jeg jævnligt, de blev mine sande venner. Den store børneflokk beredte sig til at flyve fra reden. Sønnerne købte eller

*Maren og Kristjan Iversen, gift 1893.
(Foto: Carl Grossmann, Broager).*

forpagtede gårde rundt omkring i Nordslesvig, og dygtige var de alle.

I foråret 1893 skulle den ældste datter Maren giftes med Kristjan Iversen fra Ullerup. Han var yngste broder til Marens moder og stedmoder, men der var kun tre års forskel i alder, han 26, hun 23 år gammel. Der næredes store betænkeligheder fra Ludvigsens side ved et sådant beslægtet ægteskabs indgåelse, men de blev overvundne, og bryllup blev berammet til den 4. april 1893, det skulle stå i Ullerup kirkekro. De to slægter havde mange medlemmer, og begge byers befolkning var bedt til bryllup, gæsternes antal nåede derfor op over to hundrede. Jeg var også bedt med og havde lovet at deltage, skønt jeg i forvejen havde fejret påske i mit hjem, hvor der var stor

travlhed, da den nye andenlærer Gerthsen skulle fejre sit bryllup i mit hjem i skolen samme dag, den 4. april, men da jeg ikke havde fået skriftlig indbydelse, før jeg kom hjem, sagde jeg nej tak og rejste til Sundeved for at opleve en sådan festlighed dér.

Vejret havde hele påsken været forårsmildt og skønt, og fortsatte dermed i næsten hele april. Vielsen var ansat til kl. 2. Gæsterne var bedt til kl. 12. Der skulle først drikkes kaffe i kroen. Den smukke gæstgivergård lå lige over for kirken, så hele det store bryllupsfølge kunne efter kaffedrikningen spadsere over i kirken. Brudeparret havde endnu ikke vist sig for gæsterne ved kaffebordet. Gæsterne kom i flokkevis og blev modtaget med musik uden for kroen. I det dejlige vejr promenerede gæsterne derude og gik ud og ind til kaffebordet. Kl. 2 blev der blæst til samling og familien fulgtes ad og tog plads i kirkestolene, sidst kom det unge brudepar. De indbudte var ikke nær alle ankommen, så det var kun et fåtal, der overværede vielsen. Jeg må ærligt bekende, at heller ikke jeg var kommet ind i kirken, da jeg var faldet i snak med flere, og vi var enige om, at det højtidelige mere tilhørte familien, men den muntre del de unge gæster, en ret overfladisk betragtning!

Pastor Lange havde både døbt og konfirmeret brudeparret, og han skulle naturligvis også vie dem. Han havde været sognepræst fra 1864 og ville afgang fra denne stilling det næste år efter dette bryllup, altså 1894, efter en 30-årig tjenestetid, hvad han da også gjorde og flyttede derefter til Flensborg som pensionist. Efter vielsen vendte alle gæster tilbage til krosalen, hvor der stod dækket til middagsmad. Efter gammel skik skulle der serveres suppe og derefter kød og peberrodssauce med franskbrød og svedsker til.

Ved denne afdeling af bryllupsmaden var både præst og degn til stede, men ikke senere, da de tyske em-

bedsmænd ikke var velset, det ville lægge bånd på talefriheden. Præsten holdt derfor sin tale til brudeparret straks ved suppen og udbragte dets skål. Ellers var der ingen, der talte. Placeringen ved bordet skulle gå strengt efter rang og slægtskab. Nærmest bruden sad brudesmykker-sken og en mandlig slægtning og ved siden af brudgommen brudgomsføreren og en kvindelig slægtning. Derefter kom på hver side forældrene, hvis de endnu var i live, og så hvers nærmeste familie. Der blev sunget en salme, sædvanligvis »Det er så yndigt at følges ad«, og rødvinen blev skænket rigeligt op, så stemningen var livlig. Efter suppespisningen blev bordet hævet, og folk spredte sig ude omkring. Der skulle gøres en pause på et par timer, så skulle det egentlige bryllupsmåltid begynde. De ældre koner i de sorte silkekjoler og med de pyntelige kapper på hovedet samtalede livligt. Det var sædvane, at brudeparrets hjem først blev beset, men da gården, de havde taget i forpagtning, lå på Avnbølmark og altså ikke kunne besøges, blev det hjemmene omkring kirkekroen, man kiggede ind i og beså, haverne og den nære kirkegård. Det var da især brudgommens hjem i Ullerup, der nu var på en broders hånd, man beså. De gamle var døde. Vi unge brød os ikke om den slags rundskue, vi søgte lystigt tidsfordriv og fandt snart en dertil egnet plads, nemlig legepladsen ved skolen, som lå ved siden af kroen. Her gik det lystigt på grønsværen med sanglege, kædelege og »Tre mand høj for en enke«. Som vi løb og lø, drattede der én, så var det jo blødt at falde. Det blev ustyrlig morsomt, Herløv var der også og fangede mig et par gange, vi sang, så det klang. Kl. 6 blæste musikken sammen til spisning. Vi diletanter fra vintersæsonen flokkede os ved den nederste bordende, Herløv var min bordherre, og lystigheden var stigende, alt som timerne gled, mellem kl. 9 og 10 skulle brudedansen danses. Talernes række var lang, ind imellem sang man nationale

sange, vidunderlig skønt lød det i den store sal, hvor der var højt til loftet, og sangforeningens udmærkede stemmer førte an. For første gang hørte jeg ægte nationale taler. Jeg havde jo aldrig været med til en så udpræget dansk familiefest som denne. Brudgommens svoger og tillige brudens onkel H.P. Hanssen – Nørremølle (senere rigsdagsmand og dansk minister) var med og holdt første tale. Jeg lyttede, beundrede ham og tænkte mit derved, det var både fremtidsrøst og fortidstale. Skrevne lejlighedssange kendtes ikke dengang, de nationale sange var det alt overvejende.

Efter endt spisning skulle der gives gaver. Dette gik for sig på den måde, at brudeparret tog plads i en sofa med et bord foran sig ved siden af salen. Genstande som gaver lagdes på bordet og man ønskede til lykke, nogle gav en skilling, som der kunne købes for efter ønske, den blev diskret lagt i en terrin med serviet over som offerskål, og der blev ofte sagt en spøgefuld bemærkning, som man drak på. Det var en ret streng manøvre for bruden især, at sidde og takke og smile, mens selskabet fik lov til at røre sig og samtale ved kaffen. Salen var ryddet til dans, folk samlede sig for at se brudedansen. Musikken spillede en vals, og brudgomsføreren dansede ud med bruden et par ture rundt, så gjorde man et minuts ophold i musikken, brudgommen tog bruden, og føreren inklinerede for brudesmykkersken, atter to ture rundt, og de unge brødre, som havde været bydesvende til brylluppet, inklinerede for de ældre af slægtens kvinder. I sidste tur var der otte par på gulvet. De sluttede, da musikken tav, med at vandre et par skridt fremefter, og bruden bragtes på plads; der kunne vel nok tiltrænges et lille hvil. Der spillede en fejende hopsa, og gulvet fyldtes af dansende par med det samme. Danselysten har altid været stor blandt Sundeveds befolkning. Ud på natten serveredes der koldt bord med øl og snaps og kaffe, lystigheden var

da på sit højeste. Skønt det var henad de små timer, var der ingen træthed at spore. De sang her og der, og man tillod sig at udbringe Danmarks skål, thi nu sov magthaverne. Andre sang: Vi er kun få, men det er det samme, vi er en gren af den danske stamme.

Det unge brudepar begyndte derefter deres gerning ude på den forsømte gård, folk nærmest ynkede dem, men Peder Ludvigsen havde god tro til sine børns evner. Der skulle arbejdes, så kom udbyttet nok. Det skete. Den unge dygtige Kristjan Iversen, der havde været på landbrugsskoler og været garder i Berlin, satte alle sejl til. Gården kom i god drift og efter års forløb blev avlen så stor, at den ikke kunne rummes i laderne, og folk undrede sig, hvor alt det korn dog kom fra, han »læser« sig vel til det, mente de. Kristjan Iversen og hustru blev de førende gennem årene. Peter Ludvigsen døde i 1910, og så flyttede Maren og Kristjan hjem på hendes fødegård. De havde ingen børn.

Fra små stuer

Småfolks børn, sagde man, jeg vil hellere kalde dem de små hjems børn. De var tit de dygtigste, vel nok, fordi de blev vænnet til arbejde fra de var små. Daglønnen var kun lille dengang, drengene måtte ud at tjene en skilling også, eller de skulle sammen med moderen passe det lille landbrug med en ko eller to. Man var sparsommelig, ja man vendte skillingen adskillige gange, inden man gav den ud til andet end føde og klæder. Det var godt at have en skilling i sparekassen, når børnene skulle hjælpes frem. Jeg havde et søskendepar i skolen, der hed Johan og Ellen. Drengen var den bedst begavede, Ellen, måske som den yngste af en flok, noget forkælet. Deres fader

var en slider af rang, han påtog sig grøftegravning, mergelarbejde, brøndgravning o.m.a. Hans kone var en lille tyksak med et mildt ansigt og akkurat i alt, det kunne man snart opdage. Min vej gik tit ud forbi deres hjem til den nærliggende skov, Avnbøl-Snede. På denne tur besøgte jeg engang hjemmet. Alle vegne var der skinnende rent. De ville gerne vide lidt besked om deres børns skolegang. Jeg havde kun godt at fortælle om dem. Jeg skulle naturligvis have kaffe, og da fortalte de, at de havde slægtninge ved Christiansfeld, og at de denne sommer havde i sinde at besøge dem. Det var ikke så ligetil, mente de to gamle, for de havde aldrig kørt med jernbane, som de jo blev nødt til fra Aabenraa til Haderslev.

En halv snes dage senere besøgte jeg dem igen, da var deres store rejse overstået, og de var vel hjemme igen og vokset ikke så lidt i selvstændighedsfølelse. Manden fortalte: Jeg gik jo foran fra damperen i Aabenraa til jernbanestationen, og mutter fulgte mig snært i hælene. Så krøb vi jo ind i vognen, og toget satte sig i fart, det gik rask, men mutter blev heldigvis ikke svimmel af at køre. Vi kørte ret, for jeg vidste jo ikke, om hun kunne tåle det baglæns. Og jeg havde jo ild på min pibe, forstår sig, som jeg plejer. Men så kom han, der skulle se vore billetter og skældte os ud på tysk og pegede på min pibe og et opslag på væggen: »Æ ku jo forstå, de vo det her med »Raachen forbøjen«, æ stak mi piv i æ fraklom, og vi tav stel«. I dagvognen til Christiansfeld følte de to sig bedre hjemme, det var da med levende heste for, og ingen forbød at ryge.

Der var helt nede ved sognegrænsen til Adsbøl to andre børn, som jeg holdt så meget af: Hans og Grete, de havde hver dag næsten en times skolevej hen og hjem. Men deres små raske ben kunne som oftest klare den tur på en halv time. Ikke des mindre var de ofte de første på pladsen ved skolen. Om vinteren kom de ofte for sent, for

vejene var dårlige. Ganske stilfærdigt gik de da hen på deres pladser. De var så umiddelbare og tillidsfulde og fortalte op om småglæder i det lille hjem. Den dreng, jeg forærede en kniv, sendte mig hilsen under verdenskrigen, hvori han var med. Han kunne ikke glemme mig. Ja, det er et håb hos os lærere, at enkelte ord dog måtte spire og gro. Den samme dreng fik altid det hverv at hente min violin i aftægtsvillaen, når klassen skulle synge, det var han meget stolt af. På den 1. pigebænk sad, da jeg kom i 1892, seks piger, de hed: Margrethe Juhler, Margrethe Friedrichsen, E. Christensen, Helene Tychsen, Margrethe Richelsen og Cecilie Holgersen. En døde i 1930, de andre traf jeg ved et møde på afstemningsdagen den 10. februar 1938 i Avnbøl, da var de trivelige matroner og sidst i fyrrerne.

Til fest i mit gamle hjem

Den 1. december 1893 fejrede min fader sit 25 års jubilæum i Starup skole. Det var ret sjældent i de tider, at der fejredes jubilæer, man sparede både på skillingen og på stærke lovord. Enhver stræbte efter på bedste måde at gøre sin pligt og forøvrigt se at få de ret beskedne indtægter til at nå rundt og betale enhver sit, et program, der kunne bringe tilfredshed i sindet. De gode Starupfolk syntes nu dog, at de ville have lidt gjort ved fars jubilæum, og det var meget smukt af dem. De samlede penge ind, og det gik meget heldigt, thi alle ville være med, også alle i små kår mødte med deres lille skærv, og den blev vel nok særdeles påskønnet. Alle ville møde i skolen, da vi indbød til fest. Der blev indbudt til aftensmad og kaffe. Maden serveredes i »Lilleskolen« og kaffen i »Midtskolen«. Der var mødt så mange, at det var nødvendigt at

*Th. S. Plov og hustru
ved afskeden fra Starup
1894.*

(Foto: L. N. Christensen, Haderslev).

spise i hold, og det gik udmærket. Tale og sang skulle vente til kaffen, for at alle kunne høre det. Jeg havde fået fri og var rejst hjem fra Avnbøl. Det var så min mening at afstå fra en rejse i den kommende juleferie, der var ikke råd til begge dele, og der var jo kun 3 uger til jul. Det var den sidste fest mine forældre fejrede i det gamle hjem, og den var både gribende og vellykket. Den næste, jeg kom med til på dette kære sted, foregik 27 år senere, i 1920. Far fik overrakt i gaver: Et spisebord, seks stole, et spejl, to gyngestole, et stueur og et cylinderur med guldkæde. J.P. Lydixsen, som 1½ år i forvejen var blevet lærer og degn i Grarup, holdt hovedtalen og overrakte far et smukt billede i forgyldt ramme. Det forestillede et vinterlandskab med en kirke, som var oplyst en juleaften. Far

takkede i en kraftig tale alle, som havde været med til festen og for al velvilje og godt samarbejde i de mange år. Nu var han over de tres og tænkte på at trække sig tilbage om et årstid. De gamle danske læreres stilling var ingenlunde let, af befolkningen var de rigt påskønnet, af de tyske myndigheder kun, når de vendte kappen efter vinderen.

Efter høstferien 1894 fik far sin afsked fra skolen bevilget med en årlig pension på 1630 mark. Hans yngste søn af 2. ægteskab Jessenius Plov var da 16 år og konfirmeret, og samme år tog fars gode ven og medarbejder sognepræsten Johan Christian Jakobsen i Starup sin afsked. Det så ud til at Jessenius ville lære landbrug og blive herhjemme i landet. Fader, der var fyldt 62, var rask og foretagsom, besluttede sig derfor til at købe en lille ejendom. Dette skete til april 1894, han købte en gård på 27 tønder land i Tyrstrup sogn, den hed »Roselle« og var meget smukt beliggende. Købesummen var 21.000. Laderne skulle ombygges.

Det var med megen vemod, at vi sidste fem af familien: gamle farmor 87 år, far 62, stedmor 60, jeg 23, Jessenius 16 år gammel, sagde farvel til det kære skønne barndomshjem i Starup skole, hvis minder var så stærke og dragende. En ny lærerfamilie drog ind, min fars eftermand kom også fra Djernæs i Hoptrup sogn. Alle vi søskende, spredt viden om, har aldrig kunnet glemme Starup skole.

Sang og klang

Den 4. november 1893 holdt Ullerup sangforening sit 25 års jubilæum i krosalen i Ullerup. Det var en søndag. Der var en stor forsamling til en aftenfest med fællesspisning, både de aktive og passive medlemmer havde givet møde.

Det var sognets mest ansete dansksindede familier, samt talrige æresgæster fra Sønderborg, her skal nævnes H.P. Hanssen, J.P. Reimers og slagter Thim fra Sønderborg.

Sangforeningen havde taget initiativet til mange udmærkede sammenkomster, især dilettantaftener i tidens løb, og da jeg havde været blandt de medvirkende de sidste vintre og var blevet så godt kendt med sangerne, blev jeg indbudt af Herløv som hans borddame. Jeg glædede mig meget til denne aften og især til at være med ved en udpræget dansk sammenkomst, hvor der ikke var en eneste tysker til stede. Der ville blive talt og sunget som aldrig før. Herløvs søster, som jeg kendte så godt, var ikke med. Jeg kom ofte i deres hjem, de gamle forældre levede, og vi sang meget, Herløv og jeg spillede også skak, og han kunne også spille på accord cither, en slags harpe i vandret plan, hvor man kunne skubbe nodebladet ind under strengene. Sangene, som de sang i foreningen, lærte jeg hurtigt, Herløv skrev partituret af og jeg indøvede det på violinen. Han kom ofte på aftensbesøg i aftægtsvillaen, og vi sang og talte spøg, lige fornøjeligt for os alle. Mit sind blev lyst og glad, jeg var fyldt med ungdomsglæde, og det mærkedes i det daglige samkvem med mennesker, men også i skolen blev det så let for mig at tale til børnene, skønt det skulle ske på et fremmed mål. Vi havde jo da lov til at synge danske salmer med børnene. På den tid kom der mange nye salmemelodier frem til grundtvigske salmer i den nye salmebog, der udkom i Nordslesvig 1891. En del af dem havde jeg lært i Rinkenæs præstegård. Jeg mindes en dejlig kirkekoncert i Ullerup kirke, afholdt af kantor Serritzlev fra Stege. Han sang bibelhistoriske sange som »Mellem brødre kaldt den lille« og »Jeg gik i marken og vogtede får«. Et par dage efter kunne jeg synge disse sange. Jeg skylder alle disse kære syngende venner i Sundeved en stor tak for dejlige toner. Hvor ville livet

under prøjsisk herredømme have været strengt og tomt uden sang og festlig tale, som der lød ved nævnte jubilæumsfest i sangforeningen. Efter spisningen var der atter en afdeling sange og til slut trådtes en lille dans – og sent på aftenen gik turen hjemad mellem tætte hegn og under stjerneklar aftenhimmel. Glæde var der i én og omkring én på Guds grønne jord!

Også skønne køreture deltog jeg i. Chr. Friedrichsen havde en lang charabanc, der var plads til ti personer i den. To stærke brune heste blev spændt for, og vi kørte på familiebesøg i Snogbæk og Rinkenæs. I en pinseferie fik jeg besøg af mine forældre og en lærerinde, de kørte hele vejen fra Starup til Avnbøl. Næste år var Bedde og frøkerne med mig til det nye hjem på »Roselle«, men med tog fra Aabenraa til Haderslev, hvor vi blev hentet med vogn. Nu var hesten »Lise« ikke mere til, men to nye stærke dyr.

Rejser til Danmark

I foråret 1895 havde fru Friedrichsen et par damer på besøg fra Sorø. De var søstre og døtre af en forhenværende lærer i Avnbøl, der hed Madsen. Han var for dansk og for fremtrædende, var blevet »læstig« og fordrevet af tyskerne først i firserne og havde derefter søgt embede i Danmark. Han fik snart et sådant i Nordsjælland, i Landerslev ved Frederikssund. Efter nogle års forløb blev han, der stedse var en varm fortaler for Sønderjydernes sag, indstillet og kaldet til foreviser og graver ved Absalonskirken i Sorø, tillige var der en del arkivarbejde at varetage. Han gav de mange turister en udførlig historisk redegørelse af kirkens indre og historie, og hentydede altid til de rige minder fra Absalonstiden i

omegnen. Bedre dansk mand kunne soranerne næppe have fundet til denne stilling.

Døtrene frk. Ida og Kristine Madsen kom altså på besøg i deres barndomshjem i foråret 1895 en månedstid og det blev for dem en uforglemmelig oplevelse. De kom omkring i de forskellige hjem, men havde standkvarter hos Bedde og sov på loftet i aftægtsvillaen. Mange minder blev opfrisket. Jeg passede min skole godt hver dag. Efter kl. 3 var der tid til snak og bygang, og det gik lystigt til hver dag. Vi blev gode venner, og jeg fik meget at vide om det danske skolevæsen, og hvor godt det var i Danmark og skønt at færdes i hovedstaden.

Da opstod den tanke hos mig, at jeg vist havde taget fejl af vejen til en uddannelse, den burde have foregået i Danmark og ikke i Augustenborg. Vi talte meget om den sag i enrum naturligvis, og damerne mente, at jeg vel let som sønderjyde kunne få en plads som lærerinde i Danmark. Jeg havde mod til at fastslå, at så ville jeg da tage dansk uddannelse først og så søge ansættelse, men ikke gå ind af en bagdør ved kunstig at fremstille forholdene. Der var jo ingen, der hidtil havde fortrædiget mig.

Det endte med, at de to søstre inviterede mig til besøg i Sorø i den kommende sommerferie, og samtidig skulle jeg så gæste København. Det var en plan, der var værd at stile imod, men det ville koste en bunke penge, og lønnen var på den tid kun lille, så jeg måtte begynde at spare i tide. Af danmarksbesøg havde jeg kun været én gang i Fredericia hos min morbroder, kordegn Vognsen, han var tillige lærer ved drengeskolen. Dér havde jeg lyttet til undervisningen, og især dansk fædrelandssang, og ønsket om at flytte til Danmark voksede i styrke, men hvorledes?

Vi tysk ansatte lærere var under feriekontrol. Tilsynet ville vide, hvor man tilbragte sin ferie. Naturligvis opgav vi hjemmet som mål og opholdssted for ferien. Derfra

kunne man jo så nok hemmeligt tage udrejsebillet til det forjættede land norden aa.

Også i Fredericia levede og åndede jeg i det håb, at der engang ville åbne sig vej for mig, selv om det gik gennem ørkenen, til et Kanaan, der flød med mælk og honning. Sommerferien indtraf først ved rughøstens begyndelse den 12. august 1895. Jeg rejste til mit hjem på »Roselle« og opholdt mig der en uges tid. Så pakkede jeg en kuffert og kørte med dagvognen over Frederikshøj toldsted til Kolding. Der skulle jeg overnatte hos en faster, vi kaldte tante Maren. Hun beboede en lille kvistlejlighed, var enke og ernærede sig ved at lappe og stoppe linned og dækketøj for flere hoteller og havde tillige lidt kjolesyning. Hendes bolig var nær ved sommerteatret, så hun kunne høre, når artisterne sang deres viser, og hun lærte melodierne efterhånden, da hun var sangbegavet og var tillige et rigtigt solskinsmenneske. Datteren var køkkenchef derinde i teatret, og skete det, at tante Maren ikke var i arbejde en dag, så kom der indbydelse til at spise derinde hos datteren. Således også den dag, jeg var gæst der. Da jeg trådte ind i det lille kønne hjem på kvisten, syntes jeg, at jeg aldrig havde set mage til det, alt var så sirligt. Næste morgen drak vi kaffe under det høje kvistvindue med de skrå vægge, der var fuldt af blomstrende potteplanter, og udenfor suste sommerblæsten så lunt i de høje træer. Dejligt at se tante Maren komme med kaffen, så pæn i alt, så glad og tilfreds og altid opmuntrende: Nu skulle jeg rigtignok se Danmark, opleve en Københavns-rejse! Aa ja, jeg frydede mig som et barn. Jeg havde aldrig været længere end i Fredericia, derfor var turen over Lilliebælt, Fyn og Storebælt så rig på skønhedsindtryk. Det både sang og skælvede i mig: Vort fædreland, hvor er det skønt!

I Korsør skulle jeg med det tog, der standsede ved Sorø, jeg spurgte mig for vistnok tre gange, og så gik det

gennem Sjælland, som jeg kun kendte fra beskrivelser. Fyn var nok smukkest med alle de levende hegn. I Sorø var både frk. Kristine Madsen og hendes far mødt. De modtog mig med stor hjertelighed, og vi talte straks om Sønderjylland, især Sundeved. Hr. Madsen påstod, at der havde han oplevet sine skønneste år, det tabte land var i hans tanker hver eneste dag. Stationsvejen gik gennem skoven nede ved søen og forbi akademiet, dér lå Ingemanns bolig, dér kirken, jeg kunne næsten ikke rumme alle de indtryk. I døren til graverboligen stod fru Madsen og tog imod os. Jeg vidste fra Avnbøl, at hun var en stor skønhed, og jeg måtte indrømme, at beskrivelsen passede, hun lagde i tale og væsen stor dannelse for dagen, og hilste mig velkommen med en lille omfavnelse, fordi jeg kom fra hendes kære uforglemmelige hjemland Als og Sundeved.

Her i disse varmhjertede menneskers midte tilbragte jeg nogle få dage, der formede sig som et festligt og nationalt samvær, der bestandig vil stå for mig som et stærkt førstehåndsindtryk af livet i Danmark.

Men rejsen gjaldt jo hovedsagelig København. Graver Madsens havde bedt en ung dame af deres vennekreds derinde om at møde mig og føre mig rundt. Hun boede i et pensionat, der bestyredes af frk. Sofie Boesen, en datter af biskoppen, og alle var meget sønderjysk interesseret, dér kunne jeg også bo de dage jeg opholdt mig i København. Jeg havde jo særlig tænkt mig at tale med skolefolk og muligvis overvære undervisningen. Det var sidst i august, ferien var forbi, så der var jo gode muligheder i den henseende. Jeg traf i pensionatet straks på en lærerinde, som var ansat ved Husumgades skole, og hun kom mig straks i møde med varm interesse. Sønderjyder kunne de gøre alt for, mente hun. Ved Husumgades skole var ansat som skoleinspektør en sønderjysk mand, historikeren P. Lauridsen, det kunne aldrig træffe sig bedre.

Jeg blev ført ind til ham, og han var meget interesseret i min udtalelser om, at jeg gerne ville nå ind til det danske skolevæsen, men han rådede mig til at tage dansk kursus forinden. Han indbød mig så til at høre i klasserne: »Det er jo en undervisning, der foregår under friere former, end De er vant til fra Tyskland«, sagde han. Selv havde han i sin tid besøgt seminariet i Tønder, men var så gået til Danmark. Jeg førtes så ind til en ældre lærerinde, hun hilste helt bevæget på mig og bemærkede, at hun havde slægtminder i nærheden af Haderslev. Det var religion først, ikke klasseundervisning, men to børn kom op til katheredet og blev hørt, de øvrige skulle lytte. Den milde og varme tone var fremtrædende, og det var en hyggelig måde, syntes jeg, og børnene var stilfærdige. I dansk var grammatik i forgrunden, næsten lidt for meget, syntes jeg, udredning af det læste og belæringen, som tyskerne altid krævede, var der her intet af. Man lagde mest vægt på kundskabssiden.

Jeg så og bemærkede hovedstadens mange seværdigheder: Museerne, kirkerne, kunstsamlinger og Panoptikon, som endnu var til. Og naturligvis skulle jeg i Tivoli og finde ud og ind af labyrinten, hvad jeg ikke kunne selv. Jeg tænkte på, at sådan er vel nok livets vej en labyrint med krogede sideveje, hvor man heller ikke kan finde sig tilrette ved egen hjælp.

I Nordsjælland, i Ugelse oppe ved Hillerød var der ansat en lærer H.P. Hansen, som i sin tid havde været lærer i Aabenraa-egnen og lidt i slægt med min stedmor. Dem skulle jeg også besøge, og en datter hentede mig ved stationen i Hillerød. Efter at vi havde set Frederiksborg slotsmuseum gik vi den 14 km lange vej til Ugelse i en brændende solhede. I skolen hilstes jeg hjertelig velkommen, skønt de lå i opbrud, thi lærer H.P. Hansen havde fået nyt embede og skulle flytte i de nærmeste dage. Men det trykkede ikke humøret, man mærkede

straks, at alt i dette skolehus gik med liv og lyst. Lejligheden var under reparation, og en datter og jeg sov derfor i et hjørne oppe på det store loft, og i det dejlige sommervejrs spiste vi hver dag i haven. Også der rådede man mig til at søge til Danmark, thi ingen steder levede man under så frie kår som her, sagde læreren. Ja, man mærkede, at i dette lærerhjem boede lykken.

Vi tog fodture i omegnen, også til Jørlunde højskole, hvor min plejesøster Mathilde havde opholdt sig som elev tolv år i forvejen. Det var i Morten Pontoppidans tid. Jeg traf en ung pige dér, som ønskede at høre lidt om sønderjyderne. I samtalens løb nåede vi hen til en høj, vistnok kaldet »Stensknold«. Derfra kunne man se ud over det flade landskab over mod Buresøen og Slagslunde skov. Jeg var helt betaget, også hun. Da begyndte hun at synge den bjørnsonske sang »Undrer mig på, hvad jeg får at se over de høje fjelde« på en ny melodi, som jeg ikke kendte, jeg lærte den, og den gav præcis udtryk for det, som rørte sig i mit sind. Hun fortalte da, at hendes glæde og frejdighed havde sin årsag, hun skulle nemlig giftes om otte dage. Hun pegede i vestlig retning, »hans gård ligger derovre«, sagde hun, »dér bliver mit hjem.« Det skjalv i hendes unge sind.

Dagene fløj af sted, jeg måtte bort fra Nordsjælland til Sorø igen for at tilbringe endnu et par dage dér og fortælle om mine oplevelser i København. Min ferie varede nogle dage ind i september. Atter modtog Madsens mig så festligt. En eftermiddag gjorde jeg et nyt bekendtskab. I Horsebøg, ikke langt fra Sorø, var der ansat en ung sønderjyde som andenlærer, han hed Peder Skov og var da også i slægt med Laurits Skau fra Sommersted, taleren fra Skamling. Vi blev præsenteret for hinanden og talte med det samme om vort kære Sønderjylland. Han var en varm patriot og kunne ikke forstå, at jeg kunne trives ved det tyske skolevæsen: »De ser så dansk ud både i ydre og i

tale, De passer til os her«. Han var musikalsk og vi sang en hel del. Jeg lærte Johan Skjoldborgs sang »Når vinteren rinder« og Poul Martin Møllers ypperlige sang »Grøn er vårens hæk«. Vi diskuterede til sent om aftenen og Peder Skov lovede at skrive til mig og sende mig en sang om Sønderjylland, som han selv havde digtet, ja endogså komponeret melodi til. Dette holdt han – en dag arriverede et brev i lyserød konvolut med sangen. Her skal citeres et par vers af den:

O Sønderjylland, hvor er du mig kær,
dig kan ret aldrig jeg glemme.
Du er langt borte og dog så nær,
at jeg stadig kan høre din stemme.

O Sønderjylland, hvis sprog er som dit,
det kan jeg vel aldrig glemme,
hvor er det kraftigt og dog så blidt,
at selv fjenden må det fornemme.

O Sønderjylland, din kamp for al ret,
den vil Gud vel aldrig glemme.
Når grænsen flyttes, og sindet bli'r let,
det kan jo kun Gud bestemme.

O Sønderjylland, så stol da på Gud,
ham må du ret aldrig glemme.
Når tiden kommer, han fører dig ud
fra dem, der dit »Jeg« vil hævme!

Nye tanker – nye mål

Opholdet i aftægtsvillaen i Avnbøl blev til mit andet hjem. Den visdom Bedde på sin enfoldige måde indprentede mig, har fulgt mig og været en god rettesnor for mig gennem livet. Jeg skulle opspare lidt, selv om det kun var en lille sum, jeg kunne få tilovers, så kunne der komme tider, da jeg ville kunne få brug for den og ikke blive afhængig af andre. Det er godt at øve sig i at sige nej til sig selv. Om søndagen skulle der, hvordan end vejret var, mindst én af os i kirke. Det er en god vane, sagde hun, men husk altid at bede for os, der sidder hjemme. Vi må ikke have så travlt, at det tager magten fra os, så vi glemmer det åndelige. Skulle hun i kirke, måtte hun have vogn, det var for langt for hende at gå til Ullerup kirke, men hun læste i sin salmebog, og søndag formiddag skulle der være stille i hjemmet. Altid var hun frisk og altid oplagt til at tale spøg med os, og så kunne hun le så hjerteligt.

Om vinteren spandt hun på sin rok, det var til hørlærred, som væversken Stine Duus skulle væve. På loftet stod der flere kister, som var fyldt med dejligt udstyr til hver af hendes børn også den fraværende søn i Amerika skulle have sit. Der var både lagner og dyner og pudebetræk med brede broderede borter, som døtrene havde syet. Der fortsattes med nyt væv: For man véd aldrig, hvad der kan komme, og hvad vi kan trænge til i fremtiden, sagde hun. Var jeg oppe på loftet for at hente noget i klædeskabene, skævede jeg med stor ærefrygt til kisterne og citerede: »Og så en kiste fuld af gode klæder«.

Kom der fremmede, stillede rokken til side, og gæstfriheden udfoldede sig i hele sin fylde og vennesælhed. Besøgene hos fru Ludvigsen blev stadig hyppigere, vi to kunne bedst samtale alene. Hun hørte så meget gennem

sin store danske slægt, hun havde tid og lyst til at læse, da det var let at få pighjælp på gårdene dengang. Døtrene fra andre hjem gik i tjeneste på hjemegnen hos de bedste husmødre og lærte husgerning inden de selv stiftede hjem og giftede sig. Dygtighed på husligt område var det alt omfattende. Af enlige stillinger var der kun lærerindevirksomheden. Men i Danmark brød kvindebevægelsen sig vej, og nye tanker og synsmåder blev rådende. Således i fru Ludvigsen's hjem. Hun havde læst Henrik Ibsen's bøger og lånte også mig en enkelt af dem, vi samtalte om indholdet, og jeg fik mange nye og gode indtryk om fremskridt i nordisk åndsliv, og da især kvindeproblemet. Fru Ludvigsen havde besøgt kvindeskolen på Vældegaard og kendte de førende kvinder i København, bekendtskabet uddybedes ved brevveksling og feriebesøg af og til. I Graasten fik fru Ludvigsen oprettet en væveskole, hvor de unge danske piger kunne lære svensk vævning, en anden afdeling havde kjolesyning. Men højdepunktet af hendes bestræbelse for dansk kvindevirke nåedes midt i halvfemserne med at Ludvigsen's havde fæstet en ung begavet pige, som ved siden af det huslige skulle læse dansk med børnene. Hun var sønderjyde og hed Bodil Marie Hjorth. Da hun havde været en tid under fru Ludvigsen's indflydelse, erklærede hun en dag, at hun ville studere, hun ville være læge. P. Ludvigsen lo af det og mente, at det var nok for højtflyvende en tanke, men hans hustru forsvarede den unge pige med et citat: Sæt målet højt, forsagthed lavt! Og hun fik sat igennem, at den unge pige kom til studierne, og at der skaffedes midler til veje, så hun kunne nå målet, hvad hun da også gjorde omkring 1904.

Det næste bryllup hos P. Ludvigsen's fejredes i 1895, det var datteren Ingeborg, der blev gift med en ung gårdmand fra Møgeltønder. Jeg var igen bedt med, brylluppet stod i hjemmet og formede sig som en smuk fami-

liesammenkomst med mange taler og god sang. Det var højskoleprægede folk, de kunne både i tale og sang dokumentere deres danskhed. Det var klart, at her var rejst en grænsemur, et Dannevirke, som tyskerne vel i kommende tider ville storme, men forgæves.

I retning af danskhed, selvstændighed og frigørelse har fru Ludvigsen evnet at øve sin gode stærke indflydelse på mange i vid omkreds og det takker vi hende for. Vi to blev venner for livet.

Skellet mellem dansk og tysk

Det var ikke altid så helt let at balancere på den line, der hed dansk-tysk. Jeg stod som tysk lærerinde, men havde et dansk hjerte. Præster, lærere og embedsmandsfamilier skulle man jo omgås med. Den første vinter var der jo to præster. Pastor Langes datter på 40 år følte sig som protektor for al tyskhed, hun forlangte derfor straks at enhver ny lærerinde der kom, skulle melde sig ind i »Deutscher Frauenverein«, hvad jeg selvfølgelig også måtte gøre. Tillige havde hun fået en tysk læseklub startet, det var altid noget. Den bestod af de ældre damer, der kunne tysk og os lærerinder. Der var én ansat i Ullerup, frk. Helmich, som boede i præstegården. Vi skulle læse to aftener om måneden, men det blev ikke altid gennemført. Der måtte da kun tales tysk. Vi læste Fritz Reuters »Landmandsliv« (Ut mine Stromzeit).

Kejserens fødselsdag skulle fejres i skolen med sang og lidt tale, og derefter sendtes børnene hjem, men møde skulle de, og så demonstrerede de ved at tage noget gammelt lurvet tøj på, og de store drenge ville ikke synge den tyske sang »Deutschland über alles«. Det gik bedst med en tysk salme. Lærer Popp og jeg var sædvanligvis

den dag indbudt af lærer Jørgensen og hustru i Blans, som havde et smukt hjem og var meget gæstfrie. Den udmærkede hustru var sjælen i hjemmet, hun kunne ikke tale tysk, så vi prøvede aldrig på det i dette hjem. Andenlærer Rathje var fra Ditmarsken, men også han havde lært sig det danske sprog og anslog altid den muntre frie tone. I Ullerup var der kommet en ny degn. Han hed Schmidt, var missionsmand og meget dygtig og belæst, men ikke stærk af helbred. Der var tillige en tysk andenlærer. Vi havde en lærerkreds og drøftede skolespørgsmål og religiøse emner, vi begyndte gerne på tysk, men entrede snart over i det danske modersmål, det passede os bedst.

Den strengeste begivenhed var kredsskoleinspektør Mosehus's revision. Han kom fra Aabenraa, kørende i vogn og ofte inden klokken var 8 om morgenen, for at se, om vi var præcise. Præsten tog han sædvanligvis ikke med. Han var hidsig, begyndte gerne inde hos læreren, og derefter kom han ind til mig og hørte først religion på dansk, derefter skulle det samme fortælles på tysk. En lille fyr blandede danske ord ind i enkelte sætninger. Da fo'r stormen løs, han skældte ud og antydede, at jeg hellere måtte udlevere mit papir (formodentlig kaldsbrevet). Jeg skulle nemlig dette år have fast ansættelse. Han havde vel sagtens forhørt sig om mit sindelag. Men ansat uigenkaldelig (unwiderruflich) fast, blev jeg da. Det var sidste gang vi så ham, vi kom ind under Sønderborg og fik en seminarielærer Todsén til skoleinspektør, han kunne tale dansk og var venlig og forstående. Disse inspektører havde stor magt, da de skulle påtegne ansøgninger ved forflytninger, og alt var hemmelig indberetning til regeringen. Dette medførte megen skinvæsen og øjentjeneste blandt lærerne. Fortyskningsiveren belønnedes med pengetillæg.

Ved forårseksamen kom kun præsten. Forældrene ville

ikke høre på dette tyskeri, og mange kunne jo ikke tysk. Der skulle føres en undervisningsprotokol med oversigt over, hvad der hver uge var gennemgået i alle fag og det, der var indskrivet, skulle være indhamret i børnenes hjerner, ellers så det galt ud og var i slægt med dokumentforfalskning. Vi blev altså holdt godt i ørene. Når præsten kom, var det en fornøjelse, han kendte os og talte med os ved kirken og både her og dér og vidste godt hvad og hvem befolkningen satte pris på.

Skellet dansk-tysk var tit vanskeligt at manøvrere med. Tænkte man dybere og så ud i fremtiden, kunne tvivlen rokke trygheden. Og der var folk, der sagde til mig, om ikke det var bedst at trække sig tilbage i tide. Tyskerne strammede båndene, katastrofen kunne komme, inden man så sig om. Nogle foreslog giftermål og så leve midt i ens folk, andre forflyttelse sydpå, til Flensborg måske, der levede de danske lærere i fred. Tyskerne var der i byen i flertal og mente sig fri for danskhed i fremtiden. Intet af dette tiltalte mig, jeg havde mit hemmelige ideal: at komme til Danmark. Min fader ville helst have mig til min hjemegn. Dér i Øsby sogn, ved Kvistrup skole blev der et embede ledigt, om jeg ikke ville søge det? Han skrev, at han ønskede mig hjem, og at jeg helst skulle forblive i så god en stilling, da jeg nu engang havde taget uddannelsen. Den skrappe skoleinspektør Stegelmann var blevet forflyttet langt sydpå, og hans efterfølger hr. Landt var efter sigende en meget human mand, der lod lærerne arbejde i fred.

Disse faderlige formaninger og gode råd mente jeg at skulle følge. Jeg talte med Bedde derom, og hun beklagede i vemodige toner, at det fornøjelige hjemliv her i Avnbøl nu skulle afbrydes ved en eventuel forflyttelse. Jeg indskød, at det var jo slet ikke sagt, at jeg fik embedet, der ville måske være mange ansøgere.

Nå, jeg skrev ansøgningen og lod skæbnen råde. Når

man er 26 år, så håber man på, at lykkens genius sidder støt ved roret til livets sejlads. Men kunne det ikke betyde ind i ensomhed? Jeg fik embedet i Kvistrup. Da det rygtedes, at jeg var udnævnt, vakte det megen forbauselse, ja, næsten bedrøvelse, og man forsøgte at holde på mig ved tilbud om et årligt personligt tillæg på 200 mark.

Jeg sagde nej. Udnævnelsen var jo sket, det var vel bestemt af Gud, at jeg skulle lære nye folk og nye egne at kende. Hvor jeg kom hen, spurgte folk forundret, hvorfor jeg dog ville rejse.

Fra en kreds af meget danske forældre overrasktes der mig som en sidste hilsen og tak et smukt lille guldur til erindring om fem gode virkeår i Avnbøl. I maj 1897 sagde jeg farvel til børnene og lærerens. Sværest blev det mig at tage afsked med gamle fru Friedrichsen, der var blevet mig så kær. De to frøkener fulgte mig til damperen ved Ballebro, derfra sejlede jeg til Aarøsund, ikke langt fra Kvistrup. Vi græd og lo og forsikrede hinanden om trofast venskab. Jeg gik om bord og vinkede med lommeørklædet så længe, jeg kunne øjne de to skikkelser på broen. Flere havde skrevet et lille ord i min poesibog. Fru Ludvigsen skrev: Tusind ord ej tolke kan en gernings spor (H. Ibsen).

Kvistrup 1897-1900

Jeg ankom en smuk majdag til byen og hilste på læreren og hans kone, de havde som Avnbøl-læreren en stor børneflokk. Han førte mig op ad en snæver trappe til et stort loftsrum, hvor lærerindens bopæl var. Den var lidt større end den i Avnbøl, der var et rum til køkken, hvor jeg da kunne lave kaffe og the, stuen havde to små vinduer og soveværelset ét. Nu skulle jeg have møbler og

køkkensager og se at få hyggen frem. Det kom jeg over, men det kneb med at være alene, og alt, hvad jeg skulle bruge, skulle hentes langt borte. Middagsmaden kunne jeg få hos naboens, gårdejer Peder Barsøe. Forhen havde jeg svælget i velvære og hygget mig i familiens skød, nu skulle jeg vænne mig til at være eneboer og selv skaffe mig alt til livets ophold ligesom de små missekatte, jeg havde fortalt børnene om. Jeg gik ud og hilste på folk, men de var anderledes end Sundevedboerne, mere tilbageholdende og stive.

Jeg havde snart fundet de skønneste steder, det var nede ved stranden af den smalle Haderslev fjord, der også berørte min hjemegns bredder ved Starup kirke. Der sad jeg og beundrede den anden bred over ved Vonsbæk-siden, og ville jeg hjem til »Roselle« i Tyrstrup, så blev jeg færget over fjorden af smeden i Sverdrup, gik op til den nye, men senere nedlagte småbane og tog med toget til Christiansfeld.

Ensomheden kunne tynde, da tyede jeg til sang med violin til, og længslen drev mig til brevskrivning. Senere blev det til affattelse af korte avisartikler, men min stilning forbød mig at offentliggøre dem, de gemtes i skuffen. Der gik damper fra Aarøsund til Sønderborg, og om søndagen til Assens. Jeg deltog i sådan en lysttur og opholdt mig nogle timer i Sønderborg i selskab med Herløv. Vi drøftede gammelt og nyt, spadserede langs stranden og drak kaffe i hotellets have. Jeg fortalte ham, hvor strengt det var at indleve sig blandt den nye og fremmede befolkning, og hvor stærkt jeg havde længtes efter Sundeved. Han bebrejdede mig, at jeg var rejst fra dem dernede, kom tilbage igen! sagde han. Det var ord, som blev ved at lyde i mine øren, og mens jeg sejlede hjem den aften og sad ene og lyttede til stempelslagene, syntes jeg, de advarede mig, sådan som man kan indflette visse ord i stueurets tik-tak: Pas på, pas på! Ja, ja, for

hvad? Jeg forstod det: For det overilede skridt. Det havde været en dejlig dag i Sønderborg!

Lærerens nedenunder talte jeg så lidt med, han var næsten aldrig hjemme, og fru, som var anden hustru, havde nok at gøre med den store børneflokk. Jeg forhørte mig i byen om forholdet i hjemmet og fik at vide, at også her huserede en grim lille menneskefjende, der kalder sig spilledjævel. Var skolens dør lukket, så drev den sit offer bisselæder i skoene, og af sted gik det til købstaden til fods eller på cykel, ind i beværtninger, der var vel altid nogle, der elskede klørknægt og lod sig overtale til makkerskab. Det kunne måske lykkes at vinde en god skilling, hvis man da var rigtig dreven og rutineret spiller som læreren! Spil og drik gik i svang, det kunne vedvare til over midnat, og så kom hjemturen på ni km. Han havde en god konstitution, var bred og svær, og satte sine fødder hårdt i gulvet, og næven i kathedret. Børnene var naturligvis bange for ham, de skulle lystre. Kom så revisionen, var han ivrig tyskladende og forstod at glimre med noget for at skjule sin lidenskab. Jeg mindes ikke at have haft én eneste hyggelig samtale med ham, så stundesløs var han. Ofte hørte jeg højrøstet tale fra lærerboligen, og børnene græd jammerligt.

Sådanne triste forhold drev mig bort fra de små ensomme værelser, jeg kunne ikke holde ensomheden ud og tyede ind til naboerne. Det var tit kun småt bevendt med sammenholdet, et par tyskere i byen ville dominere, de danske ville ikke finde sig deri, en enkelt var dansk undersåt og havde at tage sig i agt for dem, at ikke han blev udvist og drevet fra gård og hjem. Kommuneforstanderen, som boede lige overfor, skulle bevogte os alle og indberette, men ved et ekstra godt bæger, som mange satte stor pris på, når de mødtes i købstaden, kunne de blive perlevenner og omfavne hinanden, thi de var jo da naboer, bedyrede de. Ved en tysk fest hidsedes hjem-

metyskeren så op igen og lånte sin danske nabo onde øjne. En svoger til kommuneforstanderen havde været optant og kunne tit komme i en vanskelig stilling også. Han gik med tyskerne, skønt han ikke kunne et tysk ord og fik derfor ved en kunstig manøvre sit undersåtsforhold ordnet, blev naturaliseret og kunne derefter uforstyrret blive på sin gård. Men det kunne ske, at naturen gik over optugtelsen ved et godt glas sammen med danske naboer, når de var i købstaden, da istemte også han med dem »Kong Kristian stod ved højen mast«. Begge hans sønner blev gift med danske piger.

Dér, hvor jeg spiste til middag, blev konen svagelig, jeg flyttede derfor hen til en anden nabo, hvor en ung pige styrede huset sammen med en datter. Manden var enkemand, der var fem døtre, de tre yngste gik i skole hos mig. Martha, som styrede huset, var kusine til døtrene og fem år ældre end den ældste. Hun havde stået ved konens, sin mosters dødsleje, og lovet at tage sig af børnene, hvad hun da også trofast gjorde i en årrække, indtil hun selv blev gift, da hun var 25 år. Det var en stor lykke for dette hjem og de fem pigebørn, thi Martha opfattede det løfte, hun havde givet, som helligt, det forpligtede indtil de ældste børn kunne træde til og overtage ledelsen af hjemmet. Jeg gik daglig ud og ind dér og var glad for at lære en så god kvinde, som Martha var, at kende. Vi blev gode venner, og hun var især god at tale med på tommandshånd. Hun var som en moder for de fem piger og forstod at opdrage dem med kærlighed. Men også deres fader, onkel Jørgen, som hun altid kaldte ham, havde hun en stor indflydelse på. Han kunne være letsindig og glemme sin svage stilling som dansk undersåt, da måtte hun med en dyb alvorlig og advarende røst kalde ham til eftertanke. Han adlød straks. Aldrig måtte han komme med til danske møder, thi der stod måske en politibetjent ved døren og opnoterede, hvem der ikke havde prøjsisk bor-

gerret og derfor kunne udvises. Men når hans hustrus store og vidtforegnede slægt kom sammen, så kom danskheden til sin ret og gav sig udslag i sang og tale om de sidste fremstød for tyskerne. Da var det ikke blide ord, der vankede. De unge vågnede til modstand, særlig dem, der havde været på højskole, de vendte hjem med nyt kampmod og ny fyrighed til at gøre sig gældende i rækkerne. De fremsatte kækt deres meninger og viste sig aktive. Engang ved et ungdomsgilde på gården havde de unge indøvet en såkaldt »skjolddans«. Hver var forsynet med et blankt blikskjold og en tambur. De seks par var stillet i flanke og sang »Ud i kampen de riddersmænd drog«. Derefter dansede de ud og ind i rytmisk takt og slog dertil på skjoldene, hvad der så smukt ud og lød drastisk. Gymnastik var endnu ikke kommet i gang, man havde intet forsamlingshus, det kom ti år senere.

Men danskheden var i vækst, de store nationale foreninger æggede til aktivitet. Førerne Jens Jessen og H.P. Hanssen holdt møder med ildnende foredrag og deres blade »Flensborg Avis« og »Hejmdal« satte tingene på rette plads over for tyskerne. Men så viste tyskerne tænder og knyttede næven, nu ville de ikke finde sig i »danskerrumlen« længere, nu skulle den slås ned med magt, og da kom den tid, man har kaldt »Køllerperioden«. Voldspolitikken gik frem efter følgende løsen: Befolkningen skal lære at hæfte solidarisk. Forser én sig, så skal de alle straffes, indtil de ved gensidig opdragelse har lært hinanden at holde sig i »skindet«. Den daværende overpræsident i Slesvig hed Mathias v. Köller og havde til hensigt at slå med »køller«, øve skarpt regimente blandt den danske befolkning. Hans slagord var: Vi vil have ro deroppe i Nordmarken! Og så tog han fat med udvisninger af danske undersåtter og bortvisninger af tjenestefolk. De, der tjente hos danske folk, kunne få lov til at blive i landet, hvis de ville tage tjeneste i de tyske hjem.

Var de unge fra danske hjem på højskole, henstilledes det til forældrene at tage børnene hjem, så kunne de få lov til at beholde deres tjenestekarl eller pige nordfra. En mor, som ikke ville tage sin søn hjem fra efterskolen, fratog amtsdommer Hahn forældreretten, der måtte så anlægges proces. Denne skræmmepolitik skulle gennemføres konsekvent på dem, der ikke ville bøje nakken, ja end også slægtning kunne det gå ud over. Det gamle danske blad »Dannevirke« skulle redigeres efter v. Köllers recept, og redaktionen overdroges på hans forslag til en danskfødt dame, en datter af den radikale folketingsmand Krabbe, fru v. Wildenrath Krabbe, thi så mente man, at danskheden nok ville slumre blideligt ind. Det var en stor fejltagelse. I løbet af et halvt år faldt abonnenterne fra, og adelsdamen kunne slukøret pakke sit blad sammen, den nyerhvervede avis havde bragt hende store tab. Hun rystede støvet af sine fødder og rejste til Paris og har næppe mere vist sig på den politiske scene. Danske sønderjyder lo så hjerteligt af hele dette postyr. »Dannevirke« fik igen sine danske klæder på og fandt vej til alle hjem. Det gamle ord: Hvo Guds forsætter vil hævne, han nødes til dem selv at fremme« fuldbyrdede sig på ny. En ny folkelig rejsning blev resultatet. Man samledes i hjemmene i fornyet fællesskab, og man sang sig atter glad, og ved festerne holdtes der taler, der kunne ægge til ny dåd.

Nede i Sundeved skulle en gendarm, der ellers var af de milde, ved en festlig lejlighed stå vagt ved døren. Bagefter spurgte hans overordnede, amtsforstanderen, ham, hvordan det gik: Synger de endnu lige kraftigt,? spurgte han: Ja, hr. amtsforstander »det regner, og det regner endnu!« Gendarmen hentydede til Johan Ottosens sang.

Vi der arbejdede i skolen, kunne nok med frygt og bæven spørge: Hvad vil der nu ske på skolens område? Der blev snart lejlighed til at drøfte dette og adskilligt

*Pastor Dines Barsøe.
(Foto: L. N. Christensen, Haderslev).*

andet med en mand fra Danmark. Han var præst i Mejrup ved Holstebro, og svoger til Marthas onkel Jørgen. Det var pastor Dines Barsøe, han var 48 år gammel og født dér på gården i Kvistrup. En ældre ugift broder havde haft fødegården i mange år, men døde og efterlod gården til sin søster, som var gift med onkel Jørgen. Også pastor Barsøe var ugift og forblev det alle sine dage.

Jeg kom straks i samtale med ham, da han fortalte, at han ville have været lærer og forberedte sig i Hoptrup, mens min fader var ved Djernæs skole, og han da tillige blev undervist privat af ham. Præsten opholdt sig i 1899 på et længere rekreationsophold i sit gamle hjem. Der fortaltes, at en søndag havde en sindsforstyrret person i

Mejrup kirke rettet en revolver mod præsten, mens han stod for alteret. Præsten fik et chok, det blev til en nervestelse, derfor måtte han tage flere måneders ferie. Selv har han aldrig talt om denne hændelse. Han var jo også dansk undersåt ligesom svoger Jørgen og skulle derfor anmelde sin ankomst og afrejse til den tyske kommuneforstander lige over for nabogården. Det kunne tit medføre en vis spænding mellem de to familier. Men når præsten kom på besøg, følte næsten hele byens befolkning sig særlig beæret, han var jo dansk embedsmand og en vis nimbus omgav ham derfor. Skulle kommuneforstanderen måske finde på kunster, ville han synke dybt i sine byfællers agtelse, og han forholdt sig derfor rolig. Ved sammenkomster, hvor også hjemmetyskerne var bedt med, kunne præsten og kommuneforstanderen godt komme til at sidde side om side, og samtalen førtes som sædvanlig uden spor af drillerier. Præsten var en godmodig og stilfærdig overlegen indleder af neutrale emner, alle lyttede og deltog beskedent i underholdningen. Altid var han interesseret i andres vel og ve. Det kunne ske, at enkelte bemærkninger kunne nærme sig og strejfe grænsen for, hvad der måtte siges om tyskernes færd. Da forstod præsten altid at dreje ind i en anden gade og føre nye ting på bane. Men en velbegavet og noget hidsig gårdmandskone kunne da bruse op og give tyskerne det glatte lag, hun brød sig hverken om Poul eller Per eller Jeppe, hun sagde sin mening så eftertrykkelig om voldsregimentet, så alle kunne forstå det og bifalde det i tavshed. Hendes mand sad nemlig fast i sadlen med hensyn til borgerskab. Præsten slog det hen med en spøg og mente, at vi passende kunne få en sang til afveksling.

På tomandshånd var det en fornøjelse at tale med præsten, han talte om det danske skolevæsen og den frihed, der gaves læreren dér. For første gang mødte jeg det ægte grundtvigske livssyn og de skoletanker, det har

efterladt. Min lyst og trang til at forlægge min gerning til danske skoler tog næsten magten fra mig. Således fór der et frisk dansk vejr hen over byen hver gang, han besøgte sin hjemstavn, og det vidste tyskerne fra amtsforstanderen og nedefter, men de turde, trods alt, ikke jage ham bort. For ham var disse besøg en nødvendighed, han klagede over ensomhedsfølelse, ikke så sært, når han sådan måtte sidde ene i sit studereværelse. Hans gode ven Morten Larsen i Holstebro var også gammel ungkarl, de delte alt med hinanden fortalte han, men sønderjyder er slemme til at længes, hjemstavnen drager så stærkt. Ved forårstid blev præsten syg af lungebetændelse. Dr. Madvig fra Haderslev blev hentet, krisen var femtedagen nået til det højeste. Man fortalte, at der var gået bud til den tyske sognepræst om at komme og berette ham, da han måske næppe kunne overleve natten. En ældre kone kom og fortalte mig det. Jeg kunne slet ikke foretage mig noget for spænding, mon da denne gode danske sønderjyde nu skulle kaldes bort? Det var så trist at tænke på. Udenfor var det hårdt vejr, rusk og regn og buldrende storm, og sådan blev det ved hele natten. Jeg vågnede efter et par timers søvn og tænkte straks på den syge præst, men sov så atter og drømte, at jeg talte med ham som så ofte før. Næste morgen skulle jeg jo ned i skolen kl. 8½. Et kvarter før kom den gamle kone op til min dør og fortalte glædestrålende, at præsten havde stået krisen igennem, feberen var falden, hjertet slog roligt. Der herskede selvfølgelig stor glæde i hjemmet, alle de mange unge søskendebørn flokkedes atter om deres kære onkel og glædede sig med ham. Han rejste til Mejrup igen, men et halvt år senere søgte han præsteembedet i Ejby-Balslev og fik det, og han virkede dér i 16 år. På grund af svagt helbred måtte han tage sin afsked, da han var midt i 60-erne. Han døde i Haderslev 1933, og blev begravet i Øsby.

Tysk fremstød mod skolen

Køllerpolitikken var blevet en stor fiasko. Nu skulle slaget rettes mod dansksindede lærere, som sad i statseembede. De skulle helst væk for så at få ivrige tyskere anbragt i deres sted. Men det var heller ikke så helt let, thi der var endnu levnet fire danske religionstimer, så det var jo nødvendigt, at der ansattes lærere, der kunne tale dansk. De kunne også godt få lov til at virke, men de skulle gå med til at fortyske, sådan offentlig bekende sig til tyskheden og gå ud og hverve proselytter blandt den danske befolkning. Det måtte man kunne kræve af dem, thi de havde jo da aflagt embedseden, mente de styrende tyskere. Og så udstedte man en forordning til samtlige skoler, der ikke var til at tage fejl af. Den offentliggjordes i regeringsbladene den 12. april 1898, og meningen var vist denne, at den skulle sendes til alle lærere, eller måske kun til dem, hvis rigstroskab, man tvivlede om. I hvert fald havde vi i Kvistrup intet set til dette udfordrende cirkulære fra regeringen i Berlin. Man sagde bare, at det nok ville komme. Jeg talte med læreren om det, han udbrød: Skidt med det, vi arbejder i skolen, så godt vi kan, mere kan de da ikke forlange af os, vi er jo da også mennesker! Dermed mente han vel, at han, trods lovfor-skrift, ikke agtede at nægte sig selv noget, han ville leve efter sin egen personlige trang og gav forskrifterne en god dag.

Med os kvinder var det anderledes, vi tog for tungt på mange ting. Samvittighedens røst prædikede. Lad mig her give et lille uddrag af reskriptet af 1898 i dansk oversættelse: I sprogblandet befolkning med nationale modsætningsforhold er det statseembedsmandens og lærernes særlige pligt at styrke og levendegøre national og prøjsisk statsbevidsthed og ligeledes at styrke tilhørsfor-

holdet i alle befolkningslag. Ved siden af opfyldelsen af deres embedspligter skal autoriteten styrkes og opretholdes udadtil, og enhver, som er i et statsembede, medvirke til løsning af nævnte statsopgave, endogså i selskabelig retning. Hvor lejlighed gives, skal enhver undgå kølig tilbagetrukkethed, og meget mere uden for tjenesten med berettiget anstrengelse medvirke til at styrke folkets vel, tysk dannelse og tysk kultur.

Der nævnes herefter især foreninger, sammenslutninger og sygehuse, dog især læreanstalter, børnehjem og skoler. Der peges på, at i de sprogblandede egne må der råde en personlig ånd, for derved at fremme overgangsbestemmelserne: Statsministeriet forstår udmærket at påskønne, hvad der hidtil er udrettet, men undlader ikke at pege på tidens og forholdenes alvor og minder derfor påny embedsmænd og lærere om deres opgaver i de omtalte landsdele, men stoler tillige på deres forstående og patriotiske medvirken sammen med alle kongeligsindede og statstro elementer. I firserne afskedigede man dansk-sindede lærere, hvis døtre havde været med på en Københavnsrejse. I halvfemserne brugte man fremgangsmåden at tvangsforflytte lærere med danske sympatier sydpå til helt tyske egne. Reskriptets fremkomst indgød mig derfor en stor frygt for en sådan uventet tvangsforflyttelse fra min hjemegn. Der var jo tyskere i sognet med amtsforstanderen i spidsen, der med koldt overlæg kunne indbetrette og begå sådanne overgreb. Ja, det kaldtes endogså fra magthavernes side fortjenstfuldt at »rense ud« på en sådan måde. Jeg ransagede mig selv og vedgik, at nogle enkelte ting kunne vel opfattes som »forsyndelser«: Jeg havde samlet de unge piger fra byen i min stue og læst komedier, poesi og prosa for dem, lært dem nye danske sange til violinspil, og så havde vi drukket kaffe og talt om tidens spørgsmål, hvem der snart skulle giftes og med hvem, i byerne der omkring, og hvor gården lå, som de

skulle have. Det er muligt at sang og latter har kunnet høres i tyskernes hjem lige overfor skolen. Jeg ved det ikke, men Damokles' sværd det blev ophængt over mit stakkels hoved. Thi der blev indsendt en klage over mig til kredsskoleinspektøren i Haderslev. Hvem der rejste denne klagesag, har jeg aldrig fået at vide, nogle mente, at den stammede fra amtsforstanderen og hans lidt for emsige skriver. Jeg fik det aldrig at vide. Jeg følte med mig selv, at jeg underviste de mig betroede børn ud fra en ærlig overbevisning om, at det livssyn, Gud havde nedlagt i mig, ikke skulle fraviges. Og skulle der ske anslag imod mig, så hellere fratræde stillingen i den tyske offentlige skole. Jeg virkede jo da i min hjemstavn, midt i mit eget folk. Apostlenes ord om, at man skal adlyde Gud mere end mennesker, stod ved magt den dag i dag, selv om fjenden ville tilrive sig overmagten.

Er man ung og fremadstræbende, falder modet ikke så let, og hindringer kan overvindes, og derved dygtiggøres mennesket. En dag kom skoleinspektør Landt til revision i Kvistrup skole. Han tog førstelæreren med udenfor og talte længe med ham. Derefter trådte han ind ad døren til mig og hilste venligt, han hørte kun lidt i de enkelte fag. Det gik godt altsammen, han nikkede bifaldende. Efter overhøringen sagde han stilfærdigt, at han ønskede en samtale med mig bagefter inde i førstelærerens stue. Godt var det, at han ikke ønskede at se min stue, thi jeg havde allerede dengang en del danske bøger på min reol, blandt dem »den blå sangbog« og »Danmarks melodier«. Hr. Landt havde været præst i Ditmarsken og var sikkert frisindet indstillet. Det var mit indtryk, at han nødig ville tale om noget pinligt. Vi kom ind i førstelærerens stadsstue, og døren blev lukket, han trak et stort papir op af brystlommen og sagde, at man (jemand) havde klaget over mig. Jeg blegnede og fremstammede: Hvem da? Han ville ikke sige det. Der var tre klagepunkter:

- 1) jeg ville ikke gå med til at fejre kejserens fødselsdag.
- 2) jeg spiste i et dansk hjem.
- 3) jeg stillede mig kølig overfor tyske familier i byen.

Til nr. 1 svarede jeg, at jeg pligtskyldigst havde været med til spisningen på kejser-fødselsdagen, året i forvejen, min fader og min tidligere lærer havde nemlig indtrængende bedt mig om at gøre det. Til nr. 2 svarede jeg, at jeg jo nødtes til at spise middagsmad et sted, hvor man kunne overkomme at have en fremmed ved bordet, thi selv havde jeg ikke tid til at lave middagsmad på et petroleumsapparat. Til nr. 3 svarede jeg, at jeg ikke var mig nogen kølighed bevidst overfor tyske folk, jeg talte naturligt og friskt til alle, men tysk kun til dem, der forstod sproget.

Inspektøren hørte stille på mit defensorat, lidt efter sagde han mildt: »De står Dem selv i lyset, i Deres skole er alt, som det skal være, men De må stille Dem mere imødekommende overfor de tyske familier, det gør de krav på, ellers går det ikke«. Med den sidste bemærkning mente han vel tvangsforflyttelse under henvisning til reskriptet af 12. april 1898. Han kunne se, at jeg var bedrøvet, men pakkede roligt sine papirer i dokumentmappen og forlod stuen.

Nu vidste jeg, hvad klokken var slået, det ville gå hårdt til og forme sig som et enten eller. Tiden derefter var fyldt med mørke grublerier og søvnløse nætter, der tog hårdt på kræfterne, min arbejdsevne svækkedes, jeg plagedes af nervesmerter i ansigtet og måtte derfor søge læge. Skønt han var tysksindet, var det ikke blide ord, han brugte om de folk, der havde voldt mig fortræd med anklage. Han anordnede en kur på seks uger på vesterhavsøen Før. Min far gik til skoleinspektøren med attesten og forklarede ham årsagen til nervesvækkelsen. Med stor opmærksomhed hørte han på fader og var helt bevæget. Jo, jeg skulle nok få fri, og han kunne endogså

skaffe et stipendium til sygeophold på Før. Jeg fik 120 mark og måtte erkende, at der også var ædle tyskere i statstjeneste iblandt os. Sommerferien 1899 skulle bringe mig nye indtryk, der kunne virke gavnligt på sind og tanker.

Ophold på Før 1899

Kufferten blev pakket, og jeg rejste over Dagebüll-Detzbüll med damper til vesterhavsøen Før. I Staden Wyck kom jeg først til at bo hos en lægefrue, som var enke og havde et større pensionat. Men de øvrige pensionærer ville flytte dagen efter, fordi de havde hørt, at to af hendes børn var syge og sandsynligvis led af gastrisk feber, så fandt jeg det heller ikke rådeligt at blive dér, og tillige syntes jeg ikke, der var propert nok. Jeg fandt mig snart et andet logi hos en bager Pfeiffer, de overlod mig deres bedste stue, ganske vist stod sengen op ad væggen ind til ovnen, men det gik tåleligt med varmen. Jeg skulle have værelset med kaffe og the for 18 mark om ugen. Brød og lidt smør og pålæg skulle jeg selv købe. Det var jævne og rare folk, fru Pfeiffer gik altid med nationaldragt, noget der ellers var i tilbagegang. Af fru Pfeiffer fik jeg en mængde oplysninger om den interessante vesterhavsø. Jeg var som rekonvalesent dér i seks uger og havde pålæg fra lægen om ikke at arbejde, men søge ro og afslappelse. Siddende i en liggestol ved stranden, og dag ud dag ind lyttende til bølgeslagets skvulpen og plasken drev, dasede og hvilede jeg mig og lod som uimodtagelig for det mangeartede promenadeliv, der udfoldede sig oppe ved byen. Men når jeg kom hjem, fik jeg samtaler i gang med fru Pfeiffer og fik nedskrevet en del i en dagbog.

Der er bevaret mange minder på Før fra dansk tid, især

fra Christian d. 8's tid. Han besøgte øen tit. Jeg blev således vist hen til en nydelig plet, der kaldtes »Kongehaven«, den var beplantet med eg, ask og elletræer, men så noget forsømt ud. I midten findes en sø. Midt i haven står der et mindesmærke med et medaillonbillede af kejser Wilhelm I. Jeg spurgte, om det var derfor den hed »Königsgarten«. Nej, svarede man, her har den danske konge boet, han lod haven anlægge, og man fredede om den, men så kom krigen 1864 og adskillelsen fra Danmark. Senere rejstes så erobrernes mindesmærke. Underligt, at det skulle rejses netop dér som en triumf. En dag foretog jeg en længere fodtur for rigtig at se øen. Alle landsbyer ender på »um«. Jeg gik ud ad en stor bred landevej, først til Boldixum og derfra til Nieblum, der nævnes som den skønneste by i Nordslesvig. Den måtte jeg da se, det blev en lang, men såre dejlig tur. Jeg var ene, allevegne var der så fredeligt. Den friske søluft strøg mig om kinden, og overalt var der grønne marker og smågrupper af træer. Jeg var i god bedring og følte mig fri og glad. Endelig fandt jeg et dansk mindesmærke, rejst 1825 til minde om Frederik d. 6's besøg på øen. Han kom for ved selvsyn at overbevise sig om den store stormflods ødelæggelser samme år og blev selvfølgelig godt modtaget. Den store ulykke havde jo overgået hele befolkningen. Og så satte man da følgende inskription på stenen, som står lidt inde fra landevejen: Stenen bevarer hans navn, hjerterne hans minde! Stenen var dengang under reparation, og så stod der at læse i avisen på Før, »at forhåbentlig blev inskriptionen da oversat på tysk, da der ingensinde var blevet talt dansk på Før«. Det blev heldigvis ikke til noget, stenen taler endnu dansk til efterslægten. Kirken i Nieblum er meget stor, den kan rumme, sagde man, 2000 mennesker, der har nok hørt flere sogne ind under den. Gårde og huse omkring den var ganske rigtig meget stilfulde og omgivet af smukke beplantninger. Fra Dage-

büll og til Husum ligger der mange småøer der kaldes halligerne. Der går et sagn om én af dem, »Rungholts undergang« ved stormflod. Den hårde skæbne ramte måske folkene på den lille ø, fordi de levede i stor vellystighed, således fortæller sognet. – Jeg gæstede den lille hallig Oland. Ved nordvestenstorm kan vandet stige 4-5 meter over diget og banke på vinduer og døre. Trænger det ind, må beboerne flygte med deres bedste ejendele på loftet, og tit og ofte finder beboerne deres grav i bølgerne. Den 3. februar 1825 druknede 74 mennesker, 181 køer og 1475 får. Det frådende hav raner stedse mere af jorden og skyller den bort. 1838 fandtes på »Oland« 14 enker blandt 76 indbyggere, deres mænd var blevet begravet i bølgerne på lange sørejser. I stuerne så man næsten altid billedet af Jesus og Peder på søen og nedeunder nødråbet: Herre frels os, vi forgår! Halligen Hooge har et areal på 517 ha. og 185 indbyggere. Her aflagde kong Frederik d. 6. også et besøg 1825 og han skænkede beboerne en ny kirke, da den gamle lå i ruiner efter stormfloden. Den blev ophængt en tavle, hvorpå der stod: »Gud velsigne vor kære kong Frederik VI, som efter at han den 3. juli 1825 selv havde taget øen i øjesyn, lod forny vor ved den store vandflod ødelagte kirke. Evig vil hans minde leve iblandt os«. Under kirkens bjælkeloft hænger en dansk fregat med dannebrogssflag i mastetoppen. Skibe med dannebrogssflag finder man overalt i gårdenes storstuer. Pragtfulde stadsstuer findes i mange hjem med rigt udskårne møbler, gengivne på smukke malerier af en kunstmaler Ludolf Jessen.

I byen Boldixum på Før levede i slutningen af 1890 en digterinde ved navn Stine Andresen. I et digt, hun kalder »Mein Vaterhaus« priser hun sit kære barndomshjem på den fjerne ø. Kærligheden til folk og hjemstavn er næppe stærkere nogetsteds end i disse egne. Jeg forsøgte at oversætte digtet fordi sonetten tiltalte mig, her er den:

Mit stille hjem med grønne træer og ran-
ker,
du plet, som kærligheden skænkede' mig,
hos dig er hvile, didhen iler jeg
fra verdenslarven, som forvirrer tanken.

O, dér mit hjerte slår i hurtig banken,
ved mindets kildespring det kvæger sig,
jeg flygtede' hid fra livets alfarvej
for her i fred en stund at kaste anker.

En lønlig hvisken jeg da grant fornemmer,
de kære hedenfarnes ånd tilvisse
sig sænker her – de kære, jeg ej glemmer

I from henrykkelse jeg røster kender,
velsignelse ombølger blidt min isse,
min kind berøres blidt af elskte hænder.

Mit rekreationsophold på Før forløb med det ønskede resultat, mine nerver styrkedes godt af den friske søluft, og opholdet blandt de mange fremmede gæster var som et kig ud i den store verden.

Det store skridt tages

Jeg vendte tilbage til Kvistrup sidst i august og skulle til at tage fat påny. Jeg syntes mine stuer var så små og trange, og skolestuen blev ligesom til et mystisk værelse, der snævrede sig ind omkring mig. Kampen i mit indre tog til dér, hvor jeg ikke vidste mig sikker for udspionerende blikke. Jeg følte, at de nye kræfter, jeg havde hentet på Før let kunne sættes til påny, og hvad så? Mens jeg

opholdt mig på Før, havde fader og min stedmor fejret deres sølvbryllup, en kreds af naboer var samlet om dem og som sædvanlig herskede der hygge og glæde i hjemmet, men kun den yngste Jessenius var til stede, fire børn var døde, fire i Californien, jeg på Før og én hjemme af en flok på ialt ti. Jeg rejste i efteråret tit hjem til »Roselle« og talte med far om min tilstand. Han var meget ked af det, og mente, at der vel kom en tvangsforflyttelse sydpå. Så må du jo prøve det, fjøede han til. »Nej«, svarede jeg, »det kan jeg ikke, jeg må forlade tyskerne, ellers går jeg til.« Fader blev meget betænkelig. »Opgive dit embede?«, sagde han, »nej, du må ikke tabe dig selv! Tror du, du kan få stilling i Danmark?« – »Ja, jeg tror og håber det, jeg kan sætte alle mine evner ind, til jeg når målet, det skal nås. Det må være Vorherres mening, jeg føler det fuldt og helt!« Sådan faldt ordene, og jeg mærkede en stor ny kraft og vilje til at styre mod dette mål, jeg ville være fri, kaste de tyske lænker af mig og tage en læsetørn påny i Danmark, i mit skønne fædreland, didhen, hvor tusinder med mig længtes. Jeg rejste hjem til min ensomme bolig på loftet i Kvistrup, og alt var som forandret. Fra hver en krog syntes jeg, der hviskedes til mig: Tag fat, tag fat, sky ingen anstrengelse, ud af mørket til det klare dagskær, og stræb mod målet! Jeg begyndte straks at læse danmarkshistorie, først A. D. Jørgensens 40 fortællinger, dernæst dansk sætningslære og grammatik. Og så øvede jeg mig i stilskrivning, men mest ved brevskrivning. Vinteren var nu for hånden til at få ordnet et studieophold i Danmark, og når så foråret kom, ville jeg rejse til København. Jeg stolede på Gud og bad ham hjælpe mig og vise vej, en forunderlig frimodighed lejrede sig i mit sind, jeg formåede igen at undervise børnene grundigt, på det fremmede sprog ganske vist, men nu gjaldt det om at holde ud og vise, at de, tyskerne, ikke fik held af deres anslag. Jul og nytår var jeg hos foræl-

drene. Det var århundredskiftet, jeg mindes så tydeligt, der var skrevet frem og tilbage i bladene om det begyndte, eller vi skulle regne med et nulår, endogså kejser Wilhelm II havde udtalt sig bestemt derom. Men hele vor verden var betaget af det store øjeblik, da vi nytårsnat gled over i et nyt århundrede. Hvad ville det mon bringe? Jeg tænkte på min egen stilling og listede udenfor, under den stjernestrøede himmelhvælving, dér gik »tanken på flugt over støvet«. Jeg foldede mine hænder og takkede Gud for livet og lyset iblandt gode mennesker og bad om hjælp til at nå frem herefter.

Da jeg begyndte skolen i det nye år var det atter med nyt mod. En mængde breve blev sendt af sted til mine trofaste venner i Sundeved, og de svarede, som også far havde sagt, at jeg måtte ikke lade mig slå ned. Der skulle nok blive udvej for mig i Danmark. De ville gøre alt for at få mig ind, kun ikke tabe modet! En dag hen i februar fik jeg besøg af min ven Herløv, han havde været på forretningsrejse og ville høre, hvordan det stod til med mig. Naturligvis kunne han ikke forstå, at jeg ville slås med de tyskere. »Giv dem en god dag og kom igen ned til os i Sundeved«, sagde han, »hvorfor dog slide sig op med nye studier«. Jeg kunne ikke svare. Vi kom ud i den kølige aftenluft og gik flere gange den korte vejstrækning op til landevejen frem og tilbage. Dér var korsvejen, og vejviseren strakte de fire arme til hver sin side. Sådan kan vi mennesker i et øjeblik stilles på korsvejen, beslutningen skal tages, men helst ikke uovervejjet, fornuftens ballast skal ikke straks kastes over bord. Et farvel er altid så vemodigt, selv om vi ikke tænker over det!

Forår og forventning

Skoleinspektør Landt havde ikke revideret, siden dengang da han havde anklageskriftet i brystlommen. Han har vel nok håbet, at der kunne gro græs over hele den kedelige affære, der for ham selv tilsyneladende havde været pinlig. Førstelæreren og jeg fik lov til at passe os selv i hele måneder igennem. En dag hen i marts, da lærkerne kvadrede og stæren allerede fløjtede ved husets gavl, kom der gode breve fra mine trofaste venner i Avnbøl. Peter Ludvigsen og hans hustru Anna Marie. De havde skrevet til sønderjysk interesserede danske mænd i København for at få bevilliget en studiehjælp til mig. Jeg skulle derfor skrive en ansøgning til professor Harald Høffding og højesteretsadvokat Nellesmann. Deres gode anbefaling var indsendt i forvejen til de nævnte herrer. Dette betænkte jeg mig ikke længe på, det første skridt er altid det, der koster, jeg sagde til mig selv: Nu rask ind på banen og bliv dér, indtil målet er nået! Nogle dage senere fik jeg brev fra professor Høffding med tilsagn om studielegat, så såre jeg havde søgt min afsked fra den prøjsiske skolevirksomhed og var indmeldt på et kursus i København. Da blev det forår både udenfor i naturen og i mit sind og på min kind, thi den indre glæde og takfølelse gjorde, at jeg kom til kræfter, kunne spise og sove godt og genvandt således mit friske udseende. Jeg spillede og sang på ny »Grøn er vårens hæk« og »Velkommen unge vår«. Det var, som jeg fra mit vindue ville med kæmpearme favne den skønne verden derude og alle mennesker, jeg kendte – også tyskerne lige overfor i nabolaget: I skal have så mange slags tak, thi I hjalp mig, I trak tøjrepælen op, jeg er nu fri og kan drage til de danske græsgange, hvor jeg nok skal vide at tage for mig af retterne – men jeg er slet ikke gnaven på jer for det! Og så

begyndte jeg at gå ud til folk igen, men mine planer omtalte jeg ikke, jeg så bare glad ud.

Min forgænger i embedet i Kvistrup havde også sagt farvel og tak i Kvistrup, også hun var for dansk og tog plads i private hjem, men kom senere til København som lærerinde ved den tyske Sct. Petriskole. Vi var seminariefæller fra Augustenborg, til hende skrev jeg straks, at jeg i pinseferien ville rejse til København for at få besked om kursus.

Ligeledes var der en anden ung pige, frk. Bodil Marie Hjorth, der som omtalt havde tjent hos Ludvigsen i Avnbøl og nu i København var nået frem til medicinsk student. Hun vidste besked med alle kursus derovre, og fru Ludvigsen havde allerede skrevet til hende om at vejlede mig, når jeg kom. Pinsen faldt i 1900 først i juni, folk mente, at jeg rejste hjem, men jeg satte kursen mod København, ankom dertil om aftenen, da det var køligt, dagen havde været meget varm. På banegården blev jeg modtaget med åbne arme af min trofaste veninde frk. Marie Boysen fra Haderslev, hos hende skulle jeg bo de få dage. Næste dag gik vi fra Vendersgade til Dronningens Tværgade for at opsøge frk. Hjorth, som straks var villig til at gå med mig derhen, hvor det skulle være. Hun anbefalede mig at søge ind på statens étårige lærerkursus for at læse dansk og historie. Den, der bedst kunne afgøre det, var skolebestyrerinde frk. Marie Kruse på Frederiksberg, thi hendes far var en tidligere flensborger, murermester Kruse. De var begge stærkt sønderjysk interesserede. Til hende gik frk. Hjorth og jeg først og traf hende hjemme. Hun var en lille svær dame, mild af væsen og meget imødekommende, også til hende havde fru Ludvigsen skrevet og anbefalet mig, hvis jeg muligvis skulle tage kursus ved hendes skole.

Frk. Marie Kruse sad ved bordet i sin sofa, jeg til højre ved bordet og frk. Hjorth lige overfor. Jeg fremstillede

min sag i enkeltheder og spurgte hende, hvad kursus jeg skulle søge. Ufravendt hørte hun på mig og sagde, da jeg var færdig: »Jeg er nu klar over, hvor De skal søge videreuddannelse, De skal sandelig ikke tage lærerindeeksamen om igen, men De skal på Statens kursus og læse dansk og historie. Jeg kender så udmærket forstanderen professor Hans Olrik, han var lærer hos mig her, jeg vil med det første tale med ham derom. Og har jeg så fået besked, skal jeg nok straks skrive det til Dem. Årets kursus begynder den 1. september, så der er god tid«.

Den venlige gamle bestyrerinde ønskede mig held og lykke til mit forehavende. Både frk. Hjorth og jeg takkede hende meget for hendes gode bistand, og derefter sagde vi farvel. Kisteglad forlod jeg frk. Kruses smukke dagligstue, jeg følte, at vejen frem var jævnet. Trediedagen derefter måtte jeg rejse hjem, da pinseferien var udløbet, skolen skulle begynde. Knap otte dage derefter kom der brev fra frk. Marie Kruse, hvori hun fortalte, at hun havde talt med forstanderen på Statens kursus, professor Hans Olrik. Jeg kunne blive optaget, og jeg ville få optagelsesbrev tilsendt med det første. Dermed var sagen ordnet, og jeg havde altså kun tilbage at indsende min afskedsansøgning til regeringen i Slesvig. Den blev skrevet og sendt til skoleinspektør Landt og i et til ham stilet brev skrev jeg, at jeg søgte min afsked fra skolen af politiske grunde, det var ren besked.

Fjorten dage efter modtog jeg afskedsbevillingen og kunne rejse den 15. august 1900, da børnene det år fik sommerferie. Det rygtedes hurtigt, at jeg havde søgt min afsked, og det vakte både forundring og beklagelse, endogså i en tysk familie.

Jeg mødte en dag en gammel rar kone, hun standsede mig og spurgte, om det virkelig passede, at jeg ville forlade dem. Jeg svarede ja. »Nå, ja«, sagde hun eftertænksomt »man bager jo også brød andre steder«. »Ja,

endda meget velsmagende brød!«, svarede jeg. Det var sidste gang jeg så hende, hun var dansk i sjæl og sind.

Septembersol over hovedstaden

Min afrejse fra Kvistrup fandt sted den 16. august om eftermiddagen. Min broder hentede mit tøj på en fladvogn hjem til gården »Roselle« i Tyrstrup, hvor mine møbler skulle stå indtil, ja, indtil jeg kom i embede igen!

Kvistrup havde været en skuffelse for mig, jeg håbede nu på god medbør. Far tog kærligt imod mig, dette, at jeg var indmeldt på Statens lærerkursus, var ham en stor tilfredstillelse, han vidste besked med det fra fortiden, da man kaldte det »Det Monradske kursus« efter stifteren biskop D.G. Monrad.

Der var kun 14 dage til afrejsen, alt skulle efterses og pakkes, bøger og papirer skulle ordnes, og intet måtte glemmes. Det var i høstens tid og der var travlt, men alt gik så let for mig, der var fyldt med glæde. Den 31. august kørte far mig til Kolding, for jeg tog billet derfra til København. I Frederikshøj var der et hurtigt toldeftersyn af tøjet, jeg rejste på skole, så var det klaret. Det var altså tredje gang far kørte mig bort fra hjemmet, for at jeg kunne hente lærdom: først til Heide, så til Augustenborg og nu til København. Jeg faldt i tanker over den ting, og jeg tror, far gjorde det samme, men han var ved afrejsen på banegården svært godt oplagt.

Turen over Storebælt, hvor har jeg altid nydt den i fulde drag! Mågerne kredsede om færgen, høsthimlen var dybblå med en del sommerskyer. Jeg var fyldt med lov og tak til Gud, at han nådigt havde ført mig ud af alle vanskeligheder, hjem til Danmarks skønne egne og friske strande, det land, vi slesvigere altid længtes efter og sang

om. På turen over Sjælland, ved Sorø, vinkede jeg til vennerne dér, graver Madsen var der ikke, men de vidste, at jeg rejste forbi med ekspressen, og i et brev havde de sendt mig gode ønsker om en lys og lykkelig fremtid. Vi nåede hovedstaden, jeg stod ved kupévinduet og tænkte på, om jeg nu kunne klare mig i det mylder derinde. Godt, at min trofaste veninde frk. Marie Boysen kunne og ville hjælpe mig til rette. Men sæt, at hun havde forpasset tiden, jeg steg ud med en vis ængstelse og så mig om. Mange løb frem og tilbage, jo dér kom hun, glad og strålende. Vi omfavnede hinanden og græd af glæde. Hver dag vi skulle mødes i København, skulle blive til en festlig stund for os begge! Deri blev vi aldrig skuffet. Hun havde lejet både værelse og kost til mig i et pensionat i samme gade hvor hun selv boede, i Vendersgade. Derhen stiledede vor gang, arm i arm som to glade børn, og vi begyndte opstigningen til 4. sal, jeg syntes, det var et farligt besvær, men vænnede mig snart til at tage den i en fart. Jeg blev af enkefru Christensen modtaget med stor elskværdighed også af pensionærerne. Der var fra et hjørnevindue en smuk udsigt over Grønttorvet og ud mod søerne. De fleste forbavsedes over, at jeg talte så godt dansk, thi de forestillede sig, at Sønderjylland nu efter 36 år var rent fortvasket. Næsten aldrig havde dette emne været på tale i pensionatet, men nu, da vi var tre sønderjyder dér, kom der røre om den sag. Foruden frk. Marie Boysen og mig var der en ung kommis fra Sundeved Chr. Petersen, han både boede og spiste dér. Frk. Marie Boysen spiste der et par måneder før og efter jeg var ankommet. En lærerinde frk. Kalisch boede der også, hun var meget optaget af at udspørge mig om danskhedens stilling, hun havde aldrig haft lejlighed til at tale med »rigtige sønderjyder«, som hun udtrykte sig. Nu blev hun vågen for den sag. Arbejdet for at udbrede kendskabet til stillingen var dengang ret begrænset, i hvert fald i folkets

*Marie Boysen som seminarieelev i Augustenborg 1891.
(Foto: P. Christensen, Sønderborg).*

brede lag, det stod bedst til i de grundtvigske kredse, hvad jeg snart skulle erfare.

Næste dag, den 1. september blev jeg indskrevet på Statens lærerhøjskole, som den senere kom til at hedde, Professor Hans Olrik tog imod mig med stor elskværdighed og fortalte mig straks, at de året i forvejen havde haft en sønderjysk og tysk uddannet lærer på årskursus, han hed Nicolai Svendsen (senere redaktør af Dannevirke og fra 1920 skolekonsulent i Tønder). Jeg var altså nummer to dernede fra »søndenå« og blev indskrevet til fagene dansk og historie, samt verdenslitteratur. Som lærere havde jeg i dansk cand.mag. Erling Rørdam, i litteratur og grammatik, og cand. mag. B.T. Dael i stil og sætnings-

lære. I oplæsning fhv. skuespillerinde Elna Jakobsen, i verdenslitteratur dr. Niels Møller. Og i historie prof. Hans Olrik. Jeg læste på det lille hold det første halvår, da jeg mente, at jeg ikke kunne følge med på det store hold, som lededes af frk. Ida Falbe-Hansen og dr. Vilhelm Andersen. På dette hold kom jeg altså det sidste halvår. Og det var langt mere ompsændende.

En fribillet til Det kongelige Teater gaves os, der læste dansk, engang imellem. Jeg blev tit favoriseret, fordi jeg var sønderjyde og fik en ekstra billet, når der spillede noget, de andre på holdet havde set før. Første gang, jeg var i det kongelige gik Marie Boysen med mig, og vi så »Carmen«. Uforglemmelig er det indtryk, denne operas opførelse i dette fépalads gjorde på mig, jeg var betaget af al den pragt og dette lyshav og spillet. Operaen er vel nok den fuldkomneste kunstart, idet sang, tale og plastik er forenet. De blændende farver og al den udfoldelse af bevægede optrin og scener havde jeg kun læst om, men aldrig set. Nu sad jeg i det kongelige, vor nationalscene, og lyttede spændt. Det var en stor oplevelse at se Herold og fru Lendrop i hovedrollerne.

Vi gik hjem i en sen aften og i det prægtigste septembervejr. Jeg var som i den syvende himmel, var det drøm eller virkelighed? spurgte jeg mig selv.

Straks efter jeg var ankommet til København fik jeg fra Ludvigsens tilsendt et brev fra højesteretsadvokat Nellenmann om at møde på hans kontor et sted nede ved Frederiksholms kanal. Jeg fandt stedet hurtigt, da jeg altid har haft let ved at orientere mig i fremmede byer, og jeg trådte noget ængstelig og måske lidt for beskeden inden for døren og sagde, hvem jeg var. Så blev jeg ført ind i det indre kontor. Der sad advokaten i sin lænestol, han rejste sig, var høj og bred og myndig af udseende, blikket bag de blanke briller hvilede strengt på mig. Men da jeg begyndte at tale om det mig lovede legat, efter at jeg

havde påbegyndt mine studier, formildedes hans blik, syntes jeg, og stemmen blev blødere. Det var jo en fin jurist, tænkte jeg i hast, de vil jo have alting juridisk rigtigt. Om jeg ville vende tilbage til Sønderjylland efter studietiden og tage en gerning op dér, spurgte han inkvisitorisk og føjede til, »så kan De få pengene«. – »Det véd jeg virkelig ikke, om jeg kan love, thi forholdene er vanskelige derovre, især for os kvinder, vi kan ikke sådan nå ind i offentlige stillinger som mændene. Men for Sønderjylland vil jeg, så længe jeg lever, gøre alt, hvad jeg formår«. Han løftede et folieark op med venstre hånd, tog det i højre hånd i retning af mig ved siden af, jeg tænkte på pastor Simonsens tomme ark til edsformularen 1892, skulle jeg nu for anden gang skriftligt forpligte mig for at få et legat? Han rakte mig papiret, dér stod »600 kr. er bevilliget til – – – mod at samme efter bedste evne vil virke i den sønderjyske sags tjeneste«. Jeg underskrev det og rakte hånden frem til tak. Han greb den og sagde med mildt blik og bevæget stemme. »Nå, lykke til det, lille frøken«. Pengene kunne hæves i Privatbanken, som jeg da også gjorde næste dag og indsatte dem dér på en bog for at have det nødvendige beløb hver måned.

Det var også min pligt at overbringe min tak til professor Harald Høffding, det skete noget senere en aftenstund mellem 5-6. Jeg traf ham siddende ved et uhyre stort arbejdsbord i en rummelig stue. Skæret fra en lav skrivebordslampe faldt kun svagt hen over bøger og papirer. Der sad han, den lille mand med det klassisk formede hoved, jeg stod helt betaget henne ved døren, bange for at forstyrre den lærde professor. Jeg skyndte mig så at sige, hvem jeg var (han har vel tænkt, at det var én af hans studiedamer), men knap havde han hørt ordet Sønderjylland, før han med en mild og behagelig stemme sagde: »Men værsgod, trød endelig nærmere, så vi kan tale med hinanden«. Jeg tog plads ved skrivebordet, og

han udsurgte mig om min forrige stilling under tyskerne. Så faderligt og jævnt talte han og lovede mig yderligere hjælp, hvis jeg trængte dertil senere hen. Jeg var lykkelig over denne imødekommehed fra én af Danmarks ypperste videnskabsmænd, jeg mærkede så tydeligt, at han elskede det sønderjyske folk. En anden god mand, som jævne vejen for mig, var lektor H.V. Clausen, historiker, sprogforsker og tillige varm ven af sønderjyderne. Han havde lovet mig at gå med hen til prof. Høffding og stod neden for huset, da han ville have at jeg selv skulle gå op til professoren. Han ventede spændt dernede, og da jeg kom og fortalte om det gode resultat, blev han meget glad og sagde: »Læs De nu bare videre, det skal nok gå alt sammen«.

Statens kursus – nye venner

Kursuset havde til huse i Stormgade nr. 17, II sal. Det var meget gamle lokaler, man havde taget i brug, nedeunder var tandlægeskolen. Men der hvilede en egen gammeldags hygge over de små stuer, hvor der kunne rummes 20-30 deltagere fra hvert hold. Historieholdet lededes af forstanderen prof. Hans Olrik. Broderen Aksel Olrik var lærer på danskholdet i oldnordisk. Forstanderen foretog historien og henviste til mange historiske værker og kildeskrifter, og forklarede en mængde fremmedord, især de latinske benævnelser. Han orienterede os ved hjælp af billeder og landkort. Ofte tegnede han smukke udkast på tavlen. De to brødre var sønner af kunstmaler Olrik, og vel derfor sad han inde med et stort tegnetalent. Han var selv en smuk og rank mand, havde et dejligt sprog og i alle måder sans for korrekthed i optræden og udtryksmåde, hvad der gav ham myndighed

og tillige anseelse. Engang imellem eksaminerede han os, og mod slutningen af kursus skulle vi holde et foredrag over et historisk emne eller skrive en oversigt over en tidsperiode. For mig var den indgående behandling af Nordens historie for det meste ny, som jeg måtte arbejde hårdt med, men det var meget interessant og en fortrinlig øvelse. En lørdag aften i hver måned var der sammenkomst i lokalerne med foredrag eller diskussion. De dygtigste talere fra København blev tilkaldt, bagefter var der så fælles kaffebord med taler af lærere og deltagere i tilslutning til emnet. Enkelte dage blev der foretaget udflugter til større virksomheder og store bygninger som museer og samlinger, det var alt sammen så lærerigt.

Min sidekammerat fra historieopholdet var den ældste dame på kurset frk. Marie Hey fra Odense, hun var 53 år, havde haft en lille privatskole i Odense, en slags grundtvigsk friskole, og skønt hun tænkte på at opgive al undervisning, var hun dog alligevel taget på kursus for at studere historie og kirkehistorie. Hun mente derved at hente sig nogen livsfornyelse for sig selv og de to søstre, som hun boede sammen med i Odense. Frk. Hey spurgte mig straks, hvor jeg var fra, vi sad ved siden af hinanden fra den første dag. Jeg svarede fra Sønderjylland, og aldrig glemmer jeg hendes bevægede blik. »Så skal vi rigtig tale sammen«, føjede hun til. Det blev til et venskab, der fik stor betydning for mig, for hun vidste så meget og kunne derfor være mig til stor hjælp ved historie og litteratur, kirkelige spørgsmål og retninger. Om søndagen tog hun mig med hen i Frederikskirken for at høre pastor Monrad. Sammen med os to sluttede sig fire andre fra historieholdet: Frk. Elisabeth Englisch, lærerinde ved frk. Kruses skole, frk. Kathrine Højrup, lærerinde i Esbjerg, senere gift med seminarielærer Hansen i Jonstrup; hun blev enke og kom 1920 til Tønder som lærerinde ved seminariet. Tillige håndgerningsinspektrice frk. Agnes

Hansen, lærerinde ved et børnehjem i Hellerup, hun var meget kundskabsrig, hendes barndomslærer, fortalte hun mig, var en broder til Gustav Johannsen, Flensborg, og han havde indprentet sine elever stor kærlighed til Sønderjylland. Den yngste af os seks var frk. Elisabeth Ellert, som et år i forvejen havde taget eksamen og derfor havde sine historiske kundskaber i den fineste orden; spurgte professoren hende, kunne hun næsten altid give svar. Af herrerne nævner jeg Sørensen, Kirkeskensved, som senere udgav bøger om samfundslære og Didrichsen fra Møen, en udmærket sanger, han havde slægtninge i Sønderjylland. Anders Bording blev højskoleforstander. Kristen A. Lange blev højskolelærer i Vestbirk, senere forstander for forskoleseminariet i Vejle. August Thygesen fra Kolding blev senere overlærer i Horsens. Fra danskholdet nævner jeg med glæde frk. Sigrid Thomassen, ansat ved blindeskolen, hendes fader var kordegn ved Sct. Johanneskirken og en varm ven af sønderjyderne. Han og frue indbød en aften 30-40 kursister til et lille aftenselskab i et hotel, og der blev talt og sunget så smukt.

Hen i vinteren havde vi på kursus en sønderjysk aften med forfatteren, lektor Johan Ottosen som taler. Ved det fælles kaffebord havde vi selv lavet lidt. Jeg skrev en dialog mellem søsteren fra syd, der nu mødtes med søsteren nordfra. Hun bad om at blive taget godt imod og ikke glemt. Frk. Sigrid Thomassen og jeg fremsagde den. Johan Ottosens foredrag var en oversigt over stillingen i Sønderjylland i 1900 lige efter køllertiden. Han havde desværre ikke sin hustru Martha, en datter af Gustav Johannsen, med. Jeg blev hædret med en smuk tale af prof. Olrik. Han sagde, at vi nordfra har så godt af hver dag at have en sønderjyde iblandt os, vi opmuntres derved til altid at have det tabte land i vore tanker. 21 år efter så jeg professoren igen, det var ved et stort nordisk

skolemøde i Vester Sottrup forsamlingsgård i Sundeved 1922, efter at vi havde fået det tabte land tilbage igen, jeg hilste på ham, han genkendte mig og sagde: »Ja, nu er vi hvidhårede begge, kan jeg se, vi oplevede jo da at få en del af Sønderjylland tilbage igen«. Han døde få år efter.

Jeg hængte i med lektierne. Om aftenen besøgte jeg så Marie Boysen i nr. 24 i Vendersgade. Undertiden hjem-søgte jeg hårdt af mismod og tvivl, da trøstede hun mig så godt: »Du skal nok slå dig igennem og komme i stilling igen, du har energi, bliv bare ikke ked af det«. Vi gik lange ture sammen, tit var Christian Petersen også med, og vi tog med toget til Nordsjællands skovegne. Og vi gik i kirke sammen og hørte skiftevis pastor Ussing ved Jesuskirken, pastor Stein ved Andreaskirken og pastor Hoff i Vartov. Søndag aften samledes vi skiftevis hos hinanden og nød en kop kaffe eller lidt frugt »Flensborg Avis« blev læst hver dag, vi drøftede da vort hjemlands forhold. Chr. Petersen var både nationalt og kristeligt grebet og altid klar i sine meninger.

Tit kom jeg også på besøg hos stud.med. frk. Marie Hjorth, hun boede hos adjunkt Darlings. Fru Darling var flink til at invitere os indvandrede på kaffe, og da hun havde en datter af Peder Ludvigsen i Avnbøl i huset, var det jo ikke så mærkeligt, at jeg tit fik lov til at gæste det udmærkede hjem. Frk. Hjorth havde et velsignet godt humør, og vor fælles kærlighed til vor hjemstavn og det Ludvigsenske hjem i særdeleshed, bandt os nær sammen.

Næsten hver uge fik jeg brev fra fru Ludvigsen, da var der altid hilsener at overbringe. Engang var jeg med frk. Marie Hjorth til en ungdomsfest i en forening, der kaldtes »Vidar«. Professor Høffding, som havde været med til at stifte denne forening med sønderjysk støtte som formål, skulle tale. Ligeledes talte dr. Moltesen og frue Eva Moltesen, hun var finsk født. Der var mange sønderjyske unge til stede og samværet var dejligt med god sang og

tale. Frk. Hjorth fik mig også med til det første kvindesagsmøde. Den kvindelige taler krævede ligestilling med mænd og kvindevalgret, jeg havde ikke før hørt om sådanne store politiske krav. Da jeg gik hjem, var jeg klar over, at den sag ville jeg kæmpe for i fremtiden. Marie Boysen havde opholdt sig et par år ved Petriskolen i København og var derfor kendt med enkelte familier, som havde slægtninge i hendes hjemby Haderslev. Hos dem kom hun jævnligt på besøg. Da jeg arriverede, blev jeg som hendes gode veninde bedt med, da de også havde kendt min far. Det var først hos familien, bankkasserer Theilmann og frue. Han havde stået i købmandslære i Haderslev, og fruene var fra Aalborg. De var begge varmt interesserede i Sønderjyllands ve og vel, og det var derfor meget hyggeligt at komme i dette hjem. Der var tre sønner og en datter, god mad fik vi dér, vi blev sædvanligvis inviteret til middag, og de to ægtefolk var altid oplagt til en god samtale om tidens spørgsmål. Vi gik den lange vej til Østerbro både hen og hjem, tiøren skulle spares, og vi havde bedst af at røre benene. Jeg mindes med glæde de skønne vandringer ved ellevetiden gennem de lange snorlige gader, der var så skønt oplyst, især ved vintertid, når der var falden et tyndt lag sne. Den anden familie var ingeniør Sohl og frue. Han var født i Haderslev og have et par brødre dér, han var udvandret efter 64 og var en udmærket dansk mand. Fruen var københavnerinde af den fine borgerlige type, der overholdt formerne strengt. De havde to sønner, at hvilke den yngste havde gode tegneanlæg, han var ti år og kom til mig og viste mig sine sidste præstationer. Vi blev altid bedt skriftligt om at komme kl. 6 og spise til middag hos dem. Denne gæstfrihed og samtalen var så opmuntrende for os to enlige kvinder. Det kunne ske, at vi begge hjemsøgte af længsel og tungsindige tanker for, hvad fremtiden ville bringe, jeg spurgte tit bekymret: Mon jeg kan finde en

livsstilling? Fik jeg så først talt med Marie Boysen, så sagde hun: Lad os begge tro på, at der er gemt noget godt til os to! Også hun følte, at gerningen ved den tyske Petriskole ikke kunne tilfredsstille hende for livstid. Vi rejste hjem sammen da julen kom: Jeg til forældrene på »Roselle«, og hun til sit hjem i Haderslev. Ferien varede ti dage, og vi sås ikke i den tid. Stor var derfor min overraskelse, da vi mødtes ved afrejsen igen, og hun straks hviskede mig i øret, at hun havde forlovet sig i juleferien med en købmand, der var fra Avnbøl, men havde forretning i Haderslev, de blev kendt med hinanden i hendes hjem. Hun opsagde ikke sin plads før et år efter, og brylluppet stod da i hendes hjem. Hendes mand P. Iversen nedsatte sig som smørgrosserer i Haderslev, og vi, der altid havde været venner, holdt af hinanden og mødtes i dette venskab så længe hun og hendes mand levede. Han døde 1923 og hun ti år senere, de efterlod sig fire børn. Desværre tyngedes det skønne og kristelige hjem af sygdom.

Samme år jeg var på kursus, læste min kusine frk. Margrethe Vognsen fra Fredericia til lærerindeeksamen hos frk. Zahle, og i foråret 1901 tog hun eksamen. Hun boede på Gasværksvej, vi gæstede hinanden ret ofte, men vi var begge bange for at gå hjem om aftenen, jeg var så bange, at jeg mere løb end gik, og stod der en mand på et gadehjørne, travede jeg på en stor afstand over til det modsatte fortovej for ikke at blive tiltalt. Det hændte nemlig ikke så sjældent, at en person råbte noget. Det kunne gøre mig så angst, så jeg flygtede i hast. Mest skræk havde jeg for trappegangene, jeg boede jo på 4. sal, og kom jeg sent hjem, rystede og bævede jeg, til jeg var vel oppe og inden for døren, jeg blev dog aldrig antastet af nogen.

Kursusåret var en eneste stor oplevelse, og ved flid og eftertanke indhentede jeg snart deltagerne på 1. hold. Jeg henvendte mig også til frk. Ida Falbe-Hansen, som

havde litteraturhistorien, tillige bragte jeg hende en hil- sen fra fru Anne Marie Ludvigsen i Avnbøl, der havde været hendes elev på Vældegaard kvindeskole, Hun gav mig med glæde lov til at være på hendes hold. Hun svarede: »Pladsen er ret indskrænket i de gamle lokaler, men det går nok og især med lidt god vilje fra alle sider. Vi står midt i J. Ewald«, føjede hun til. Hendes foredrag var meget lærerige og fornøjelige. Fra tykke håndskrevne kollegiehæfter hentede hun sit stof, men kiggede kun sjældent i dem, smilende, nærmest konverserende fore- drog hun sit emne, og ville en eller anden spørge, så standsede hun elskværdigt og lyttede. Næste gang samta- lede hun med hele holdet om det sidst behandlede emne. Der skulle holdes foredrag af de enkelte, og hun udfyldte da hullerne. Det var denne hyggelige stilfærdige form for belæring, der tiltalte os alle så stærkt, deri var intet pres og intet lektieterperi.

Mag.art. Ida Falbe-Hansen var en af kvindesagens første og ædleste pionerer, hun talte for sagen både i København og enkelte steder i provinsen, også her i Vejle i 1910. Desværre blev hun syg og gigtsvag, ja helt lammet i fødderne og hænderne de sidste år, hun levede, så hun måtte diktere sine afhandlinger og oversættelser, f.eks. Selma Lagerlöf til dansk. Hjernen var klar til det sidste. Hun hædredes med fortjenstmedaljen i guld.

Mesteren i fortolkning af et digterværk og oplæsning var dr., nu professor Vilhelm Andersen. Vi var vildt begejstret for ham. Han dramatiserede dette år Poul Martin Møllers »En dansk students eventyr« og fik det opført på folketeatret to aftener. De kongelige var mødt, og vi, der læste dansk fik også lov til at overvære fore- stillingen. Vilhelm Andersen spillede selv »den krøllede Frits«. Timerne hos ham blev altid en sand oplevelse, over for os var han jævn og ligefrem, man kunne trøstigt henvende sig til ham med spørgsmål, og han bevarede

sine rige evner og den ungdomsfriskhed usvækket gennem årene, ja, til højt op i halvfjerserne, også fysisk, han kunne ved støvets år cykle lange strækninger og bagefter tale så skønt en hel aften, samt læse op. I stillære skal nævnes cand.phil. B.T. Dahl, han kunne i den grad fordybe sig i ordforklaringer og sprogvendingers oprindelse, så det trættede, og timen tit faldt i stumper, så eleverne næste gang udeblev. Til sidst var vi kun 3-4 på hans hold. Dette voldte sikkert den tresårige videnskabsmand sorg. Han forærede mig en af ham selv forfattet sang om »Sønderjyllands kvinder« med dedikation i sjælden smuk håndskrift.

I verdenslitteratur havde vi fuldmægtig og forfatter dr. Niels Møller, som havde mange tilhørere og var særdeles interessant, det meste læste han op af sine udarbejdelser. Oversigten var altid god. Han kom ind i historieværelset, hilste på os, satte sig og docerede uophørligt til det ringede, han talte vist aldrig med nogen. Han er forfatter til den meget kønne sang til sønderjyderne:

»Der er vel dag til suk og gråd,
En tid til lid og tål,
men nu har året andet råd
og slægten andet mål:
Frem i tugt og takt,
frem til værk og vagt,
stærk til at møde striden uforsagt«

Læreåret i København sept. 1900 til juli 1901 var en rig og god tid og bragte mig stor udvikling. Jeg fik mange gode venner og rejst mit mod, ja, blev dansk i oplysning og væremåde. »Har til målet man nået, sætter straks man et nyt« – det gjorde jeg også, som skal beskrives i det følgende.

På Askov højskole 1901-02

Af venner og slægtninge havde jeg hørt meget om den danske højskole. Jeg havde mærket, at den kunne fylde de unge ikke alene med gode og nyttige kundskaber, men tillige give dem et nyt livssyn og fremelske sådanne idealer hos dem, så de blev til ledestjerner på deres livsvej.

På højskolerne rådede det grundtvigske åndsliv, og ingen steder taltes der varmere om Sønderjylland end netop dér. Mange påstod, at den skønneste oplevelse, der kunne gives den unge, var et ophold på en dansk højskole, dér fandt han sig selv og kunne blive retvendt i åndelig henseende, lære sig selv og sin Gud at kende. Denne opfattelse af højskolens betydning stadfæstedes af mange af mine kolleger på kursus og vakte i mig et stærkt ønske om at lære højskolen at kende. Da jeg nu alligevel var løsgænger besluttede jeg mig til at tage på højskole, og det skulle være den berømteste af dem alle, den udvidede vinterskole i Askov. jeg var ganske vist fyldt 30 år, men mente at eje tilstrækkelig ungdomssind til at kunne trives iblandt de unge og opnå den ildhu, der pristest som en lykke for et dansk og kristent menneske. Jeg måtte have dette med, koste, hvad det ville, der måtte findes en udvej! Jeg skrev til min fader om det, og han svarede, at jeg kunne jo ansøge »Nordslesvigsk skoleforening« om hjælp. Jeg indsendte derefter min ansøgning til bestyrelsen, og atter skrev Peder Ludvigsen og Anne Marie til kassereren gårdejer Hinrich Thomsen i Roost og anbefalede mig på det bedste. Efter få dages forløb havde jeg svaret fra forstander Ludvig Schrøder, Askov: Skoleforeningen havde tilstået mig en hel friplads for vinteren 1901-02. Jeg blev naturligvis sjæleglad, nu ventede der mig en dejlig vinter, ikke med streng kursuslæsning, men meget mere at blive lukket ind i et åndens eldorado. Og

da Statens kursus sluttede til juli, og Askov højskoles vinterhold skulle møde den 3. november, så ville der blive en ferie på 3 måneder, da jeg kunne rejse på besøg og opholde mig i mit hjem på »Roselle«. Dette ville blive en kærkommen hviletid, da jeg ikke havde haft mere end 14 dages sommerferie det foregående år. Sådant blev det da, og dage og uger randt så fage. Bøgerne blev lagt til side, og i høstens tid var der fuldt op at hjælpe ved, senere skulle tøj repareres og lidt nyt anskaffes, bag alt arbejdet lyste håbet om at komme til at opleve det herlige samvær med nordisk ungdom og sanke nye store og gode indtryk på den berømte højskole i Askov.

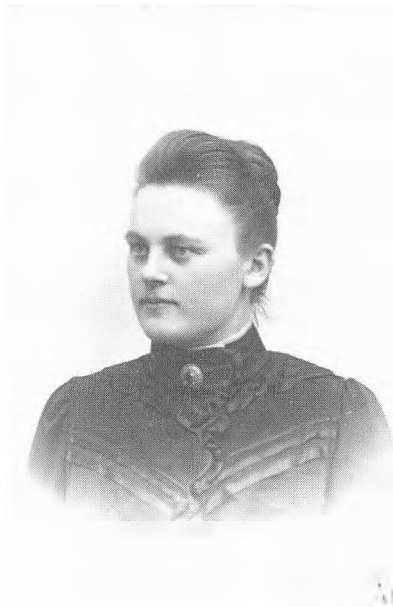
Rejsen begyndte også denne gang i Kolding, kun med den forskel, at toget, jeg steg ind i dér, ikke gik mod København, men vestpå til Vejen station. I kupeerne var der knapt med plads, der var overfyldt med højskoleelever, alene til Askov var der et par hundrede. Det var tillige vinterholdet fra året forud, der kom igen til 2. års undervisning. Der var elever fra Sverige, Norge, Island, Færøerne og dertil de mange sønderjyder. Vi ankom til Vejen station ved firetiden. Der holdt en række vogne, som skulle tage bagagen. Vi elever spadserede med en lærer i spidsen de tre km til Askov. Straks begyndte man at spørge efter navne og fortalte, hvorfra man kom. En rigtig livsglad flok, der lige med et blev kendt med hinanden og uden større formaliteter. Ved mørkets frembrud ankom vi til højskolen, den smukke gamle bygning imponerede os. Jeg fik anvist et værelse hos højskolelærer Poul Bjerge, han var tillige bibliotekar og gift med en datter af præsten Jens Schørring (digtet »Kærlighed fra Gud«), og i det værelse skulle jeg bo sammen med en lille ung pige på 18 år fra Bornholm. Men da hun så mig, der var så gammel med hvide stænk i håret, bad hun forstanderen om at måtte bo sammen med én, hun kendte fra rejsen. Det fik hun da lov til, og for mig blev det et

godt bytte, jeg fik som stuekammerat en sønderjysk pige fra Øster-Lindet frk. Helga Mygind, hun var 25 år, et udviklet og forstandigt menneske, og hun var forlovet med en statelig og dygtig sønderjyde Boy Høyer, han var forpagter på Tornungaard og stammede også fra Øster-Lindet. At vi havde fælles interesse er en selvfølge. Efter at vi havde spist til aften, blev der ringet sammen til velkomst-foredrag i den gamle foredragssal i hovedbygningen, som den gang var den altid brugte; ved festlige lejligheder tog man gymnastiksalen i brug. Dagmarsalen med stort relief af dronning Dagmars død var spisesal om sommeren. Et par år senere blev den runde sal bygget. Vi fik anvist plads. Pigerne ud til havesiden, og karlene til gårdsiden, hvor indgangsdøren var. Gennem den trådte med stor værdighed forstander Ludvig Schrøder ind, efterfulgt af en flok lærere.

Schrøder trådte op på det høje kateder og skuede ud over mængden med et meget mildt blik, som man straks lagde mærke til. Han så under talen ud i rummet og ikke på nogen enkelt, men vi var klar over, at han observerede alt, ja, enhver lille uopmærksomhed hos sine tilhørere. Talte man på tomandshånd med ham, lyste igen det milde blik, der fortalte om, at også den ringeste iblandt os skulle omfattes med forståelse og kærlighed, og at intet menneskeligt var fremmed for lederne af en sådan skole, bare den unge i tro og tillid ville lukke sig op og gennem samtale komme vejlederne nær. Vi sang én af Schrøders yndlingsange »Åndesynd fra gamle dage« der slutter med de malmfulde ord:

Fælles skal vor stræben være,
én vor tro og én vor ære!
I den gamle ånd vi samle
vil et frit og mægtigt Nord.
(Grundtvig)

*Helga Mygind fra Øster
Lindet.
(Foto: Karl Kristensen,
Askov).*

Jeg kendte ikke den sang, men lærte den hurtigt, og hvor lød sangen godt, mands- og kvindestemmer blandet og fuldtonede under det høje bjælkeloft. Schrøder talte om, at det var 40 år siden, at han og hans hustru Charlotte f. Wagner, havde begyndt deres højskolegerning ovre i Rødding i Sønderjylland 1862, men allerede to år efter i 64 måtte de rykke teltpælene op og flytte to mil nordpå til Askov og bygge hus dér for at fortsætte. Det var begyndelsen til den store skole, De nu ser, føjede han til. Han selv og Nutzhorn havde i deres ungdom siddet under Grundtvigs talerstol og lyttet til hans tale om højskolens idé, og nu var denne virkeliggjort og over 70 højskoler i Danmark stod rede til at tage imod de unge, fra hele Norden om det skulle være. Også i Sverige og Norge

rejstes der skoler. Derefter gjorde han rede for højskolens mål og arbejde og ønskede os hjertelig velkommen til vinteropholdet. Næste dag var det søndag, da var vi i valgmenighedskirken til den første Gudstjeneste hos pastor Helveg. Om eftermiddagen foretoges en spadseretur i flok og følge med lærer Axelsen i spidsen til Skibelund bakke. Om mandagen begyndte arbejdet. Det var for mig ikke helt let straks at vænne mig til det skolemæssige, stå tidligt op og strengt følge en timeplan igen. Vi var spændt hårdt for med læsning, hvis man da ellers ville have noget ud af opholdet. Der rådede ingen tvang, alt var baseret på frivillighed og samtaleform, men foredragene æggede os til at gå til bøgerne og søge mere oplysning om emnerne. Alle lærere Schrøder, Nutzhorn, la Cour, Marius Kristensen, Jakob Appel, P. Bjerger, Axelsen og Fenger var sande mestre i foredragskunsten, jeg havde ikke i København hørt en så fængslende og klar fremstilling af emner som dér på Askov. Vi tilhørere blev nødt til at lytte med hele vor sjæls evne og fyldtes med åndelig visdom, selv om der taltes om et almindeligt emne. Undertiden syntes man, at ens hjerne knap kunne forarbejde alt det hørte.

Gymnastik og sundhedslære lededes af Schrøders datter, Jakob Appels hustru Ingeborg Appel. Også dér var det mønsterværdige og formfuldendte i orden, en sjælden praktisk og god vejledning for de unge kvinder at tage med sig ud i livet.

En enkelt gang talte gamle pastor H.F. Feilberg, det skete når en lærer var syg. Han talte om gamle folkeskikke, overtro og trolddom (folklorisme) en enkelt gang prædikede han også i kirken, inderlig og hjertegribende var al hans tale.

Samværet med alle de forskellige kammerater var godt og lærerigt. Helga Mygind og jeg blev de bedste venner. Vi talte ustandseligt om Sønderjylland og bevarelsen af

vor danskhed. Helga fortalte godt og ejede både friskhed og lune, og så kunne hun le så hjerteligt. Af og til kom hendes forlovede Boy Høyer på besøg fra Tornumgaard.

Han kom ridende de tre mil, som der var til Askov. En vintersøndag var en hel flok unge fra Askov bedt til gilde på »Tornumgaard«, vi kørte derover i lange charabancs, og stuerne fyldtes med sang og latter og ungdommelig snak, det blev sent, inden vi kom hjem. Da det blev forår stod Helgas bryllup i Øster-Lindet, hvor jeg også var bedt med. En del år derefter købte de to Trøjborg ved Tønder, hvor jeg besøgte dem. Godset har en ruin og ligger i skønne omgivelser. 1930 afstod Boy Høyer det og fik gården »Juelsminde« ved Christiansfeld.

Det kunne ske, at jeg hjemsøgt af ængstelse for fremtiden: Ville jeg kunne opnå en ny stilling for livet? Og det endte tit med stille gråd. Men Helga kunne trøste, hun var munter og sikker i sin tro på det godes sejr: »Du skal se, det lykkes nok, vi sønderjyder er jo vant til at kæmpe os gennem vanskelighederne, det giver gode kræfter!«

Enkelte søndage holdt lærerne åbent hus. Vi kunne så selv vælge, hvor vi ville gå hen og tilbringe aftenen, der blev serveret kaffe og forsøgt med god samtale eller oplæsning. Man ville jo lære eleverne at kende, det var meget rart og hyggeligt. Lørdag aften var der fri diskussion i foredragssalen både om tidens brændende og morsomme spørgsmål, ofte kunne sådanne møder trække ud til klokken 11. Der kom forskellige talere til skolen, en aften kom Morten Eskesen og sang sine lange folkeviser (én på 123 vers). En anden gang var det Evald Tang Kristensen. Han fortalte gamle landsbyhistorier og om folkeskikke, men var en stor modsætning til Feilberg, han var ret plat i sit ordvalg, hvad der især morede karlene, og han var bred i sin fremstilling, mange fra kvindesiden listede ud.

Vinteren gled til ende, og foråret nærmede sig og dermed tillige opbrud fra skolen. Jeg havde endnu ingen stilling eller nogen mening om, hvor jeg skulle tage hen. Jeg rådførte mig med Jakob Appel, han var jo selv sønderjyde og mente, at en gerning dér ville være det rigtige, sådan som medhjælper i de grundtvigske frimenigheder. Jeg afslog det, da jeg hverken følte mig indsigtfuld eller moden nok til en så stor gerning, der blev nok lejlighed til at virke på anden måde i min hjemstavn. Han foreslog mig da for ikke at gå ledig at blive på Askov i maj, juni og juli for at gennemgå et »ministerielt kursus for vordende højskolelærere«, dér kunne jeg få fri undervisning, og jeg måtte spise på skolen, det skulle ikke koste noget. Det var et tilbud, jeg tog imod med den største glæde og taknemmelighed. Nyt mod, thi Gud havde atter hørt mit suk om hjælp! Kursuset begyndte den 3. maj, og ligeledes sommerskolen for pigerne.

Vi samledes ialt 22 ude på sløjds skolen hos Jørgen Rasmussen, Kirkebjerg. Der var 20 mand: Studenter, lærere, landbrugskandidater, realskolefolk, iblandt dem to teologiske kandidater, og så var vi to kvinder. Jeg og Inger la Cour, senere gift med forstander Aage Møller på Rønshoved højskole (oprettet 1920) ved Flensborg fjord. De 20 herrer var overordentlig venlige og flinke imod os, vi blev snart kendt og nærmest feteret.

Jeg fik et eneværelse hos en gammel elskelig ugift kvinde Marie Nielsen. Lærerne var Schrøder, Appel, pastor Feilberg, Sv. Fenger og Axelsen. Der undervistes i dansk, historie, litteratur og engelsk, alt sammen på en grundig og anskuelig måde. Vi fik altid et godt overblik over en tidsperiode. Der undervistes i samtaleform, enhver kunne stille spørgsmål. Det var vordende skolefolk alle, de skulle lære at holde foredrag, gengive uddrag af en bog, citere digte, fortælle sognehistorie og meget andet. De nye lærere Axelsen og Fenger skulle så vejlede og

kritisere. Det skete altid på en god og hensynsfuld måde. Lørdag aften var der diskussion med os selv, ingen af lærerne var til stede, da var hver enkelt pligtig til at yde sit bidrag, og skønt der ingen styrelse var, gik det hele aldeles storartet. Højskolens stræben efter menneskelighed og fællesskabsånd nåede her sit højeste. Jeg har aldrig, hverken før eller senere oplevet et så smukt samvær, hvor vi alle ville glæde hinanden og altid evnede det, som på dette kursus. Søndag formiddag tidlig op, og da havde vi tit vandreture i den nærmeste omegn, og vi sang så det klang.

Sommeren gik på hæld, og høsten var inde, og dermed var også det skønne kursus og min danske uddannelse forbi. Nu skulle og måtte jeg se at få en stilling, hvor jeg kunne tjene mit brød igen og optage en gerning i mit folk. Jeg henvendte mig med bladet »Modersmålet« i Haderslev og kunne også nok have fået noget arbejde dér, men redaktør M.C. Mathiesen frarådede mig dette, da jeg ikke kunne holde til at gå på jagt efter nyheder og deslige, og politiske møder fik jeg som kvinde slet ikke lov til at overvære, heller ikke som referent. Han rådede mig til at gå ind til det danske skolevæsen og få fast stilling dér og så i ferierne læse og tale ved danske møder i Sønderjylland. Det var tanken at få opført forsamlingshuse mange steder i løbet af de følgende år, så ville der blive brug for dertil egnede talere, især fra Sønderjylland.

Fra Haderslev rejste jeg tilbage til Askov og talte med Jakob Appel om sagerne, sådan som redaktør Mathiesen havde fremstillet dem for mig. Han var straks med på det og tilbød at give mig en anbefaling for at komme ind i skolevæsenet. Allererst skulle jeg rejse til København og tale med skoledirektør Joachim Larsen. Dette gjorde jeg straks og traf ham hjemme den 8. august, den 12. skulle skolen begynde efter endt sommerferie. Han var meget imødekommende, læste mine papirer igennem og

sagde så venligt til mig: »Det er på et heldigt tidspunkt, De kommer her til os, for der bliver mange ledige pladser at besætte på grund af en ny klassesdeling, der må kun være 35 børn i en klasse, hvor der før var nogle og halvtreds. De kan let komme ind, men ikke i år her på Frederiksberg, vi har nu i ferien foretaget ansættelse af nye lærerkræfter, men måske til næste år.« Han så op på mig og føjede til: »Skulle De ikke straks prøve at søge ude i provinsbyerne?« Jeg nikkede samtykkende. »Nå ja, men allerførst skal De gå op i ministeriet og tale med minister J.C. Christensen og bede om at få lov til at søge ansættelse i den danske folkeskole, det lykkes nok!«

Jeg udtalte min varmeste tak og tog afsked med den elskværdige skoledirektør. Derefter vandrede jeg op i ministeriet og fandt værelse nr. 27, men J.C. Christensen var på ferie. Hans departementschef A.P. Weiss tog imod, jeg fremførte mit ærinde og viste ham mine papirer, og han svarede: »Jo, det kan sikkert nok lade sig gøre med så stor en uddannelse, men vi må have en udtalelse fra sognepræsten i det sogn, hvor De har haft skolevirksomhed!« Jeg lovede at sende den hurtigst muligt. Det lykkedes i høj grad, jeg henvendte mig til sognepræst Jebsen i Ullerup, som havde været lokalskoleinspektør de tre sidste år, jeg virkede ved skolen i Avnbøl, og han sendte mig omgående en smuk anerkendelse af min undervisningsmåde og disciplinære evne såvel som det gode forhold, jeg havde stået i og stedse bevaret til forældrene i skoledistriktet. Beviset indsendtes til ministeriet, det var jo tjenstligt og derfor affattet på tysk. Jeg holdt ferie i mit hjem i stor spænding. Da der var gået tre uger tilskrev Ludvigsens fra Avnbøl mig, at jeg også skulle henvende mig til departementschef Asmussen i ministeriet, han stammede fra Flensborg og var en varm ven af sønderjyderne. Jeg skrev derfor meget ærbødigt til

ham og redegjorde for min stilling samt henviste til, at mine papirer lå i kulturministeriet.

Det hjalp. Et par dage efter modtog jeg et tykt brev med alle mine papirer i og en vedføjlet skrivelse med gunstigt svar på mit andragende: Da jeg havde underkastet mig lærerindeeksamen ved det preussiske lærerinde-seminarium i Augustenborg og derefter gennemgået forskellige kursus her i landet, kunne der gives mig tilladelse til at søge ansættelse ved skolevæsenet i Danmark med samme ret som eksaminerede lærerinder, hvorfor det ansøgte bevilligedes. Atter var jeg kisteglad og meddelte skyndsomt det gode resultat til mine mange venner.

Tre måneders ferie fyldt med spænding. Ferie! Bøgerne blev lagt til side og jeg nød den landlige idyl omkring mit skønne nye hjem på »Roselle«. September var dette år ualmindelig smuk. Høstvejret havde i august været ret ustadigt, så kornet kom sent i hus. Jeg hjalp til i hus og have og gik på småbesøg hos naboerne, senere lidt længere bort, først til min moders slægt i Hoptrup. Derefter en tur til Aabenraa for at hilse på H.P. Hanssen-Nørremølle, redaktør af »Hejmdal«. Han vidste som altid en udvej, også for mig, da jeg søgte hans råd om, hvordan jeg nu bedst kunne indfri det løfte, jeg havde afgivet om at virke for Sønderjylland. Jeg skulle slå ind på foredragsvirksomhed med emner fra historien og dansk litteratur i letfattelig fremstilling. Det var tanken at rejse forsamlingshuse rundt om i Nordslesvig, dertil krævedes der talere med tysk indfødsret. »Hvis De nu vil søge ind til skolevæsenet i Danmark må De ikke slippe Deres tyske indfødsret, for så kan De i Deres ferier rejse herved, uden at myndighederne herved kan udvise Dem«, sagde han, og dette var aldeles rigtigt, jeg kunne få kommunal ansættelse i et embede selv om jeg ikke havde dansk indfødsret. Jeg ville derefter rejse ned til mine

gamle venner i Avnbøl og Ullerup. Jeg var lykkelig ved at kunne fortælle dem, at nu stræbte jeg mod det mål, der havde foresvævet mig fra min ungdom af: Den danske skole. Det var min opgave at få sagt Ludvigsens tak for alt det gode, de havde bevist imod mig og tillige talt med alle de trofaste folk i hjemmene, der havde fulgt min livsvandring hidindtil ud af det tyske og hjem til det danske. Også med vennen Herløv mødtes jeg en smuk aftenstund. Vi gik frem og tilbage ad de kendte veje, og begge var vi vemodige, jeg måtte tænke på Niels Møllers sang »Der er vel dag til suk og gråd« hvori der står: »Men nu har året andet råd og slægten andet mål« jeg selv var én af slægten og det nye mål blev båret af kvindesagens idé, den havde spiret og nu udfoldet sig frem til et »Frem til værk og vagt«. Og derfor sagde vi hinanden et farvel og henved en snes år efter gensås vi, han var da gift med en kvinde, der kunne synge som han selv, og som tillige elskede musik.

Jeg var fyldt 31 år. Ungdomskamp og ungdomsstræben var tilendebragt. Jeg stod udrustet med danske kundskaber og opøvet i praktisk skolegerning, med spænding imødeså jeg, hvor i Danmark jeg ville finde min virkeplads.

Søg, og du skal finde!

Jeg har altid stolet på dette ords sandhed, thi det var en god leveregel at gå frem efter. Søg at nå frem mod et mål, og du skal få lykke til at finde den rette vej dertil. Men kræfterne gives os ovenfra.

Lærergerningen er en tjenergerning. Lad de små komme til mig, har Vorherre sagt. Mit skoleideal var nu som før at tjene Gud og elske både de små og store med et redebont sindelag. Ud fra den tankegang ville jeg affatte

og indsende ansøgninger om embede. Fra min morbroder lærer og kordegn P. Vognsen i Fredericia fik jeg tilsendt lærernes blad »Folkeskolen« med embedsopslag, som han havde indstregt og rådede mig til at søge. Først var der fire pladser, jeg søgte, det var: Roskilde, Ringsted, Grenaa, Aarhus, og onkel Vognsen skrev endvidere, at jeg helst måtte rejse til Sjælland og tale med autoriteterne, først til Roskilde, hvor han kendte mange og ville skrive til dem om mig.

Jeg gjorde mig straks rede til rejsen og fra København var jeg blevet opøvet i at tale med de ledende herrer, så det var med en vis frimodighed jeg fremstillede mig som ansøger hos stiftsprovsten hr. Bondo. Han var meget interesseret, havde set af mine papirer, at jeg var sønderjyde og ville gøre, hvad han formåede for at få mig ind. Det samme lovede provst Heiberg, og den tredje i rækken var en sønderjyde, sagfører Jakob Nielsen, af ham kunne jeg sikkert også vente mig en hel del velvilje, desværre var han ikke hjemme hverken den dag eller den næste. Jeg havde bestemt mig til at rejse hjem med nattoget og så mig om i byen, var inde et sted for at spise, hvorefter jeg begav mig om til ventesalen på banegården, der var endnu et godt stykke tid til mit togs afgang.

Der lå en del blade fremme på bordet bl. a. »Berlingske Tidende«, jeg greb den og søgte rubrikken »Ledige embeder« og med det samme faldt mit blik på Vejle: To embeder, et i byen og et på Søndermarken. Nå da! Det var en glædelig opdagelse, kunne jeg bare komme til Vejle, det smukkeste og kæreste sted i hele Danmark, tænkte jeg, nær, som det var ved Fredericia og Sønderjylland. Nu måtte der gøres alt, hvad gøres kunne. Jeg fyldtes i samme øjeblik med en forvisningsfuld anelse om, at det embede nok var bestemt til mig, mon ikke?

Næste dags morgen gjorde jeg et kort ophold hos onkel Vognsens i Fredericia for at fortælle, hvordan det var

gået mig, og jeg fortalte selvfølgelig om min opdagelse med embederne i Vejle. Ja, også han havde set det i »Folkeskolen«. »Nu sætter vi alle sejl til« udbrød han glædesstrålende, »skriv nu den ansøgning og indsend den, og om 14 dage rejser du så ned til Vejle, jeg skal nok få opspurgt, hvem der er i skolekommissionen«. Derefter rejste jeg hjem til fader og fortalte om rejsen. Han ønskede også, at jeg kunne komme til Vejle.

Efteråret var smukt, de 14 dage ind i november stod skoven i sin spraglede dragt. Jeg travede rundt i egnen og nød hver dags og times skønhed, og så de hyggelige aftener, hvor vi samledes om hjemmets bord ved petroleumslampens skin. Når naboerne gæstede os, prægedes samtalen af lykken ved at leve i nøjsomhed og passe arbejdet. Den onde køllertid for år tilbage var overstået, og forhåbentlig vendte slige onde anslag fra magthaverens side ikke tilbage. Far havde i marts måned samme år fyldt de halvfjerds, støvets år, men så frisk og glad ud, han læste meget og tog også del i markarbejdet. Min yngste broder Jessenius havde været i Holsten for at lære tysk og derefter på Ladelund landbrugsskole og Skamlingsbanke højskole. Det var meningen, at han snart skulle overtage »Roselle«.

Den 13. november 1902 rejste jeg til Vejle for at fremstille mig. Det var slået om til frostvejr med lidt sne, men solen viklede sig ud af rimtågen, da jeg tog fra Kolding med morgentøget. Vi havde nået Børkop og Brejning og kørte gennem skove til Munkebjerg. Hvor var der smukt her, skønnere landskab syntes jeg aldrig jeg havde set, det bakkede, skovklædte terræn, der strakte sig langs med fjorden, skrånede ned mod Vejle fjord, der den dag lå blank og stille, mens vintersolens matte stråler lyste hen over den. I de høje træer på Munkebjergsiden hang der tæt sne over de falmede blade, og på buskene et drys af den som pudder. Det var vel nok den smukkeste køre-

tur, jeg havde oplevet, og mon det smukke vinterlandskab ikke nok betød et velkommen til Vejle? I mit sind blev det til en jublende lovsang om Guds godhed mod os fattige menneskebørn, der var en forjættelse om ny gave i en ny gerning, ja mere, end jeg havde formået at bede om.

Toget standsede ved den ret lave stationsbygning, jeg gik gennem hallen ud på jernbaneplassen. Derfra skulle jeg finde hen til skoleinspektør Thingberg Thomsen, som boede på Dæmningen, det var en lang lige gade langs med åen, en række træer markerede åens bred og på dens anden side lå der beboelseshuse, hvortil der førte broer med snørklet gelænder ved siderne. Det var et henrivende gadebillede, der holdt sig til 1930, så blev åen overdækket, gaden gjort bred, og naturligvis blev træerne fældet, alt sammen noget, som den stærke biltrafik krævede.

Skoleinspektøren var på skolen, hans frue meddelte mig, at jeg kunne komme igen klokken 1. Derefter gik jeg til kæmner Birch, han var venlig, men vel nok en smule fornem, han spurgte mig, om jeg havde et godt helbred, for de havde haft flere svage lærerinder, hvad der ikke gerne måtte gentage sig. Jeg svarede, at det stod udmærket til med mit helbred, nu ønskede jeg bare at komme i arbejde for at tjene mit brød. Næste besøg var hos pastor Melbye i Havnegade, en stilfærdig mand, meget interesseret, men han kunne ikke udtale sig nærmere om indstilling, da der endnu ikke havde været møde. Derefter vandrede jeg gennem Kirkegade op til Rådhus-torvet. Jeg standsede ved hjørnet af løveapoteket, da jeg skulle ned i Søndergade for at træffe redaktør Chr. Jakobsen ved »Social-Demokraten« (han blev senere Vejles borgmester). Jeg måtte stå stille ved løveapoteket et øjeblik, da jeg var aldeles betaget af udsigten til Møllebakken lige foran mig. Der, øverst på bakken hævede

Søndermarkens mølle sig og stod som et vartegn, der kunne ses viden om. Senere blæste vingerne ned og efter en kostbar fornyelse gentog uheldet sig. Igen blev den sat i stand, men 1938 ramte der den en brandulykke, og byen måtte sammen med turistforeningen overtage dens vedligeholdelse. Driften fortsattes med motor og foreståes af ejeren. Overretssagfører Gyntelberg traf jeg ikke hjemme, guldsmed Sørensen boede i Torvegade, han var heller ikke hjemme, men hans frue tog meget godt imod mig, de vidste allerede noget om mig, da guldsmedens søster, frk. Susanne Sørensen havde været sammen med mig på Askov og havde omtalt mig pænt; hun lærte vævning hos frk. la Cour og vendte tilbage til USA. Klokken nærmede sig 1, og jeg opsøgte derfor igen skoleinspektøren. Der var blevet fortalt mig, at han var vanskelig at tale med, da han var altfor overlæst med arbejde og af et ustadigt temperament. Jeg bankede noget ængstelig på hans dør, et kraftigt »kom ind« lød derindefra – var det måden at tale på? Jeg trådte ind til hr. Thingberg Thomsen og sagde mit navn, og at jeg var ansøger. Han rejste sig fra skrivebordet og hilste mig helt ærbødigt, næsten bevæget. Han vidste godt, hvor mit hjem lå og talte om Starup kirke ved fjorden, hvor han så tit havde sejlet forbi fra Assens, hvor han havde været skoleinspektør, før han kom til Vejle. Han spurgte mig ud om et og andet og sagde tilsidst, at jeg sikkert ville blive indstillet som nr. 1 til embederne her i byen, da jeg jo havde lang skolepraksis bag mig og var sprogkyndig. »Men,« føjede han til »vi kunne i grunden godt bruge Dem med det samme som vikar, kunne De komme herved med kort varsel?« Jeg mærkede, at jeg blev rød i kinderne – thi det var alt sammen så overvældende: »Ja tak, hr. inspektør, det kan jeg så udmærket, så snart jeg får besked, skal jeg være her«. Han nikkede bekræftende. Jeg takkede varmt og forsvandt baglæns ud af kontoret. Jeg var næsten svimmel

af glæde, da jeg kom ned på gaden – sikke dog et held, kunne jeg rumme al den medgang? Ja, Gud kan alting mage! Al min bekymring og ventetid var endt, jeg kunne rejse hjem til fader med den gode tidende.

Vejleårene

Med den faste ansættelse som kommunelærerinde fulgte det fra provsten udstedte kaldsbrev og den deri indlagte formular om troskabsløfte, som jeg skulle aflægge til Hans Majestæt Kong Christian den Niende og indsende. Det var med stor hengivenhed, at jeg underskrev dette og håbede, at det i fremtiden måtte være mig muligt at opfylde et sådant løfte, så gerningen måtte lykkes og velsignes.

Året 1905 var jo et bevæget år i de nordiske lande, unionsstriden blussede op mellem Norge og Sverige og spændingen var stor. Ville der udbryde krig mellem brødrfolkene? Nu ved vi, at fredstanken sejrede, og Norge fik sin frihed og selvstændighed og sin egen konge, hentet fra Danmark. Det var store gode oplevelser for os danske, der greb os alle dybt og øgede vor kærlighed til Norge og Sverige, de lande, der havde de store digtere, som vi beundrede.

Navnlig i Sønderjylland glædede man sig over, at ikke krigsfaklen blev tændt, men at freden sejrede. Og sikkert var disse bestræbelser i fremgang og vækst verden over, det håbede og troede vi da.

Det skønne hjem hos far og stedmor på »Roselle« i Tyrstrup gæstede jeg i alle mine ferier, der var endnu ikke råd til at foretage lange rejser, men heller ikke ønske derom opstod. Jeg gæstede Sundeved hver ferie og havde tit nogle lærerinder med fra Vejle, dels for at glæde dem,

men især for at få gode forbindelser i stand mellem hjemmene dernede og skolefolk herfra. Den sønderjyske sag var i udvikling, og man begyndte et større hjælpearbejde især med at sende bøger og blade og pengestøtte til hjælp for fattige elever til efterskoler og højskoler. Men endnu var man ikke begyndt på at rejse forsamlingshuse. I Haderslev havde man fået bygget en kirke til frimenigheden og i Christiansfeld en forsamlingsgård »Frej«, begge holdtes lukket en lang tid af myndighederne, indtil endelig retten sejrede. 1907 kom der fart i arbejdet for rejsning af forsamlingsgårde, og dermed begyndte en lille tjeneste for mig: at kunne få lov til at holde foredrag, det 1. var på »Frej« i julen 1906 ved juletræet, hvor der var mange børn og deres forældre til stede. Jeg kunne ikke udvises, da jeg havde bevaret min tyske indfødsret og kunne således komme og tale, hvor det skulle være dernede. Dette fortsattes gennem de mange år, også efter at jeg ved genforeningen 1920 havde fået dansk indfødsret.

Hver gang, jeg kom hjem, glædede især far sig over mit virke. Han besøgte mig to gange i Vejle. Min broder Jessénus overtog »Roselle« 1905, men solgte den samme år, da han ønskede en større gård, og far blev syg af kræft. Han måtte underkaste sig en operation samme år i Kiel, kom så tilbage til Christiansfeld og boede dér. Han var syg tre år, en streng og svækkende sygdom, som han bar med stor tålmodighed og fromhed. Efter pinse 1908 stødte der en lungebetændelse til, han døde den 17. juni og ligger begravet på Tyrstrup kirkegård. Han blev 76 år.

Det var et tungt tab for mig, jeg syntes, jeg havde mistet alt og følte mig så ene, mine søskende var så langt borte.

Samme år 1908 fik vi i lærerstanden en lønforhøjelse og med tilbagevirkende kraft, det blev for mit vedkommende en udbetaling på én gang af en sum på omkring 400 kr. Da syntes jeg, at nu var der råd til at gøre en

udenlandsrejse, og jeg trængte til at få sorgen og savnet rystet ud af sindet. Lærerstanden havde dannet en rejseforening, dér meldte jeg mig ind og var med på turen til Berlin, Thyringen, Sachsisk-Schweiz, Prag og over Flensborg-Sundeved hjem igen. Rejsen lededes af en ung præst Schmidt (senere Øsby) og blev en stor oplevelse for mig.

Samme år 1908 fik danske kvinder kommunal stemmeret og blev valgbare til byrådene. Vi her i Vejle fik to kvinder valgt ind, frk. Olga Knudsen og frk. Thyra Skou, begge lærerinder, den 1. ved privatskole. Jeg selv havde ingen stemmeret, men kæmpede kun for kvindernes ret.

De følgende år dukkede der krigsrygter op af og til, man skød dem fra sig med den begrundelse, at ingen nation turde vove sig i krig, thi det var at skære alle de bånd over med tilførsler af varer og alle nødvendige ting af råstoffer, som man ikke selv havde. I 1912 var det vel nok på kogepunktet, men England fik det afværget. Samme år foretog jeg en rejse til Schweiz og sejlede på hjemturen op ad Rhinen.

Fra krigens tid 1914-18

Nødig nedskriver jeg noget om den onde verdenskrig, som tyskerne erklærede og begyndte 1914. Den viste, at man turde bryde alle broer af og stole på sværdets brutale magt, men tillige, at man deri tog fejl og voldte et mennesketab på 20 millioner mennesker. Vore egne trofaste sønderjyder måtte gå i krig for en fremmed nation. Min broder Jessénius Plov havde i 1911 købt nabogården ved »Roselle« i Tyrstrup og giftede sig året derefter med Maren Schultz fra Aller sogn ved den gamle grænse. De havde deres gård i god drift og levede lykkeligt i deres lille

kønne hjem (stuehuset var gammelt og lavloftet). Da kom altså krigen til høsten 1914. Min broder blev indkaldt et år senere. Han havde ikke været soldat på grund af skrøbeligt helbred. Nu måtte han 37 år gammel oplæres til krigstjenesten som rekrut, det var strengt, først var han i Rendsborg og så i Hamborg. Og den 15. juni 1915 blev han sendt til fronten, men var kun kort tid dér, blev syg og kom på lazaret i Sedan en tid. Var derefter så heldig at blive flyttet til Mannheim som rekonvalescent, indtil han blev erklæret for utjenstdygtig ved fronten, men kunne bruges som landbrugsfaglig leder ved de jordarealer, der blev erobret. De skulle dyrkes og drives. Det var i Vogeserne og dér fik han det helt godt og forblev dér til krigens slutning.

Men hans hustru Maren sad ene i hjemmet med vor gamle stedmor, der ved krigens udbrud fyldte de firs. Det er på sin plads at skrive et mindeblad om kvindernes store dygtighed, men tillige tunge lidelser under verdenskrigen. Min svigerinde er en kær og elskelig kvinde og sidder inde med stor dygtighed i enhver retning. Hun havde besøgt højskolen i Ryslinge og var leder ved gymnastikken i ungdomsforeningen. Dertil kom, at hun havde tjent under meget dygtige husmødres vejledning og forstod altså sine ting godt. Men at styre gård og feste under en krig, var noget, man næppe havde forestillet sig, da de holdt bryllup i 1912. Det følgende har hun fortalt mig selv, jeg kunne ikke komme til Sønderjylland i krigsårene, først i 1919 kom jeg derned.

Menigheden, den herrnhutiske i Christiansfeld, ejede blandt andet den store gård Tyrstrupgård der ligger uden for byen. Den bestyredes før og under krigen af en hjemmetsker Schmidt. Han skulle have været indkaldt som alle andre, men der var brug for ham hjemme, han skulle »passe på« dvs. tilse de forskellige gårde, at de blev drevet godt af de hjemmeværende gamle mænd og de

stakkels rådvilde kvinder. Det var den ydre side, den indre var den politiske og økonomiske, at de ikke var for fremtrædende danske og stak for mange madvarer til side. Kort sagt var han en slags forvalter og overkontrol-lør. Det blev til en hård kontrol, naboerne var bange for den herre. Når kvinderne søgte om orlov for deres mænd, skulle de først henvende sig til kommuneforstanderen, derefter også til hr. Schmidt og så til amtsforstanderen. Det afhang altså af, om hr. Schmidt ville anbefale, at det var nødvendigt at få manden hjem.

Schmidt mødte en dag op hos min svigerinde. Han kom kørende i jumbe og holdt for døren og skældte ud. Benene stak han uden for vognen og viste dem frem: Se hvor jeg har løbet efter Deres køer, De skal holde Deres hegn i stand! – Ja, sådan ser min mand ud hver dag i skyttegraven, hr. Schmidt, hvad kan vi herhjemme nå at få gjort? Hun græd. De, der skal hjælpe herhjemme, kan ikke overkomme det, her står jeg med en dreng på 13 år. Han blev rørt og erklærede, at det var ikke så let. Russerfangerne, der sendtes til hjælp på gårdene, skulle udpeges af ham, der kom to, kort efter byttede han den ene med en dårligere, som han selv havde. Den anden var dygtig. Fangevogteren kom og kontrollerede dem, de skulle holdes strengt, og en mand med bind om armen fulgte dem ved arbejdet, tit blev de undersøgt, og de måtte ikke sove i fjer for lus, men kun i tæpper. En tid havde de andre naboer også indkvartering, de boede jo ved den gamle grænse, og der skulle mange vogtere til. De første var fra Rhinegnene og dygtige og fornøjelige, senere fra Wesel og Meuse. De hjalp til og var meget deltagende. Der betaltes 15 pfg pr. nat for hver. De var også på kost en tid. Hvad der hjalp min svigerinde var dette, at hun fik fæstet en meget kraftig og dygtig ung pige fra sognet. Ellen hed hun, og hun forblev hos dem i 4½ år. Hun havde energi, var ikke bange, talte med myndighed, også på tysk. De to

kvinder måtte selv køre gødning ud, sprede den, pløje og harve, så køre sæden hjem og tærskede med plejl til »selvforsørgelse«, de sørgede selv for korn til brød. Drengen Frederik kom fra et børnehjem, han gik i skole også. Moderen var fra Østrig. Engang imellem sagde han med salvelse: Gott segne Kaiser Frantz Joseph! Så var der jo revision af og til med brødkorn, mælk og smør. Gendarmen var meget hensynsfuld, han ville jo godt også have lidt at leve af selv og trykkede øjet til. Reviderede de et sted hos folk, var der altid en eller anden sjæl, der så sit snit til at ringe, at der var noget, der spøjte, så fik man en del puttet væk – alle, som havde noget, syndede; de, der ikke havde noget, tiggede og fik lidt. Alle var under samme hårde lov.

Haderslev amt styredes i krigsårene af landråd v. Löw. Han satte sig et æresminde ved at behandle de nordslesvigske danske kvinder hensynsfuldt og human, når de kom til ham for at få deres mand hjem på orlov. Tit kom de ind 3-4 ad gangen, ellers enkeltvis. Han talte mildt og medfølelse til dem og svarede sædvanlig: »Ja, ich will's versuchen«. Og tit lykkedes det og var til stor glæde og hjælp for de forpinte kvinder. Landråd v. Löw fik derfor efter krigen en smukt udført lædermappe med en takkeadresse. Der var mange, mange underskrevne sønderjyske kvinders navne. Den tysker havde ærlig fortjent sligt!

Trange tider langsomt skrider, sandheden af disse ord stadfæstede sig for de sønderjyske kvinders vedkommende i dybeste forstand, thi deres mænd måtte kæmpe for en fremmed nation og en sag, som slet ikke var deres. Deres hjem var truet med undergang, og al den angst og kvide, de måtte døje, ældede dem før tiden og svækkede dem både legemligt og sjæleligt. Men der er blevet sagt med vægt, at de stoute, sønderjyske kvinder bragte en indsats under verdenskrigen, der fortjener den største

tak og beundring. De kunne rejse sig på ny efter krigen og bringe hjemmene på ret køl, trods de mange brist og savn der var slået. De var blevet både prøvet og hærdet, det gav dem en udviklet personlighedsfølelse, som Zakarias Nielsen siger i en strofe: Hver kvinde, der nemmed i alvor sit kald, skal signes i hytte og hyldes i hal!

Over mange tildragelser hviler der fra de dage en underlig mystik, men vi tror kvinderne, når de fortæller, hvad de har følt og tænkt derom og oplevet i de tunge timer.

Lang ventetid

Revolutionen i den tyske hær i efteråret 1918 bevirkede, som bekendt, at tyskerne måtte give op og slutte våbenstilstand for at forhandle om fred. Den 11. november 1918 står som en befrielsens dag, uforglemmelig for verden. Krigen standsede, men overalt var der nød og elendighed, thi sygdom og død rasede. Den såkaldte spanske syge rev kraftige og sunde mennesker bort i massevis.

I Sønderjylland kom danske mænd hjem, og alle ventede nu, at de skulle få lov til at stemme sig hjem til Danmark med det samme. Det slog fejl, ventetiden blev lang, henved to år. Mange var ved at tabe både modet og troen. Hvad bliver det til? spurgte de. De allierede tog sig god tid med at forberede Versaillestraktaten. Endelig udpegedes »Den internationale Commission«, der, med sæde i Flensborg, skulle lede afstemningen.

I begyndelsen af 1919 blev der af skolekommissionen i Vejle tilstået mig et par måneders orlov for at være med ved forberedelsen til afstemningen, som man ventede snart ville komme. Jeg rejste til steder, hvor jeg havde været før krigen og talte ved velbesøgte møder om vort

danske skolevæsen og hvad der nu ventede sønderjyderne, når de snart gik ind under Danmark, og modersmålet atter blev sat i højsædet. Det var derfor en meget vigtig sag, at danske sønderjyder var danske som altid og ville stemme landet hjem. Der blev i korte taler ved kaffebordet svaret, at det kan man stole på, at vi nok skulle stemme, når først vi får lov til det!

Men det trak ud, vi måtte tålmodigt vente, ja, mere end et år til. Da jeg kom hjem til min broder Jessénus's hjem på gården i Tyrstrup i marts 1919, så jeg for første gang deres lille to-årige søn Thomas. Han var født den 8. januar 1917, hans fader var da hjemme på orlov. Den lille fyr løb mig i møde iført et sæt fløjlstøj, som min svigerinde havde syet af et fløjls slag, jeg havde fået skænket til sønderjyderne, her i Vejle, jeg sendte det så måske til tøj til drengen. Han var kvik og kunne synge strofen »dejlige Danmark«. Henne i lænestolen sad vor gamle stedmor, hun var nu snart 85 år og kunne dog endnu, trods megen svagelighed af krigens tyngde, glæde sig ved at se mig rask og glad, og hun vidste jo, at jeg havde været i Californien og mødt mine søskende. Jeg ville først bringe hende hilsener fra dem, men det var ikke i øjeblikket hendes rigtige emne. Nej, hun trak mig hen til vinduet ud til haven og pegede mod plænen. »Se dér,« sagde hun »dér står den!« Jeg vidste straks, hvad der mentes, det var den nye høje flagstang, der var rejst, som jeg skulle hilse på, inden vi begyndte at fortælle hinanden de lange tiders oplevelser i de fire onde år. Ja, for en fryd det var at se den flagstang rejst! I det tidlige forår blomstrede røde og hvide tusindfryd omkring den. Men vor gamle stedmor, der havde holdt alt dansk så højt i ære, skulle alligevel ikke opleve genforeningen. Ved påsketid hen i april 1919 fik jeg bud om, at en lungebetændelse havde revet hende bort. Jeg rejste hjem til påskeferien, hun blev begravet påskelørdag. Da der kastedes jord på hendes kiste, følte

jeg det, som at der nu for bestandig var lukket af for barndomshjemmets glæder, sorger og længsler. Alt dette var nu en saga blot. Således går det vel nok de fleste, når forældrenes støv sænkes i graven.

Genforeningen

Den falder i 3 dele: Den 9. juli skole- og kirkefest, den 10. juli kongens ridt ind i Sønderjylland over den gamle grænse ved Frederikshøj og festen på Dybbøl Banke. Alt er blevet beskrevet og læst af landets folk, enhver kender det sus af glæde og tak, der besjælede os alle fra kongeborgen til den mindste hytte. Det skal ikke gentages her, men kun omtales, hvad jeg selv følte og oplevede. »Den som har længtes i tyve år« synger Bjørnson, her må der i stedet for sættes halvtredsindstyve og dertil seks, og de sidste fra 1914 til 1920 var den hårdeste tårn. Når så endelig længselen får lov til at se opfyldelsen af håbet, der gemtes i barmen – da står man undrende, ligesom målløs – og man formår kun svagt at fremstamme med Terje Vigen: Så får du have tak da, Gud!

På Klostergades kom. pigeskole i Vejle havde vi lærerinder pyntet gymnastiksalen, det samme var gjort på de andre skoler, og en lærer eller lærerinde var udset til at tale til børnene den 9. juli om genforeningen. Trykte sange blev givet børnene, blandt dem Chr. Richardts »Venner, ser på Danmarks kort«. Der var desværre udeladt et vers og ændret ved et andet. Det var grænsestriden, der skulle dølges. Jeg var udset til at skulle tale. Og jeg havde valgt at begynde med at fortælle Drachmanns eventyr »Prinsessen og det halve kongerige« (om at stå

vagt), derefter forklarede jeg sønderjydernes strenge vagt i samfulde 56 tunge år, nu var dagen der, i morgen, den 10. juli, red kongen på den hvide hest ind i det genvundne land. Kl. 11 var skolefesten forbi og lærer og lærerinder samledes på et hotel til en kop kaffe, og vi lykønskede hinanden. En time senere var der i Nikolaj kirke takkegudstjeneste med bunden tekst, der skulle prædikes over den 126. salme af David: Der Herren hjemførte Zions folk, som vendte tilbage, da var vi som drømmende osv. Provst Christensen holdt en gribende prædiken, og da vi sang sidste vers af »Den signede dag«: »så rejser vi til vort fædreland«, da rejste alle sig, og alle var stærkt bevægede. Det var en kirkestund, der aldrig glemmes.

Men udenfor silede regnen ned, og mange af os havde tænkt sig at cykle til grænsen. Jeg og en anden lærerinde, frk. Laursen kunne for regnen ikke komme af sted før kl. 9 om aftenen, da blev det tørvejr. Vi satte vor lid til, at det ville holde og besteg derfor vore cykler oven for Møllebakken. Da var kl. 9¼, og de 27 km til Kolding tog os 2½ time, da vi jo måtte trække adskillige gange. Henad 12 nat nåede vi altså Kolding, men alle var på benene dér, ingen ville sove fra den store begivenhed: Kongens ridt over grænsen. Byen var rigt pyntet med store flagrækker og æresporte. Kongeskibet lå i havnen. Næste dag skulle kongens ridt begynde på en mark ved Frederikshøj kro, og der var de kongelige biler også parkeret.

Vi to vejlepiger cyklede gennem de smykkede gader, men da begyndte det igen at småregne. Jeg havde nogle slægtninge ved vejen ud til Haderslev i Kolding, dér tog vi ind, de var selvfølgelig heller ikke i seng, men havde en fyldt kaffekande stående parat i fald, der skulle dukke gæster op, og lærerinde frk. Laursen og jeg kunne jo nok trænge til en kop kaffe efter den anstrengende tur. Vi tog så plads, hun på sofaen og jeg i en stor lænestol, og vi faldt

virkelig i søvn et par timer. Kl. 4 vågnede jeg ved at en drossel fløjtede så henrivende ude i haven, jeg tænkte, det er glæden, den fugl giver udtryk for, det er lovsangstoner og – et varsel om godt vejr efter gårsdagens silende regn. Dette slog til, luften var mild og klar, og en sådan historisk festmorgen ville sikkert blive begunstiget af godt vejr, det håbede vi da, og sådan gik det.

En halv time senere var vi atter på cyklerne, men Kolding banke måtte jo afspadsres, og da mærkede vi nok i vore knæ, at vi ikke havde strakt dem i vor gode seng hjemme. De første biler og cykler nåede os og strøg forbi. Da vi kom til æresporten fra Taps sogn, var dér tilfældigvis ingen foran os, der stod en gammel mand vagt ved æresporten. Ham bød vi et hjerteligt godmorgen, og både han og vi var bevæget. Så kom vi til Frederikshøjs æresport, den var overmåde pragtfuld, men også der var der stille. Klokken var blevet henad 6 og vi havde endnu et godt stykke til min broders gård i Tyrstrup. Vejene var jo dårlige efter den store krig.

Endelig var vi dér. Der var fuldt med familiegæster både forneden og foroven, på loftet havde de bredt noget halm til et flygtigt leje, for de trætte, der var ankommet i nattens løb. Bordet stod dækket og vi satte os straks til at få lidt frokost, det trængte vi hårdt til. Meningen var at hele selskabet ville af sted op til grænsen kl. 7½ for at få plads. Kl. 10 skulle ridtet begynde, så det var jo længe at stå dér, men en fladvogn havde min broder da forspændt, til at køre min svigerinde og den treårige søn Thomas derhen på, drengen havde været syg og blev pakket godt ind.

Der var tæt besat langs landevejen af folk, biler og køretøjer. På landevejen stod hvidklædte unge piger med rødt skærf og en kurv med roser, som skulle strøs foran kongen, og korporationer af spejdere, frivillige drenge, gymnastikhold og m.a. stod opstillet. Det blev en lang

ventetid, man samtalede, og man stod hensunken i tanker, ja, det var måske jag gennem hele vor danmarkshistorie, man kunne ikke andet end standse ved de største hændelser i såvel lyse som mørke dage. Nu kommer han! lød der som en summen gennem rækkerne. Jeg stod et godt stykke fra grænsen og hørte derfor ikke Refshauges tale til kongen, så heller ikke, at kongen havde taget den lille pige op til sig på hesten, men det blev fortalt. Jeg har kun set kongen komme ridende ganske stille med et uhyre bevæget udtryk i sit ansigt, han hilste til højre og venstre, mens tårerne brød frem.

Ingen havde endnu begyndt at give hånd til kongen, der var så stille overalt, enhver var så betaget af øjeblikkets højtidelige stemning, at ingen turde bryde stilheden. Et par minutter senere begyndte hurraerne og velkomstråb. Alt og alle sluttede op og fulgte bagefter kongen til Christiansfeld. Der var en så enestående ro og orden i det store følge, alle var velvillige mod hinanden, der var plads til os alle på vejen, ingen blev skubbet eller trængt bort, det var såvist »Fynbo, Jyde og Sjællandsfar« og nu dertil genvundne hårdtprøvede sønderjyder, ja til et folk, vi alle hørte.

Det var alt, hvad jeg så, da jeg kom hjem hos min broders ved middagstid, var jeg dødtræt. En gammel mand sagde: »Det var nok den skønneste modtagelse en konge nogensinde har fået.«

Besøg hos venner i Sønderjylland

Når jeg fraregner udenlandsrejserne i Tyskland, Schweiz, Østrig, Norge, Bornholm og Nordamerika, Californien, så er mine mange ferierejser til Sønderjylland det, der har holdt mig glad og frisk i alle måder. Jeg

nævner først Avnbøl, på besøg hos fru Friedrichsen, som levede, og blev 86 år, til 1907. Så blev aftægtsvillaen lejet ud til fremmede folk, og frøknerne Amalie og Christine ville have blevet hjemløse, hvis ikke skæbnen havde føjet sig sådan for Christine, at hun brød med princippet om aldrig at gifte sig, fordi mændene var så falske. Gud Amor kan gøre sig tynd som en tråd og smutte ind gennem et nøglehul og forhekse selv gamle piger, så princippernes korthus blæses omkuld, frk. Christine havde en ungdomskærlighed i et sogn inde ved Aabenraa, de var næstsøskendebørn og havde kendt hinanden fra børn af, men at det aldrig var blevet til noget, skyldtes politik. Han var både på fædrene og mødrene side af udpræget dansk slægt og Bedde og hendes døtre holdt til den side, hvor magthaverne, tyskerne, var. Men, som fortalt, forstod de to døtre at gøre alt med på god sønderjysk-dansk måde, i et stedligt muntert lag. Således gik det til, at Christine og Andreas blev nyforlovede og lovede at gifte sig så snart gamle Bedde havde lukket sine øjne, hvad der også virkelig skete en fjorten dage efter det begivenhedsrige krogilde i Avnbøl, hvor man besejlede den enestående forlovelse med at drikke champagne. De nyforlovede var begge 57 år. Det var 1907 at Bedde døde i april måned, og døtrene havde ikke omtalt, hvor de nu ville flytte hen, men alle vidste det som en hemmelighed, at deres fremtidige hjem ville blive hos Andreas på »Bremsmaj«. Christine havde betinget sig, at Amalie ville rejse med og hjælpe til i husholdningen, hun var da 46 år gammel. Brylluppet fejredes den 8. november 1907 i en snæver familiekerds. Jeg sendte et telegram fra Vejle, som lød sådan: Hurra for gammel kærlighed! Man siger jo, at den ruster ikke, den sandhed stadfæstede sig med dette aldrende brudepar, thi et skønnere og inderligere forhold kunne næppe tænkes, de levede lykkelige i 23 år, da døde han først, 81 år gammel, hun døde seks år senere

i sit 85. år. Den skygge, der faldt hen over hjemmet, opstod af den onde verdenskrig fra 1914-18. Senere kom genforeningens stolte dag, og Dannebrog hejstes. Den danske mand Andreas frydede sig. Og havde der i Avnbøl puslet lidt sommetider med en smule tyskhed, så var den nu forsvunden som dug for solen. Nu priste man de gode frie dage under Dannebrog. Det var en fornøjelse at komme på besøg dér på »Bremsmaj«, skæmt og munterhed lød i stuerne, når venner og slægtninge samlede.

I Avnbøl kom jeg efter genforeningen regelmæssig på besøg hos fru Anna-Marie Ludvigsen. Peder Ludvigsen var død 1910, og da var aftægtshuset ved gården taget i brug for de to, Anne-Maries to døtre Kristine og Helene var taget på højskole. Helene kom senere hjem og passede sin moder, til døden skilte dem i 1928. Kristine blev gift i Grenaa, og fru Ludvigsen var flere gange på Jyllandsbesøg og aflagde da også besøg hos mig i Vejle. Disse smårejser, hvor jeg tit havde en kammerat med, er aldeles uforlignelige minder og fyldt med skønhed.

Slutning

Slutning betyder, at nu afslutter jeg erindringerne. Det har taget mig syv år at få nedskrevet dem. Der skal her kun bemærkes, at der ofte var måneder, da jeg intet fik skrevet, fordi skolen lagde stærkt beslag på min arbejdskraft. Jeg opsatte og håbede på pensionsårene efter 65-års alderen. De oprandt, og så håbede jeg da, at jeg kunne få orden i mine breve og papirer, der måske havde nogen værdi for efterslægten. Dette er nu sket, og jeg er glad og taknemmelig for, at Gud skænkede mig liv og kræfter til at syle med det skriftlige arbejde i de forløbne 1½ år efter min afsked fra skolen.

Christine Plov ca. 1930.

Når man sidder ene som vi, der har haft en selvstændig stilling og blev vant til det gennem årene, fæstner tanken sig næsten daglig ved det forgangne, minderne kommer og går, det kan ikke være anderledes. Og vel den, der har lyse minder at ty til. Tiden går da hurtigt, man trykkes ikke ned af mørke tanker eller ensomhedsfølelser.

Der er én ting, jeg smerteligt har savnet, efter at jeg forlod skolen, det var at samdele med børnene. Det berigede mig åndeligt, og denne samdeling er hovedmotivet i al undervisning. Herefter må jeg gå ud iblandt folk, opsøge dem og prøve på at samdele det bedste med dem. »Elsk din næste, du kristensjæl« har Bjørnson sagt, og det er i pagt med ordet af Frelserens mund. I ensomheden skuer man ind i sig selv, det kan have sin store betydning, men bedre er det atter og atter at ty hen i menigheden og vende sindet indad og opad i fællesskabets ånd.

Efterskrift

Christine Plov døde den 1. november 1944 i Christiansfeld.

Hun nedskrev sine erindringer i årene fra 1931 til 1938 og afleverede dem i 1939 til Det sønderjyske Landsarkiv, hvor de opbevares som privatarkiv nr. 1899.

Manuskriptet fylder 30 skriveskæfter à 20 sider, i alt 600 håndskrevne sider. Hertil kommer diverse tillæg i form af kopier af breve, avisudklip m.v. Endelig er 77 fotografier, især portrætter, vedlagt.

Historisk Samfunds udgivelse af Christine Plovs erindringer omfatter hele C. P.s tekst for tiden indtil 1902 (bortset fra et par ubetydelige udeladelser). For tiden efter 1902 er udeladt de afsnit, som udelukkende omhandler Vejle-forhold.

Oversigt over udeladelser: Før 1902 en indledende tekst »Min broder og jeg på vejen til hjemmet efter mange års fravær«, et indskud om Starup kirke samt en ekskurs i afsnittet om Før.

Efter 1902 er følgende manuskriptsider udeladt: S. 444-60 især om C. P.s kolleger i Vejle, s. 475-95: Mine boliger i Vejle, s. 508-29 Amerika-besøg, broderens besøg hjemme, s. 534-92 om kunstner venner i Vejle, kvindesagen og især om skolen i Vejle fra gl. tid, s. 595-600 slutning.

Alle kapitelinddelinger er forfatterens egne, men titlen er udgiverens.

Historisk Samfund takker fru Anna Dinesen, Jels, for omhyggelig renskrivning af manuskriptet.

Navneregister

- Andersen, Vilhelm, professor 190, 198f
- Andresen, Peder, højskolelærer, Hjørlunde 50
- Andresen, Stine, digter, Før 180
- Appel, Ingeborg, Askov 204
- Appel, Jakob, højskolelærer, Askov 204, 206f
- Asmussen, departementschef, Kbh. 208f
- Axelsen, højskolelærer, Askov 204, 206
- Barsøe, Dines, præst, Mejrup 171 ff*
- Barsøe, Peder, gårdejer, Kvistrup 166
- Birch, kæmner, Vejle 213
- Bjerge, Poul, højskolelærer, Askov 201
- Boesen, Sofie, pensionatsværtinde, Kbh. 156
- Bondo, stiftsprovst, Roskilde 211
- Bording, Anders, højskoleforstander 194
- Boysen, Marie g. Iversen, lærerinde 185, 188ff*, 195ff
- Buch, Ingeborg, Avnbøl 138
- Buch, Peder, bagermester, Avnbøl 138f
- Christensen, pensionatsværtinde, Kbh. 188
- Christensen, E., skoleelev, Avnbøl 149
- Christensen, J. C., minister 208
- Clausen, H. V., lektor 192
- Dael, B. T., cand.phil, Kbh. 189, 199
- Darling, adjunktfamilie, Kbh. 195
- Dau, N. J., mejeriejer, Avnbøl 134
- Didrichsen, lærer, Møn 194
- Duus, Stine, væverske, Avnbøl 160
- Eckert, seminarieforstander, Augustenborg 91 f*, 102
- Ellert, Elisabeth, lærerinde 194
- English, Elisabeth, lærerinde, Kbh. 193
- Eskesen, Morten 205
- Falbe-Hansen, Ida, mag.art., Kbh. 190, 197f
- Feilberg, H. F., Askov 204f
- Fenger, Sv., højskolelærer, Askov 204, 206
- Friedrichsen, Amalie, Avnbøl 123, 128ff*, 165, 227
- Friedrichsen, Christian, gård-ejer, Avnbøl 122f, 126ff, 135, 153
- Friedrichsen, Christine, Avnbøl 123, 128ff*, 165, 227

- Friedrichsen, Frits, gårdejer, Avnbøl 126f
- Friedrichsen, Margrethe, Avnbøl 123ff*, 128ff, 160, 164f, 227
- Friedrichsen, Margrethe, skoleelev, Avnbøl 149
- Gerthsen, lærer, Starup 144
- Gubi, Henriette, lærerinde 114f
- Gyntelberg, overrettsagfører, Vejle 214
- Hansen, Agnes, håndgerningsinspektrice, Hellerup 193
- Hansen, Christian, Rinkenæs 76
- Hansen, Eline g. Bøjkskov, Rinkenæs 71, 76
- Hansen, H. P., lærer, Ugelse 157f
- Hansen, Hans, landbrugskonsulent 76
- Hansen, Jes, gårdejer, Rinkenæs 65, 68, 71f
- Hansen, Jes, gårdejer, Rinkenæs 76
- Hansen, Marie, Rinkenæs 76
- Hansen, Peder, Rinkenæs 76
- Hanssen-Nørremølle, H. P. 146, 152, 209
- Haugaard, Kathrine, lærerinde, Starup 22
- Heiberg, provst, Roskilde 211
- Helmich, lærerinde, Ullerup 162
- Hey, Marie, lærerinde, Odense 193
- Hjorth, Bodil Marie, læge, Kbh. 161, 185f, 195f
- Holgensen, Cecilie, skoleelev, Avnbøl 149
- Holm, J., kordegn, Haderslev 57ff*
- Høffding, Harald, professor 184, 191f
- Højrup, Kathrine g. Hansen, lærerinde, Esbjerg 193
- Høyer, Boy, gårdejer, Visby 202, 205
- Iversen, Anna, lærerinde, Oksbøl 102f*
- Iversen, Kristjan, gårdejer, Avnbølmark 118, 143ff*
- Iversen, P., smørgrosserer, Haderslev 197
- Jakobsen, Chr., redaktør, Vejle 213
- Jakobsen, Elna, skuespiller, Kbh. 190
- Jakobsen, Johan Christian, præst, Starup 40ff*, 46f, 151
- Jansen, mejeribestyrer, Avnbøl 135f
- Jebsen, præst, Ullerup 142, 208
- Jensen, Anna f. Meinhardt, g. m. pastor N. J. Jensen, Rinkenæs 77
- Jensen, AnneMarie, musiklærer, Kbh. 76f
- Jensen, Johan Martin, Rinkenæs 77
- Jensen, Margrethe, g. m. pastor N. J. Jensen, Rinkenæs 66ff*, 77
- Jensen, Niels Johannes, præst, Rinkenæs 63ff*, 77f
- Jessen, Ludolf, kunstmaler, Før 180

- Johannsen, Gustav 194
 Juhler, Margrethe, skoleelev, Avnbøl 149
 Jørgensen, lærer, Blans 163
 Jørgensen, Jørgen, kromand, Ullerup 127
- Kalisch, lærerinde, Kbh. 188
 Knudsen, Olga, lærerinde, Vejle 217
 Kock, Johann, skoleelev, Ditmarsken 83f
 Kruse, Marie, skolebestyrer, Kbh. 185f
 v. Köller, Mathias, overpræsident 169
- la Cour, Inger g. Møller, Askov 206
 Landt, kredsskoleinspektør, Haderslev 164, 176ff, 184, 186
 Lange, Kristen A., højskolelærer, Vestbirk 194
 Lange, Wilhelm Eichbaum, præst, Ullerup 110, 112, 144, 162
 Larsen, Joachim, skoledirektør, Kbh. 207
 Larsen, Morten, Holstebro 173
 Lauridsen, P., skoleinspektør, Kbh. 156f
 Laursen, lærerinde, Vejle 224f
 Lorentzen, Kirstine, husjomfru, Ullerup 112
 Ludvigsen, Anna Marie, Avnbøl 116ff, 132, 142ff, 160ff, 184f, 195, 200, 208, 210, 228
 Ludvigsen, Helene, Avnbøl 228
 Ludvigsen, Ingeborg, Avnbøl 118, 161
 Ludvigsen, Kristine, Avnbøl 228
 Ludvigsen, Maren g. Iversen, Avnbøl 118, 143ff*
 Ludvigsen, Peder, gårdejer, Avnbøl 116f, 142ff, 161, 184, 195, 200, 228
 Lyck, Grethe, Avnbøl 118
 Lyck, Hans, kromand, Avnbøl 119
 Lydiksen, Jens Peder, lærer, Starup 21ff*, 32, 35, 39f, 150
 v. Löw, landråd, Haderslev 220
- Madsen, lærer, Sorø 153f, 156
 Madsen, Ida, Sorø 154
 Madsen, Kristine, Sorø 154, 156
 Madvig, fysikus, Haderslev 25, 173
 Marckmand, Vilhelm, præst, Hopttrup 12
 Mathiesen, M. C., redaktør, Haderslev 207
 Melbye, præst, Vejle 213
 Mohr, seminarielærer, Augustenborg 92
 Mohrmann, proprietær 19f
 Mosehus, kredsskoleinspektør, Aabenraa 163
 Mygind, Helga g. Høyer, højskoleelev, Askov 202ff*
 Müller, Ludvig Christian, præst, Starup 45f
 Müller, Sigurd, rektor, Kolding 46
 Møller, Niels, litteraturhistoriker, Kbh. 190, 199

- Naucke, tryllekunstner, Hamborg 135
- Nellemann, højesteretsadvokat, Kbh. 184, 190f
- Nielsen, Emilie. seminarieforstanderinde, Augustenborg 92, 94ff*
- Nielsen, Jakob, sagfører. Roskilde 211
- Olrik, Aksel, lærer, Kbh. 192
- Olrik, Hans, professor, Kbh. 186, 189f, 192, 194f
- Ottosen, Johan, lektor 194
- Petersen, Chr., kommis. Sundevad 188, 195
- Pfeiffer, bagerfamilie, Før 178
- Plov, Anders Sørensen, farfar 9
- Plov, Carl Sofus, bror 13, 17ff*, 25, 28
- Plov, Ingeborg Christine, farmor 9ff*
- Plov, Ingeborg Marie, søster 13, 16*, 25f
- Plov, Jessenius, bror 26, 46f, 151, 182, 212, 216ff, 222, 225
- Plov, Jørgen Vilhelm Marckmand, bror 12-13, 17*, 49
- Plov, Jørgine Sofie g. Breckwoldt, søster 13f, 16*, 19ff
- Plov, Kirstine f. Hørlyck, stedmor 15*, 17f, 25f, 28f, 64f, 150f*, 222
- Plov, Maren, faster 155
- Plov, Maren, søster 13
- Plov, Thomas Sørensen, far, lærer 9ff*, 34f, 56, 65f, 80f, 149ff*, 164, 177, 182, 187, 212, 216
- Popp, Dorteia, Avnbøl 120ff*
- Popp, J. M., lærer, Avnbøl 107, 115f, 120ff*, 162
- Rasmussen, Jørgen, sløjdscoleleder, Askov 206
- Rathje, lærer, Blans 163
- Rehloff, Kathrine g. Friedrichsen, Avnbøl 127
- Reimers, J. P., Sønderborg 152
- Richelsen, Margrethe, skoleelev, Avnbøl 149
- Richter, Emilie, Heide 85
- Richter, J. M., mellemscolelærer, Heide 81ff*
- Richter, Karl Friedrich, seminarieforstander, Augustenborg 92
- Rossen, Jes, halvbror 17ff*, 53f, 88
- Rossen, Jes, lærer, Sjørslev 18
- Rossen, Jessenius, smedemester, Hoptrup 17
- Rossen, Kirstine g. Wallace, halvsøster 16ff*, 49ff
- Rossen, Mathilde, halvsøster 16ff*, 31, 49ff
- Rørdam, Erling, lærer, Kbh. 189
- Schmidt, bestyrer, Tyrstrupgård 218f
- Schmidt, degn, Ullerup 163
- Schneider, regeringsråd 32, 90f, 104
- Schrøder, lærer, Felsted 66
- Schrøder, Ludvig, højscoleforstander, Askov 200, 202ff
- Schultz, Maren g. Plov, Tyrstrup 217ff

- Serritzlev. kantor, Stege 152
- Simonsen. Simon, præst, Ullerup 110ff
- Skou. Thyra, lærerinde, Vejle 217
- Skov. Peder, lærer. Horsebøg 158f
- Sohl, ingeniørfamilie, Kbh. 196
- Spillemand. Johan, Rinkenæs 72f
- Sprengel. seminarielærerinde. Augustenborg 94
- Stegelmann. kredsskoleinspektør. Haderslev 22, 32, 38f. 164
- Streich, seminarielærer, Augustenborg 92
- Svendsen. Nicolai, redaktør 189
- Sørensen. guldsmed, Vejle 214
- Sørensen. lærer. Kirkeskensved 194
- Tagholm. Augusta. seminarielærerinde. Augustenborg 92, 98, 100
- Tang Kristensen. Evald, folke-minde-samler 205
- Theilmann. bankkassererfamilie. Kbh. 196
- Thim, slagter, Sønderborg 152
- Thingberg Thomsen. skoleinspektør, Vejle 213f
- Thomassen, Sigrid, lærerinde, Kbh. 194
- Thomsen. Hinrich, gårdejer, Roost 200
- Thygesen. August, overlærer, Horsens 194
- Todsen, seminarielærer, Sønderborg 163
- Toft. Christian. gårdejer. Koberholm 127
- Tram, Marie g. Lydiksen, Starup 22ff
- Tychsen. Helene, skoleelev, Avnbøl 149
- Vater, Helen, seminarielærerinde. Augustenborg 92
- Vognsen, Bertil, morbror 12
- Vognsen, Cathrine Marie g. Plov, mor 12-14
- Vognsen, Elisabeth g. Schmidt, moster 12
- Vognsen, Hans, morbror 12
- Vognsen, Jørgen, morbror 12
- Vognsen, Jørgen, morfar 12
- Vognsen, Kathrine g. Caltoft, moster 12, 16f, 20f
- Vognsen, Maren, mormor 12
- Vognsen, Margrethe, lærerinde 197
- Vognsen, Marie g. Hurlebows, moster 12
- Vognsen, Nis, morbror 12
- Vognsen, Peder, morbror, lærer, Fredericia 12, 154, 211
- Weiss, A. P., departementschef 208
- v. Wildenrath Krabbe, redaktør, Haderslev 170
- Wogensen, Jørgen, murer-mester, Starup 79

SØNDERJYSKE LEVNEDSLØB

I denne serie er hidtil udkommet:

- Marie Boesen: Agnes Smidt fra Lundsmark. Træk af en livshistorie. Udsolgt.
- Hans Hansen: Fra tidlig vår til efterår. I sønderjysk landbrugs tjeneste. Udsolgt.
- Morten Kamphövener. En sønderjydsk fører. Udsolgt.
- Th. Kaufmann: Minder og tanker. Erindringer fra grænselandet. Udsolgt.
- Johan Meyer: Det gamle Frøslev. Udsolgt.
- Frederik Høyberg: Gennem 80 år. Udsolgt.
- Andreas Øster: Barn i Herrnhuternes Christiansfeld. 2. oplag. Udsolgt.
- Jens Bladt: Alsiske minder. Udsolgt.
- H. Gjessing: Drengear og manddomsvirke i Tønder. Udgivet ved Peter Kr. Iversen. Indb.
- I. J. I. Bergholt: Pligtens vej. En sønderjyde i 1. verdenskrig. Udsolgt.
- J. N. H. Skrumsager: Arne Marie Skrumsager. Udgivet ved Dorrit Andersen. Indb.
- Jens Bladt: – og så blev jeg folketingsmand. Indb.
- Hanne Poulsen: Jes Jessen. Maleren fra Åbenrå. Indb.
- Peter Beck: Dansk dreng i Sundeved. Udsolgt.
- Peter Beck: Ung mand fra Sundeved. Udsolgt.
- J. H. Jensen: Landsbylærer i genvundet land. Indb.
- Peter J. Møller: Haderslevdreng mellem dansk og tysk. Indb.
- Edith Bergholt Andersen: Kroen i Halk og kredsen omkring den. Indb.
- Nr. 19. Hans J. Hansen: Alsisk landmandsvirke. Indb.
- Nr. 20. Hans J. Muusmann: Stavedskov – Ejstrup – Kragelund. Indb.
- Nr. 21. Marius Schildt: Et jævnt og virksomt liv.
- Nr. 22. A. Andresen: Den gamle landmåler fortæller. Indb.
- Nr. 23. Chr. Stenz: Dansk lærer i grænselandet. Indb.
- Nr. 24. Hans Andersen: Landeværnet – et tilbageblik. Indb.
- Nr. 25. Jørgen Nielsen: Arbejder i danskhedens tjeneste. Indb.
- Nr. 26. Christine Plov: Lærerhjem og lærerindliv. Indb.

Indtil nr. 19 koster bøgerne 25 kr. pr. bind for medlemmer, normalpris 45 kr. Nr. 20 og 21 koster 30 kr. for medlemmer, normalpris 50 kr. Nr. 22 og 23 koster 45 kr. for medlemmer, normalpris 70 kr. Nr. 24 koster 45 kr. for medlemmer, normalpris 60 kr. Nr. 25 koster 50 kr. for medlemmer, normalpris 65 kr. Nr. 26 koster 85 kr. for medlemmer, normalpris 128 kr.

Priserne er incl. moms.

Bøgerne fås ved henvendelse til Historisk Samfunds ekspedition,
Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa. Telefon 74 62 46 83.

Lærerinde Christine Plov (1871-1944) voksede op i et lærerhjem i Starup. Hun blev efter sin konfirmation ung pige i huset hos pastor N. J. Jensen i Rinkenæs. Med et ophold i Ditmarsken for at lære det tyske sprog forberedte Christine Plov sig til lærerindeseminarieret på Augustenborg slot, hvor hun læste fra 1889 til 1892.

Efter eksamen fik hun stilling først i Avnbøl og siden i Kvistrup. Frk. Plov giver i sine erindringer en levende skildring af sit forhold til befolkningen og af konflikten mellem de dansksindede forældre og den tyske skole.

Selv valgte hun efter århundredskiftet at søge til Danmark, hvor hun kom på Statens lærerkursus i København og på Askov højskole, før hun fik sit blivende virke som lærerinde i Vejle. Christine Plov bevarede imidlertid kontakten til Sønderjylland, bl.a. ved en udstrakt foredragsvirksomhed.

Omslagsbilledet: Christine Plov ca. 1930.